ผะเตี๊ยะฮ์-เลอ-ตึกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนเสาสูงในลุ่มน้ำโตนเลสาบ ชุมชนกำปงพลก ประเทศกัมพูชา

โดย
นายอิสรชัย บูรณะอรรจน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 1.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผะเตี๊ยะฮ์-เลอ-ตึกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนเสาสูงในลุ่มน้ำโตนเลสาบ ชุมชนกำปงพลก ประเทศกัมพูชา

โดย
นายอิสรชัย บูรณะอรรจน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 1.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
ภาควิชาสถาปัตยกรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

PHTEAH-LEU-TUKTHE VERNACULAR HIGH-STILT HOUSE IN THE TONLE SAP BASIN, KAMPONG PHLUK COMMUNE, CAMBODIA

By

MR. Isarachai BURANAUT

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for Doctor of Philosophy (Vernacular Architecture)

Department of Architecture

Graduate School, Silpakorn University

Academic Year 2019

Copyright of Graduate School, Silpakorn University

หัวข้อ	ผะเตี๊ยะฮ์-เลอ-ตึกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนเสาสูงในลุ่มน้ำโตนเลสาบ ชุมชนกำปงพลก ประเทศกัมพูชา
โดย	อิสรชัย บูรณะอรรจน์
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 1.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้รับพิจารณาอนุมัติให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.จุไรรัตน์ นันทานิช)

พิจารณาเห็นชอบโดย

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.วีระ อินพันทัง)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก
(ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(ศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม
(Prof.William ChapmanPh.D.)

.....ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
(ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ)

57057805 : สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แบบ 1.1 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต
คำสำคัญ : เรือนเสาสูง; โตนเลสาบ; สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น; กัมพูชา

นาย อิสรชัย บูรณะอรรจน์: ผะเต็ียะฮ์-เลอ-ตึกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนเสาสูงในลุ่มน้ำโตนเลสาบ ชุมชนกำปงพลก ประเทศกัมพูชา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ : ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ

“ผะเต็ียะฮ์-เลอ-ตึก สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนเสาสูงในลุ่มน้ำโตนเลสาบ ชุมชนกำปงพลก ประเทศกัมพูชา” มุ่งศึกษาวัฒนธรรมและปัจจัยที่ส่งผลต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น รวมไปถึงประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับการปลูกสร้างเรือน และการอยู่อาศัยภายในเรือนของชุมชนเรือนเสาสูงในพื้นที่โตนเลสาบ กรณีศึกษาชุมชนกัมปงพลก โดยใช้การวิเคราะห์ด้วยทฤษฎี Vernacular Matrix ซึ่งเป็นแนวคิดเครือข่ายมิติความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยง 6 ปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จากการศึกษานี้ มีข้อเสนอว่า ทฤษฎี Vernacular Matrix นั้น ไม่เพียงพอต่อการวิเคราะห์ในบริบทของสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมของประเทศกัมพูชา รวมไปถึงบริบทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในโลกตะวันออก โดยผู้วิจัยเสนอองค์ประกอบของปัจจัยแวดล้อมในทฤษฎีดังกล่าว อีก 2 ประเด็น คือ “ปัจจัยด้านระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ” และ “ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการเมือง”

สำหรับการอภิปรายผลการศึกษาพบว่า “ปัจจัยด้านระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม” ของลุ่มน้ำโตนเลสาบที่มีการขึ้นลงของระดับน้ำตามฤดูกาล เป็นปัจจัยหลักที่ส่งอิทธิพลให้กับการเลือกทำเลที่ตั้งของชุมชน รวมไปถึง รูปแบบพื้นฐานทางสถาปัตยกรรมที่ยกพื้นสูงเพื่อหนีน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก และระบบโครงสร้างแบบค้ำยัน ที่เสริมความแข็งแรงให้กับเรือนที่สูงชลูดในช่วงฤดูแล้ง นอกจากนี้ยังพบการเพิ่มและลดของพื้นที่ใช้สอยบริเวณใต้ถุนเรือนที่ปรับตัวตามสภาพแวดล้อมที่แตกต่างระหว่างช่วงฤดูแล้ง และฤดูน้ำหลาก

ทั้งนี้ ความแตกต่างของรูปแบบประเภทเรือนขึ้นอยู่กับปัจจัย 2 ส่วน ได้แก่ 1) “ปัจจัยด้านการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์สังคม” สัมพันธ์กับสัมภาระทางวัฒนธรรม (Cultural Baggage) ที่ติดตัวมาของกลุ่มคนที่อพยพย้ายเข้ามา ซึ่งสะท้อนให้เห็นผ่านการจัดวางพื้นที่ใช้สอยและรูปทรงของหลังคา และ 2) “ปัจจัยทางเศรษฐกิจ” ซึ่งความแตกต่างของเศรษฐกิจครัวเรือนส่งผลต่อการเลือกใช้ประเภทวัสดุก่อสร้าง ขนาดของเรือน และคุณภาพของพื้นที่อยู่อาศัยภายในเรือน

ในขณะที่ “ปัจจัยด้านศาสนาและวัฒนธรรม” เป็นวัฒนธรรมแบบจับต้องไม่ได้ ที่ปรากฏให้เห็นตั้งแต่ขั้นต้นของการก่อสร้างคือ พิธียกเสากลางเรือน ด้วยการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิอันสะท้อนถึงคติ

ความเชื่อเชิงนามธรรม และถูกถ่ายทอดออกมาให้เห็นเชิงรูปธรรมด้วยการยกเสากลางซึ่งเสาแรกของเรือน รวมไปถึง คติความเชื่อเรื่องการหันหัวนอนทางทิศใต้ ส่งผลต่อการจัดวางพื้นที่ส่วนนอนไว้บริเวณฝั่งทิศใต้ของเรือน

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงบทวิเคราะห์และมิติความซับซ้อนของการตั้งถิ่นฐานและการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ซึ่งเป็นการขยายพรมแดนความรู้และเติมเต็มช่องว่างขององค์ความรู้ของศาสตร์ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นกายภาพ และนามธรรมซึ่งบ่งชี้ถึงทัศนคติต่อวิถีวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต ในแง่มุมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์และความแตกต่างทางวัฒนธรรม และเป็นภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร

57057805 : Major (Vernacular Architecture)
Keyword : High stilt house; Tonle sap; Vernacular Architecture; Cambodia

MR. ISARACHAI BURANAUT : PHTEAH-LEU-TUKTHE VERNACULAR HIGH-STILT HOUSE IN THE TONLE SAP BASIN, KAMPONG PHLUK COMMUNE, CAMBODIA THESIS ADVISOR : KREANGKRAI KIRDSIRI, Ph.D.

“Phteah-Leu-Tuk: The Vernacular High-stilt House in Tonle Sap Basin, Kampong Phluk commune, Cambodia” focuses on cultures and factors, impacting on settlement patterns, vernacular architecture’s formations, traditions of building vernacular houses, and lifestyles in the high-stilt house community in Tonle Sap Basin. Theoretically, the case study of Kampong Phluk commune is analysed under the concept of ‘Vernacular Matrix’ to understand networks of relations, connecting the six relative factors influencing over the vernacular architecture. Essentially, this study argues that the theory ‘Vernacular Matrix’ yields the deficiency to the analysis of environmental and socio-cultural contexts in Cambodia, involving the vernacular architecture’s contexts in the East. Arguably, this study strongly proposes that the two additional relative factors – a) Ecological and Natural environment factors and b) Economic and Political factors - must be concerned and involved into the mentioned theory.

The findings of this study can be argued that the Ecological and Natural environment factors, affected by the seasonal fluctuations of the Mekong’s water volume, of the Tonle Sap Basin marks a major factor, influencing on the selection of community’s location and the architectural basic form, demonstrated through the raised houses to escape flooding and the bracing system to strengthen high-stilt houses entirely exposed during the dry season. Furthermore, the increase and decrease of functional spaces on the high-stilt houses’ ground floor are intriguingly found that varied by the different environment during the dry and wet seasons.

Considerably, the differences of house typology are depending on two factors as follows; a) the socio-geographical dispersion, obviously related to the cultural baggage carried by immigrants, which can be seen through the space

organisation and the roof form, and b) the economic factors, based on different levels of household economy in which affect choices of constructional materials, house's sizes, and ranges of space quality.

Meanwhile, cultural and religious factors, defined as the 'intangible heritage', are significantly seen from the initial construction phase, as seen in the house's central pillar worship reflecting an abstract belief of the sacred house's element, which reinforced through a visible ritual of setting the central pillar as the first one. Also, a belief in sleeping direction – a head pointed southward – that signifies the space organisation of setting a bedroom at the south of the house.

Consequently, this study has shown that the complexity of settlement's dimensions and vernacular architecture's formations are relevant to numbers of relative factors, which the knowledge of vernacular architecture has critically been fulfilled its academic gap and been crucially expanded. Additionally, both of tangible and intangible cultural environments are founded their contributions in the realms of the understanding of the relations and differences of culture and being a more efficient cultural immune for ethnic groups in Southeast Asia onwards.

มหาวิทยาลัยศิลปากร

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยในหัวข้อ “ผะเตี๊ยะฮ์-เลอ-ตึก สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนเสาสูงในลุ่มน้ำโตนเลสาบ ชุมชนกำปงพลก ประเทศกัมพูชา”

ได้รับทุนสนับสนุนการทำวิจัยจาก โครงการปริญญาเอกกาญจนภิเษก รุ่นที่ 17 สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.) หรือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เดิม

ขอขอบคุณ อาจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่สนับสนุนและให้คำปรึกษา รวมถึงให้โอกาสในการเดินทาง การเรียนรู้ เพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์และการเติบโตทางวิชาการมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ระดับปริญญาโท ต่อเนื่องมาจนปริญญาเอก

ขอขอบคุณ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ หรือแม่อร ของลูกศิษย์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ที่ให้คำแนะนำและความเมตตา รวมถึงแรงบันดาลใจในการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นตลอดระยะเวลาเกือยสิบปีที่ผ่านมาและ Professor Dr. William Chapman ผู้คร่ำหวอดในแวดวงการศึกษาทางสถาปัตยกรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาอย่างยาวนาน ที่แนะแนวทางและเอื้อเฟื้อข้อมูลสำหรับการวิจัย รวมถึงรอยยิ้มอันเบิกบานที่คอยให้กำลังเสมอมา

ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร.วีระ อินพันทัง ศาสตราจารย์ ที่ให้เกียรติมาเป็นผู้ทรงคุณวุฒิและประธานคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ขอขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร.เสมอชัย พูลสุวรรณ ที่ให้เกียรติมาเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการสอบวิทยานิพนธ์ และการให้โอกาสเป็นนักวิจัยในโครงการเมธีวิจัยอาวุโส สกว. และสนับสนุนทุนวิจัยในการลงภาคสนามที่เมืองพระตะบอง เพื่อศึกษาข้อมูลเพิ่มเติมในบริบทของพุทธศาสนา รวมไปถึงโอกาสในเป็นผู้ช่วยวิจัยในการทำงานร่วมกับอาจารย์ในประเทศเมียนมา ศรีลังกา และเยอรมัน และขอขอบคุณ Professor Antonello Alici สำหรับการสนับสนุนและเอื้อเฟื้อโอกาสในการเรียนรู้ การเดินทาง และการนำเสนองานวิจัยที่ประเทศอิตาลี

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.กังวล คัชชิมา และอาจารย์ ดร.จตุพร โคตรกนก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี ม.ศิลปากร สำหรับโอกาสในการเรียนรู้ภาษาเขมรพื้นฐานแบบเร่งรัด ที่มีประโยชน์ในการลงภาคสนาม และการสืบค้นเอกสารต่างๆ

ขอขอบคุณ อาจารย์ Sirang Leng จาก University of Heng Samrin Thbongkhmum ผู้ช่วยวิจัยภาคสนามในช่วงมาศึกษาต่อระดับปริญญาโท ที่คณะโบราณคดี ผู้เป็นกำลังหลักในการเก็บข้อมูลและการสัมภาษณ์ และการประสานงานกับชุมชน ตลอดจนข้อมูลทางด้านภาษา สังคม วัฒนธรรม

ในบริบทของกัมพูชา และขอขอบคุณ Samrach Thor นักศึกษาสถาปัตยกรรมชาวกัมพูชา จาก Norton University สำหรับข้อมูลในบริบทของประเทศกัมพูชาที่เป็นประโยชน์สำหรับการทำวิจัย

ขอขอบคุณทีมผู้ช่วยทำภาพกราฟิกประกอบ พุก-สิริชัย ธนิก จอย-ภิรมยา มุกโกะ-สิริกร อ.Chantahnom และลูกศิษย์จากหลวงพระบาง

ขอขอบคุณอาจารย์พี่แอร์-นันทวรรณ และน้องโก้-กิตติคุณ ที่ปรึกษาและผู้ช่วยด้านภาษาอังกฤษ

ขอขอบคุณจ่าตุ๊-นพดล รุ่นพี่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ผู้มีเครือข่ายในกัมพูชาเสมือนเป็นบ้านหลังที่สอง สำหรับความช่วยเหลือในการบุกเบิกการลงภาคสนามครั้งแรกที่กัมพูชา

ขอขอบคุณ พี่ๆ เพื่อน.ๆ น้องๆ ผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ในหลายวาระหลายโอกาส อ.กุ๊กไก่-จันทนีย์ อ.คิว-สุริยัน พี่โต้ง-ภัควี พี่ปัทม์ ท๊อป-กุลพัชร์ ท๊อป-วิษณุ เบ-Vannasy Nittha อ.เอียด-อมฤต อ.สิโรดม เต่า-ณัฐชาติ อัมพา เอื้อง แคท เอฟ โบว์ ดิว ป่าน พี่นุ้ย สมชาย นิก อาร์ม พี รอง ต้อง โอฬาร จ็อช นุ๊ก นุ่น ประทัด มินมิน ทัด ฝ้าย

ขอขอบคุณชาวชุมชนกำปงพลก และชุมชนอีกหลายแห่งในโตนเลสาบ ที่เอื้อเฟื้อและให้โอกาสในการเรียนรู้และสัมผัสวิถีทางวัฒนธรรม เป็นประสบการณ์อันล้ำค่าที่หาได้ยากยิ่ง

ขอขอบคุณ หลักสูตรสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สถานที่เพาะบ่มความรู้ทางวิชาการ

สุดท้ายขอขอบคุณ โครงการทุนปริญญาเอกกาญจนภิเษก สกสว. ที่สนับสนุนทุนในการทำวิจัยและการเดินทางเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำวิจัยและการนำเสนอผลงานในต่างประเทศ

อิสรชัย บูรณะอรรจน์

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย ..... ง

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ ..... ฉ

กิตติกรรมประกาศ ..... ซ

สารบัญ ..... ญ

บทที่ 1 บทนำ 1

ความสำคัญของปัญหาและที่มาของงานวิจัย 1

คำถามของการศึกษา 5

วัตถุประสงค์การศึกษา 5

ขอบเขตของการวิจัย 6

บทที่ 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 7

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) 7

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกับสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง 11

สถานภาพการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาติพันธุ์ในประเทศไทย 15

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic) ในประเทศไทย 17

เอกสารและงานวิจัย เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศกัมพูชา 21

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย 29

บทที่ 4 ข้อมูลทั่วไปและลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกรณีศึกษา 32

พื้นที่ทะเลสาบ (Lake) 38

พื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง (Flooded forest area) 40

พื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาล (Seasonal Agriculture) 41

แม่น้ำและพื้นที่ชุ่มน้ำ (River and swamp) 43
พื้นที่ตั้งหมู่บ้าน (Housing Area) 43
เรือนกรณีศึกษา 50
บทที่ 5 ผลการศึกษา 73
ความเชื่อและพิธีกรรม (Beliefs and rituals) ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกสร้างเรือน 73
วัสดุก่อสร้าง โครงสร้าง และวิธีการก่อสร้าง (Material Structure and Construction) 77
ขั้นตอนการก่อสร้างของเรือนเสาสูง 82
ระบบโครงสร้างของเรือนสูง 88
การจำแนกรูปแบบและลักษณะทางสถาปัตกรรมของเรือนเสาสูง 92
แบบแผนการจัดวางพื้นที่ภายในเรือนกับคติความเชื่อเรื่องทิศหัวนอน 111
การใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนเรือน กับปรับตัวตามฤดูกาล 113
การเชื่อมต่อระหว่างเรือนในระบบเครือญาติ 114
บทที่ 6 วิเคราะห์และสรุปผล 116
รายการอ้างอิง 120
ประวัติผู้เขียน 124

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1 เอกสารวิชาการเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมสรรสร้างพื้นถิ่นใน..... 18

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนประชากรของชุมชนกำปงพลก ในแต่ละช่วงเวลา..... 46

ตารางที่ 3 การความสัมพันธ์ของสถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน กับปัจจัยต่างๆ ในการดำรงชีวิต
..... 47

สารบัญภาพ

รูปที่ 1 ความสัมพันธ์ของปัจจัยแล้วล้อมตามแนวคิด Vernacular Matrix 10
รูปที่ 2 สถานภาพการศึกษาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์ 16
รูปที่ 3 ตำแหน่งพื้นที่ศึกษาที่ปรากฏในเอกสารวิชาการของกลุ่มสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก ของประเทศไทย 19
รูปที่ 4 เรือนขแมร์ แบบที่ 1 22
รูปที่ 5 เรือนขแมร์ แบบที่ 2 22
รูปที่ 6 เรือนขแมร์ แบบที่ 2 22
รูปที่ 7 เรือนโรง แบบที่ 1 23
รูปที่ 8 เรือนโรง แบบที่ 2 23
รูปที่ 9 เรือนโรง แบบที่ 3 23
รูปที่ 10 เรือนโรงดอล แบบที่ 1 24
รูปที่ 11 เรือนโรงดอล แบบที่ 2 24
รูปที่ 12 เรือนโรงดอล แบบที่ 3 24
รูปที่ 13 เรือนโรงเดงือง แบบที่ 1 25
รูปที่ 14 เรือนโรงเดงือง แบบที่ 2 25
รูปที่ 15 เรือนโรงเดงือง แบบที่ 3 25
รูปที่ 16 เรือนปิด แบบที่ 1 26
รูปที่ 17 เรือนปิด แบบที่ 2 26
รูปที่ 18 เรือนปิด แบบที่ 3 27
รูปที่ 19 ชุมชนกำปงแกรม (Kampong Glam) ของกลุ่มคนเชื้อสายมาเลย์ ในประเทศสิงคโปร์ 32
รูปที่ 20 ชุมชนกำปงชินา (Kampong Cina) ของกลุ่มคนเชื้อสายจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำ กลันตัน ในประเทศมาเลเซีย 33

รูปที่ 21 แผนที่ลุ่มน้ำโตนเลสาบ ที่ถูกเขียนขึ้นในสมัย รัชกาลที่ 3 ปรับปรุงจาก [(Santanee Phasuk & Stott, 2004), pp. 114-115]..... 34

รูปที่ 22 สัญลักษณ์ของเมืองและชุมชนที่ปรากฏบนแผนที่ 3 รูปแบบ (ซ้าย) เมืองแบบป้อมกำแพง (กลาง) เมืองแบบเสาระเนียดไม้ (ขวา) ชุมชนทั่วไป..... 35

รูปที่ 23 เปรียบตำแหน่งของ (ซ้าย) ชุมชน “กะพงทบ” บนแผนที่เก่าสมัยรัชกาลที่ 3 กับ (ขวา) ชุมชน “กำปงพลก” บนแผนที่ดาวเทียมปัจจุบัน..... 35

รูปที่ 24 ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ของชุมชนกำปงพลก..... 36

รูปที่ 25 ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ของชุมชนกำปงพลก..... 37

รูปที่ 26 แผนที่แสดงตำแหน่งและขอบเขตลักษณะการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทะเลสาบ ปรับปรุงจาก [(T. Evans et al., 2004), p. 4]..... 39

รูปที่ 27 แผนที่ลักษณะการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทะเลสาบของชุมชนกำปงพลก..... 40

รูปที่ 28 ลักษณะพืชพันธุ์ในเขตพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง..... 41

รูปที่ 29 แสดงพื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาลที่แทรกอยู่ในเขตพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง..... 42

รูปที่ 30 แม่น้ำ และหนองน้ำที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง..... 43

รูปที่ 31 ตำแหน่งของหมู่บ้านทั้ง 3 แห่ง ในชุมชนกำปงพลก..... 44

รูปที่ 32 เปรียบเทียบการขยายตัวของชุมชนกำปงพลกในปี ค.ศ. 2004 ค.ศ. 2014 และ ค.ศ. 2019 46

รูปที่ 33 เครื่องประกอบพิธีเซนกรงเปียสีชุดใหญ่ รูปที่ 34 เครื่องประกอบพิธีเซนกรงเปียลีชุดเล็ก75

รูปที่ 35 เครื่องประกอบพิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ หรือเบยศรี (ᨠᩣᨿᩈᩥ) ของช่างก่อสร้าง ที่ดำเนินการซ่อมแซมเปลี่ยนเสากลางเรือน..... 77

รูปที่ 36 เสาไม้ที่ถูกเตรียมไว้สำหรับการก่อสร้าง..... 79

รูปที่ 37 วัสดุก่อสร้างประเภทคานไม้ที่ถูกขนส่งมาทางรถ..... 79

รูปที่ 38 ภูมิทัศน์ที่ราบลุ่มรอบโตนเลสาบที่เต็มไปด้วยต้นตาล ซึ่งใบตาลสามารถใช้เป็นวัสดุมุงผนัง 80

รูปที่ 39 ใบตาลที่ถูกนำมาเย็บเป็นตับ เผื่อใช้สำหรับมุงหลังคา..... 80

รูปที่ 40 วัสดุประเภทใบตาล สำหรับใช้มุงผนังและหลังคา ซึ่งมีคุณสมบัตินำหนักเบาและอากาศถ่ายเทได้สะดวก เหมาะกับภูมิอากาศแบบร้อนชื้น..... 81

รูปที่ 41 การเปลี่ยนมาใช้วัสดุอุตสาหกรรมประเภทสังกะสี แม้ว่าจะรักษาคุณสมบัติความเบาของวัสดุไว้ได้ แต่ ก็สูญเสียคุณสมบัติการระบายความร้อน 81

รูปที่ 42 ขั้นตอนการก่อสร้างเรือนเสาสูง 83

รูปที่ 43 ขั้นตอนการก่อสร้างเรือนเสาสูง (ต่อ) 84

รูปที่ 44 ขั้นตอนการก่อสร้างเรือนเสาสูง (ต่อ) 85

รูปที่ 45 เรือนชั่วคราวที่ปลูกสร้างขึ้นใกล้กับเรือนใหม่ที่กำลังก่อสร้าง 86

รูปที่ 46 เรือนชั่วคราวเพื่อใช้อยู่อาศัยของเจ้าของเรือน ระหว่างรอการก่อสร้างเรือนใหม่แล้วเสร็จ . 86

รูปที่ 47 วิธีการยกติดตั้งเสาเรือน 87

รูปที่ 48 การติดตั้งโครงสร้างพื้นเรือน เพื่อให้มีพื้นที่สำหรับการทำงานด้านบนโดยสะดวก 87

รูปที่ 49 ขั้นตอนการตั้งโครงสร้างหลังคา 88

รูปที่ 50 แสดงระบบโครงสร้างหลัก 2 ส่วนของเรือนเสาสูง 1) โครงสร้างระบบเสา-คาน (สีแดง) และ 2) โครงสร้างระบบค้ำยัน (สีเหลือง) 90

รูปที่ 51 ลักษณะการถ่ายแรงของน้ำหนักตายตัว (Dead load) ของโครงสร้างระบบเสา-คาน และการรับแรงกระทำแบบเคลื่อนที่ (Dynamic Loads) จากน้ำและลม ของโครงสร้างระบบค้ำยัน 90

รูปที่ 52 โครงสร้างของเรือนเสาสูง 91

รูปที่ 53 เรือนเสาสูงที่มีการใช้เชือกขึงรั้งตัวเรือนพื่อเสริมความแข็งแรง เนื่องจากสร้างขึ้นบนที่โล่ง แยกห่างของจากกลุ่มบ้านอื่นๆ ทำให้รับแรงปะทะจากลมทุกทิศทาง 91

รูปที่ 54 เรือนลอยน้ำที่ถูกถอดโครงสร้างทุ่นลอยน้ำ เพื่อตั้งเรือนสำหรับอยู่อาศัยบนพื้นดิน 92

รูปที่ 55 โครงสร้างทุ่นลอยน้ำแบบกระบะไม้ที่ถูกถอดออกจากเรือนลอยน้ำ 93

รูปที่ 56 ภาพกราฟิกแสดงลักษณะการประยุกต์เรือนลอยน้ำเพื่อการตั้งถิ่นฐานบนแผ่นดิน (ซ้าย) เรือนลอยน้ำที่ถอดโครงสร้างทุนลอยน้ำ เพื่อการอยู่อาศัยบนพื้นดินในฤดูแล้ง และ (ขวา) การประกอบเรือนเข้ากับโครงสร้างทุนลอยน้ำอีกครั้ง เพื่อการอยู่อาศัยแบบน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก 93

รูปที่ 57 เรือนกรณีศึกษา DK-W047 94

รูปที่ 58 เรือนกรณีศึกษา DK-W047 95

รูปที่ 59 เรือนกรณีศึกษา DK-W047 95

รูปที่ 60 เรือนกรณีศึกษา KK-023 96
รูปที่ 61 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนกรณีศึกษา KK-023 97
รูปที่ 62 (ซ้าย) พื้นที่ระเบียงบริเวณใต้ถุนเรือนสำหรับรับแขก และเตรียมเครื่องมือทำประมง 97
รูปที่ 63 เรือนกรณีศึกษา DK-E002 98
รูปที่ 64 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนกรณีศึกษา DK-E002 98
รูปที่ 65 (ซ้าย) การกั้นพื้นที่ส่วนนอนด้วยม่าน (ขวา) การเพิ่มพื้นที่ใช้สอยใต้นถุนเรือน 99
รูปที่ 66 บันไดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ใต้ถุนและส่วนชานแดดชั้นบน ของเรือนกรณีศึกษา DK-E002 99
รูปที่ 67 เรือนกรณีศึกษา KK-E048 100
รูปที่ 68 เรือนกรณีศึกษา DK-E032 101
รูปที่ 69 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนกรณีศึกษา DK-E032 102
รูปที่ 70 พื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ส่วนใต้ถุนของเรือนกรณีศึกษา DK-E032 102
รูปที่ 71 พื้นที่ส่วนนอนบริเวณใต้ถุนของเรือนกรณีศึกษา DK-E032 102
รูปที่ 72 พื้นที่ชานแดดขนาดใหญ่ บริเวณชั้นบน สำหรับตากกุ้งเพื่อทำเป็นกุ้งแห้ง 103
รูปที่ 73 เรือนกรณีศึกษา DK-E003 ซึ่งมีโถงทางเดิน (CO) เชื่อมต่อไปยังเรือน DK-E004 ซึ่งเป็นเครือญาติกัน 104
รูปที่ 74 (ซ้าย) ลักษณะภายนอกเรือน DK-E003 (ขวา) โถงทางเดินที่เชื่อมต่อไปยังเรือนด้านหลัง 104
รูปที่ 76 เรือนกรณีศึกษา KK-W021 ซึ่งมีโถงทางเดิน (CO) เชื่อมต่อโดยตรงไปยังส่วนด้านหลังเรือน 105
รูปที่ 77 ภาพด้านหน้าของเรือนกรณีศึกษา KK-W021 105
รูปที่ 78 เรือนกรณีศึกษา DK-W012 106
รูปที่ 79 เรือนกรณีศึกษา DK-W012 107
รูปที่ 80 เรือนกรณีศึกษา DK-W012 107
รูปที่ 82 เรือนในชุมชนเกษตรกรรม 107
รูปที่ 84 เรือนกรณีศึกษา DK-W012 108

รูปที่ 85 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเรือนกรณีศึกษา DK-W012 109

รูปที่ 86 ศาลกงมา ตัวแทนของบรรพบุรุษของชาวแขมร์เชื้อสายจีน ตั้งอยู่บริเวณตรงกลางขื่อของเสาคู่กลาง 109

รูปที่ 87 เรือนกรณีศึกษา KK-E034 110

รูปที่ 88 รูปเรือนกรณีศึกษา KK-E034 110

รูปที่ 89 ศาลกงมา เรือนกรณีศึกษา KK-E034 110

รูปที่ 90 แบบแผนการจัดวางพื้นที่ส่วนนอนของเรือนในชุมชนกำปงพลก 112

รูปที่ 91 ลักษณะการใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนที่มีการปรับตัวตามฤดูกาล 113

รูปที่ 92 ลักษณะของเรือนระบบเครือฐาติที่ปลูกสร้างขนานกัน และสร้างทางเดินเชื่อมต่อในระดับพื้นชั้นบน 114

รูปที่ 93 ทางเดินเชื่อมต่อในระดับพื้นชั้นบน 115

รูปที่ 94 มิติความสัมพันธ์ของปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน กรณีศึกษาชุมชนกำปงพลก 117

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 1 บทนำ

ความสำคัญของปัญหาและที่มาของงานวิจัย

ในสถานการณ์ปัจจุบันโลกกำลังอยู่ในภาวะของการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยมีอิทธิพลมาจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และวัฒนธรรมสมัยใหม่ซึ่งปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นมีอิทธิพล และมีพลังอย่างสูงจนสามารถเข้าถึงแม้ในพื้นที่ห่างไกล เนื่องมาจากแรงจูงใจให้เกิดการพัฒนาเพื่อแสวงหาแหล่งทรัพยากรเพื่อการผลิต สำหรับภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งกำลังอยู่ในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่ออันเป็นผลมาจากนโยบายการรวมตัวกันเป็นหนึ่งเดียวของภูมิภาคเป็น *“ประชาคมอาเซียน (ASEAN Community)”* ภายในปีพ.ศ. 2558 ซึ่งมูลเหตุดังกล่าวจะเป็นตัวเร่งปฏิกิริยาให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทุกๆ มิติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ โดยเฉพาะการขับเคลื่อนของ *“ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC)”* อย่างไรก็ดี ประชาคมอาเซียนยังประกอบไปด้วยอีก 2 ส่วนหลัก คือ *“ประชาคมการเมืองและความมั่นคงอาเซียน (ASEAN Political-Security Community: APSC)”* และ *“ประชาคมสังคมและวัฒนธรรมอาเซียน (ASEAN Socio-Cultural Community: ASCC)”* ซึ่งมีเป้าหมายหลัก คือ *"เพื่อสร้างประชาคมที่มีความแข็งแกร่ง มีความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ สามารถสร้างโอกาส และรับมือสิ่งท้าทายทั้งด้านการเมืองความมั่นคง เศรษฐกิจ และภัยคุกคามรูปแบบใหม่ได้อย่างรอบด้าน โดยให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดี สามารถประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้อย่างสะดวกมากยิ่งขึ้น และประชาชนในอาเซียนมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน"* (กรมอาเซียน, 2555)

การรวมตัวเข้าเป็นหนึ่งเดียวของภูมิภาคดังกล่าวมาข้างต้น ยังให้เกิดผลกระทบมากมาย ทั้งทางบวกและทางลบ และผลกระทบสำคัญที่จะเกิดขึ้นมาคือ ผลกระทบต่อวัฒนธรรม อันจะเกิดขึ้นอย่างมากมายต่อประเทศต่างๆ ในภูมิภาคอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การเรียนรู้และการทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน ตลอดจนการทำการวิจัยในลักษณะของการบันทึกข้อมูลทางวัฒนธรรม (Documentation) จะช่วยให้เกิดการธำรงรักษา สืบสาน และต่อยอดองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมด้วยวิถีทางต่างๆ อย่างเหมาะสม อีกทั้งจะทำให้เกิดการทำความเข้าใจ และการยอมรับในความหลายหลายทางวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน ผ่านองค์ความรู้ที่มีการศึกษาอย่างเป็นระบบเพื่อการวิเคราะห์เปรียบเทียบถึงความสัมพันธ์ ความเหมือน และความแตกต่าง เป็นต้น

นอกจากนี้ จากสถานการณ์ของการรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียน แต่องค์ประกอบที่รุดหน้ากว่าองค์ประกอบอื่นๆ คือ *“ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (ASEAN Economic Community: AEC)”* ซึ่งทำให้ผลกระทบที่ตามมานั้นมีต่อวัฒนธรรมโดยตรง และจากความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ต่างๆ ดังที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นแนวโน้มว่าวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์จะตกอยู่ในภาวะอันตราย และเสี่ยง

ต่อการสูญสลาย ซึ่งเป็นปัญหาคล้ายกับการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพในความสนใจของนักวิทยาศาสตร์นั่นเอง ซึ่งมีผู้ศึกษาเกี่ยวกับภาษาศาสตร์ และภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมพบว่ามีความเสี่ยงต่อการสิ้นสุดลง นอกจากนี้ ผู้คนทั่วไปยังขาดความเข้าใจถึงความร้ายแรงของปัญหาภาวะวิกฤติทางวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ อันเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นหลังจากการสูญหายของความหลากหลายทางวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ เนื่องจากองค์ความรู้ที่แฝงฝังอยู่ในมรดกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทั้งที่เป็นสิ่งที่จับต้องได้ (Tangible Heritage) และ (Intangible Heritage) มีฐานะเป็นดั่งคลังแห่งภูมิปัญญาของมนุษยชาติที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่ถ่ายทอดติดต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน อีกทั้ง หากเกิดปรากฏการณ์ล่มสลายทางวัฒนธรรมจะส่งผลให้เกิดวิกฤตด้านอัตลักษณ์ของกลุ่มชนต่างๆ ต่อเนื่องกันไปเป็นลูกโซ่ ทำให้สังคมอ่อนแอขาดความเชื่อมั่น ความมั่นคง ซึ่งเป็นรากฐานของการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ ในสภาวการณ์เช่นนี้ สิ่งที่จำเป็นเร่งด่วนประการหนึ่งคือการเร่งสร้างองค์ความรู้ที่เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรม และชาติพันธุ์ในแขนงต่างๆ เพื่อเตรียมการรับมือ และเป็นภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมต่อการเปลี่ยนแปลงให้พ้นภาวะวิกฤต ตลอดจนการประยุกต์ใช้ความรู้สู่การพัฒนาสถาปัตยกรรมร่วมสมัยที่มีรากฐานมาจากมรดกทางวัฒนธรรมต่อไป สอดคล้องกับแนวคิดของ Paul Oliver ซึ่งให้ข้อสังเกตว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในทั่วทุกภูมิภาคกำลังตกอยู่ในสภาวะถูกภัยคุกคาม ทั้งที่เกิดจากการทำลายโดยเจตนา หรือเสื่อมสภาพลงตามวัฏจักร รวมไปถึงความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อันเป็นผลมาจากขาดความรู้ความเข้าใจในคุณค่าด้านต่างๆ ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนลักษณะเฉพาะตัวอันเป็นเอกลักษณ์ [(Paul Oliver, 2006) pp.17-26]

ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่ตั้งถิ่นอยู่ 5 กลุ่มหลัก คือ *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท (Tai)”* *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลจีน-ธิเบต (Sino-Tibetan)”* *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic)”* *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตเนเชียน (Austronesian)”* และ *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลม้ง-เมี่ยน (Hmong-Mien)”* จากการศึกษา และการทบทวนสารสนเทศต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนพักอาศัย และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาสถานภาพการศึกษา พบว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในกลุ่มชาติพันธุ์โดยส่วนใหญ่นั้น เน้นไปที่ *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท”* อันเนื่องมาจากเพราะเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่มีความใกล้ชิด และร่วมรากวัฒนธรรมเดียวกับกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในประเทศไทยปัจจุบัน ในขณะที่มีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนพักอาศัย และสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่สัมพันธ์กับ *“กลุ่มชนชาติพันธุ์ที่พูดภาษาในกลุ่มออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic)”* หรือ *“กลุ่มชนชาติพันธุ์ซึ่งพูดภาษากลุ่มตระกูลมอญ-ขแมร์ (Mon-Khmer)”* อยู่จำนวนน้อยมากทั้งที่ประชากรดังกล่าวเป็นกลุ่มชนที่อยู่อาศัยในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปมาแต่เดิม [(สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547), 18]

จากการศึกษาพบว่า มีการกระจายการตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่ประเทศไทย เมียนมาร์ กัมพูชา ลาว และเวียดนาม และมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวมาก่อนที่คนกลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท และตระกูลจีน-ธิเบตจะเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และขยายตัวกลายเป็นประชากรกลุ่มหลักในฐานะผู้ปกครองในระบบรัฐจารีตในที่สุด [(เกรียงไกร เกิดศิริ, 2553), 217-219]

แม้ว่าชนในกลุ่มตระกูลมอญ-ขแมร์ จะเป็นผู้อยู่อาศัยดั้งเดิมในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปก็ตาม แต่ทว่าในปัจจุบันมีการตั้งถิ่นฐานในลักษณะของชนกลุ่มน้อยในประเทศต่างๆ ทั้งในประเทศไทย ลาว พม่า และมาเลเซีย หากตั้งถิ่นฐานบริเวณแผ่นดินตอนในส่วนใหญ่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง และหากตั้งถิ่นฐานบริเวณคาบสมุทรส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ตามชายฝั่งทะเล และหมู่เกาะ ยกเว้นในประเทศกัมพูชา และเวียดนามที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่พูดภาษาตระกูลมอญ-ขแมร์ ซึ่งการศึกษาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับทั้งสองประเทศนั้น ในส่วนของประเทศเวียดนาม แม้ว่าในประเทศไทยจะยังมีผู้ที่ศึกษาอยู่ไม่มากนัก แต่ในขณะเดียวกันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศเวียดนามเองนั้น ได้มีการรวบรวมเป็นองค์ความรู้ไว้เป็นจำนวนมาก และได้จัดทำพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์ (Vietnam Museum of Ethnology) เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาชาติพันธุ์วิทยาในประเทศเวียดนามอีกด้วย ในทางกลับกันสถานภาพการศึกษาเรือนพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศกัมพูชา พบว่า มีการศึกษาอยู่จำนวนน้อย ทั้งในส่วนของประเทศไทย รวมไปถึงงานศึกษาในประเทศกัมพูชา ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาที่มุ่งเน้นไปที่สถาปัตยกรรมประเภทโบราณสถานที่เกี่ยวเนื่องกับยุคเขมรโบราณเป็นหลัก

จากการศึกษาทบทวนวรรณกรรมและการจัดทำสถานภาพการศึกษาดังกล่าวข้างต้น ทำให้เห็นช่องว่างของการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมในประเทศกัมพูชา จึงนำมาสู่การพัฒนาหัวข้อวิจัยที่มุ่งศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่อยู่อาศัย ตลอดจนสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นของชุมชน และภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานของชาวขแมร์ในประเทศกัมพูชา ซึ่งในสถานภาพความรู้ในปัจจุบันยังถือว่าเป็นช่องว่างของการศึกษาของสถาปัตยกรรมชาติพันธุ์ของพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียง ซึ่งมีความจำเป็นเร่งด่วนในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในระดับนานาชาติ ซึ่งยังไม่ได้รับการศึกษาจำนวนมาก และต้องดำเนินการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ [(Punpairoj, 2010), pp.65-79]

ประเทศกัมพูชา หรือชื่อทางการว่า “ราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia)” ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกของแผ่นดินเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป หรือที่เรียกว่า *“อินโดจีน (Indo-china)”* เป็นประเทศที่มีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติกกลุ่มใหญ่ในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 13.7 ล้านคน โดยประชากรส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 96 เป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ขแมร์ ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม มี “โตนเลสาบ”

หรือที่รู้จักกันในภาษาไทยว่า *“ทะเลสาบเขมร”* ซึ่งตั้งอยู่อยู่บริเวณกึ่งกลางของพื้นที่ ซึ่งเป็นทะเลสาบที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศของลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง (Lower Mekong Basin) ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่ม โดยร้อยละ 42 ของพื้นที่มีระดับความสูงไม่เกิน 50 เมตร จากระดับน้ำทะเล [(Kerrigan, 2006),p.7] ทั้งนี้ ลุ่มน้ำโตนเลสาบ มีระบบนิเวศที่มีลักษณะเฉพาะอันเกิดจากอิทธิพลของน้ำท่วมหลากตามฤดูกาล ทำให้ในช่วงฤดูน้ำหลากระดับน้ำจะเพิ่มสูงมากกว่า 8 เมตร จากระดับน้ำปกติในช่วงฤดูแล้ง [(MRC, 2003) p.203]

โดยในฤดูกาลปกติมีพื้นที่ของโตนเลสาบครอบคลุมเนื้อที่ประมาณ 7,500 ตารางกิโลเมตร แต่เมื่อถึงยามฤดูน้ำหลากในช่วงตุลาคม-พฤศจิกายน ปริมาณน้ำที่สะสมจากแม่น้ำโขงทางตอนเหนือไหลลงมาปะทะกับอิทธิพลน้ำขึ้นจากดวงจันทร์ ทำให้ปริมาณน้ำถูกผลักดันเข้ามาสู่พื้นที่โตนเลสาบและแผ่ขยายอาณาเขตครอบคลุมพื้นที่ถึงประมาณ 16,000 ตารางกิโลเมตร ในขณะที่เมื่อถึงฤดูแล้ง มีปริมาณน้ำลดลงครอบคลุมพื้นที่เพียง 2,700 ตารางกิโลเมตร จากสภาพแวดล้อมดังกล่าว จึงเอื้อให้เกิดการตั้งถิ่นฐานที่สำคัญ 3 ลักษณะ [(Mark Sithirith & Grundy-Warr, 2013) pp.30-41] คือ 1) *“ชุมชนฐานน้ำ” (Water based Settlement)* ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานบนผืนน้ำของทะเลสาบ มีลักษณะการอยู่อาศัยแบบเรือนแพ ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธ์ขแมร์เชื้อสายเวียดนาม และมีอาชีพประมงเป็นหลัก 2) *“ชุมชนฐานแผ่นดิน (Land based Settlement)”* ซึ่งมีการตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบลุ่มรอบโตนเลสาบ มีลักษณะการอยู่อาศัยแบบเรือนยกพื้น ประชาการส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธ์ขแมร์ และประกอบอาชีพเกษตรแบบทำนาในที่ลุ่ม ซึ่งมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับฤดูกาลตลอดจนมีภูมิปัญญาในการจัดการระบบชลประทานเพื่อการทำนาปลูกข้าวมาตั้งแต่โบราณ และมีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพมาโดยตลอด[(ธีระ นุชเปี่ยม, 2542), 24] และ 3) *“ชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน (Water and land based Settlement)”* การตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ระหว่างทะเลสาบและที่ราบลุ่ม การอยู่อาศัยแบบเรือนยกพื้นสูง ประชาการส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาติพันธ์ขแมร์ ประกอบอาชีพประมงเป็นหลัก และบางแห่งมีการประกอบอาชีพเกษตรควบคู่ไปด้วย

จากการทบทวนสถานภาพความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของประเทศกัมพูชา พบว่า มีการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชนฐานแผ่นดิน หรือชุมชนเกษตรกรรมปรากฏอยู่ในเอกสารชื่อ “UN COURT TRAITÉ D'ARCHITECTURE CAMBODGIENNE MODERN” โดยนักวิชาการฝรั่งเศส Madeleine Giteau ตีพิมพ์ในปี ค.ศ.1971 (พ.ศ.2514) เป็นเอกสารแปลภาษาฝรั่งเศสว่าด้วย องค์ความรู้ทางด้านสถาปัตยกรรมที่รวมรวมมาจากการสัมภาษณ์นายช่างชาวเขมรที่ทำงานอยู่ในพระราชวังพนมเปญ ในปีค.ศ.1954 (พ.ศ.2497) โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับการจำแนกสถาปัตยกรรมที่พักอาศัยของประชาชนทั่วไป ซึ่งมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับเรือนในชุมชนเกษตรกรรมที่ปรากฏให้เห็นอยู่ในปัจจุบัน ทั้งนี้ เอกสารดังกล่าวเป็นงานบุกเบิกชิ้นสำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อการศึกษาของนักวิชาการกัมพูชา (Sareth Lek, 2000) นักวิชาการไทย (ศรันยา

หล่อมณีนพรัตน์, 2548) และนักวิชาการต่างชาติ (Tainturier, 2006) และได้ขยายขอบเขตการศึกษาทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในส่วนของชุมชนฐานน้ำหรือชุมชนลอยน้ำ ในงานศึกษาเรื่อง The Junction of Interior Territories: Chinese shop–houses in Chong Kneas, Cambodia (Roshko, 2009) และ The Floating Dwellings of Chong Kneas, Cambodia (Roshko, 2011) ในขณะที่ชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน ยังไม่ปรากฏข้อมูลการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จึงเลือกศึกษาชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน โดยมุ่งหมายให้ผลลัพธ์ของการศึกษานี้ได้ค้นพบองค์ความรู้ใหม่ในลักษณะของงานวิจัยพื้นฐาน (Basic Research) เพื่อพัฒนาสถานภาพความรู้เรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ขแมร์ อันมีวัตถุประสงค์เพื่อเติมเต็มช่องว่างขององค์ความรู้ที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นกายภาพ (Tangible) และนามธรรม (Intangible) ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวิถีวัฒนธรรม ที่บ่งชี้ถึงทัศนคติต่อการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม และความเปลี่ยนแปลง ตลอดจนฐานข้อมูลด้านแบบสถาปัตยกรรมที่จากการสำรวจรังวัด และองค์ความรู้ที่เกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง ด้วยมุ่งหมายให้เกิดเป็นองค์ความรู้ความเข้าใจในมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน คติความเชื่อ และภูมิปัญญา ฯลฯ ในแง่มุมต่างๆ เพื่อเป็นรากฐานในฐานะของคลังแห่งภูมิปัญญาของมนุษยชาติ และเป็นภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และความเข้าใจในความสัมพันธ์และความแตกต่างทางวัฒนธรรมของประเทศในกลุ่มประชาคมอาเซียนต่อไป

คำถามของการศึกษา

1) อะไรคือปัจจัยส่งผลต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐาน และการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน

2) วิถีทางวัฒนธรรม และความเชื่อส่งผลต่อวิธีในการปลูกสร้างเรือน และการอยู่อาศัยภายในเรือนอย่างไร เพราะเหตุใด

วัตถุประสงค์การศึกษา

1) เพื่อศึกษาปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดินของชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน ในประเด็นต่างๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวิถีวัฒนธรรม ที่บ่งชี้ถึงทัศนคติต่อการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม และความเปลี่ยนแปลง

2) เพื่อศึกษามรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) และประเพณีที่เกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมและการดำเนินชีวิต ของชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน

ขอบเขตของการวิจัย

1) ขอบเขตด้านพื้นที่

ในการศึกษาครั้งนี้จะทำการศึกษาชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ในลุ่มน้ำโตนเลสาบ โดยชุมชนกรณีศึกษาที่ได้รับข้อมูลจากการสำรวจแบบเร็ว และสอดคล้องกับเกณฑ์การคัดสรรชุมชนกรณีศึกษา ซึ่งจะตอบโจทย์คำถามในการศึกษา โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกกรณีศึกษาโดยสังเขปเบื้องต้น คือ

- เป็นชุมชนที่มีกลุ่มชนชาติพันธุ์ขแมร์อยู่อาศัยเป็นส่วนใหญ่
- เป็นชุมชนที่มีจำนวนเรือนกรณีศึกษาที่หลากหลาย และมากเพียงพอต่อการศึกษาสำรวจ และการอภิปรายผล
- เป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานสืบทอดมาตั้งแต่อดีต และ/หรือแสดงให้เห็นพัฒนาการของผังบริเวณที่มีความเปลี่ยนแปลงที่เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ
- ไม่มีอุปสรรคในการเข้าถึงข้อมูล และการลงพื้นที่สำรวจภาคสนาม

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และการสำรวจภาคสนาม สำรวจรังวัดสถาปัตยกรรม จัดทำแผนที่ และแบบสถาปัตยกรรมกรณีศึกษา ซึ่งมีความโดดเด่นในแง่ของการตั้งถิ่นฐาน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น รวมไปถึงวิถีชีวิตที่น่าสนใจของชุมชน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1) องค์ความรู้ด้านสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมในชุมชนกรณีศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวิถีวัฒนธรรม ที่บ่งชี้ถึงทัศนคติต่อการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม และความเปลี่ยนแปลง

2) องค์ความรู้ด้านมรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) ที่แสดงให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติ และวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ในการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมของกลุ่มชนชาติพันธุ์กรณีศึกษาและความเปลี่ยนแปลง

3) ฐานข้อมูลด้านแบบสถาปัตยกรรมที่ได้รับจากการสำรวจรังวัด และองค์ความรู้ที่เกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง

4) ความรู้ความเข้าใจในมรดกทางวัฒนธรรมชุมชน คติความเชื่อ และภูมิปัญญา ฯลฯ ในแง่มุมต่างๆ เพื่อเป็นรากฐานในฐานะของคลังแห่งภูมิปัญญาของมนุษยชาติ และเป็นภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

บทที่ 2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)

คำว่า *" Vernacular"* มีรากฐานมาจากแนวคิดที่สัมพันธ์กับ *"ความเป็นท้องถิ่น (Local)"* หรือ *"บ้านเกิด (Home Grown)"*[(Howard, 2005), p.174] ทั้งนี้ คำว่า "Vernacular" เป็นศัพท์ในภาษาโรมันละติน ซึ่งมีที่มาจากคำในภาษากรีกโบราณคือ *“oikogenes”* หมายถึง *“บ้านแห่งสายพันธุ์ (Home-genetic)”* ซึ่งเป็นรากศัพท์ของคำว่า *“oikotrips”* หมายถึง *“บ้านเกิด (home-born)”* โดยในบริบทนี้ คุณลักษณะของ *“oikotrips”* จะสัมพันธ์กับถิ่นกำเนิดและการเติบโตในวัฒนธรรมแบบกรีกและสามารถสื่อสารด้วยภาษากรีก ทั้งนี้ คำว่า *“oikotrips”* ได้รับการแปลและใช้ในภาษาละตินว่า *"Verna"* แต่มีความหมายที่เฉพาะเจาะจงหมายถึง *“ทาสที่เกิดในบ้าน (home-born slave)”* หรือในภาษาไทยเรียกว่า *“ทาสในเรือนเบี้ย”* ซึ่งหมายถึง ลูกที่เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นทาส เมื่อคลอดออกมาก็จะมีสถานะเป็นทาสโดยกำเนิดทันที

ทั้งนี้ ในสมัยโรมันโบราณ ทาสส่วนใหญ่เป็นเชลยที่ได้มาจากศึกสงคราม ซึ่งไม่สามารถสื่อสารด้วยภาษาละติน ดังนั้น เมื่อทาสที่เป็นเฉลยศึกเหล่านั้นให้กำเนิดลูก ลูกของทาสเหล่านั้นจะเรียกว่า *“Verna”* ซึ่งมีความแตกต่างกับรุ่นพ่อแม่ เนื่องจากเติบโตขึ้นในบริบทสังคมวัฒนธรรมของโรมัน และสามารถสื่อสารภาษาละตินได้เหมือนคนพื้นเมือง (native speaker) [(McCormick & White, 2011), p.1241]

อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาดังกล่าว ภาษาละตินได้กลายเป็นภาษากลางของสื่อสารที่ได้รับความนิยมตั้งแต่สมัยสาธารณรัฐโรมัน (Roman Republic) จนถึงสมัยปลายจักรวรรดิโรมัน (Roman empire) โดยแตกแขนงเป็นภาษาถิ่นต่างๆ แพร่กระจายครอบคลุมไปทั่วทั้งยุโรปตะวันตก ซึ่งเป็นที่มาของการนิยามคำว่า *"Vernacular languages"* หรือ *“ภาษาถิ่น”* ของนักวิชาการยุโรปในสมัยคริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา

ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1960 คำว่า *"Vernacular”* ได้ปรากฏในวารสารทางมานุษยวิทยา *“American Anthropologist”* ในบทความ *“Vernacular culture"* ของ Margaret Lantis (Lantis, 1960) ได้เสนอนิยามและมุมมองในการวิเคราะห์ความเป็น *“วัฒนธรรมพื้นถิ่น (Vernacular culture)”* ในฐานะของ *“ความธรรมดาสามัญ (commonplace)”* ในบริบทสังคมของอเมริกาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจากสังคมแบบปฐมภูมิ (Gemeinschaft) ซึ่งเป็นสังคมชนบท (Rural) หรือสังคมประเพณี (Traditional) โดยมีเกษตรกรรมเป็นกิจกรรมพื้นฐานของการดำรงชีวิต มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และยึดถือจารีตประเพณีคล้ายคลึงกัน มาสู่ความเป็นสังคมแบบทุติยภูมิ (Gesellschaft) ซึ่งมีรูปแบบการใช้ชีวิตสังคมเมือง (Urban living) เป็นสังคที่มลักษณะแบบปัจเจก มีปฏิสัมพันธ์แบบผิวเผินและทำหน้าที่ตามความถนัดของแต่ละคน โดยมีผลประโยชน์เป็นแรงจูงใจมี

การสร้างเครือข่ายทางสังคม และมีกฎเกณฑ์ข้อบังคับข้อตกลงหรือกฎหมายขึ้นมาควบคุมพฤติกรรมของสังคมอย่างเป็นทางการ

ทั้งนี้ บทบาททางสังคม (social function) ในรูปแบบปฐมภูมิ (Gemeinschaft) ที่อยู่ในวัฒนธรรมเมือง กลับไม่ได้รับความสนใจ และมีแนวโน้มที่จะเพิกเฉยต่อคุณลักษณะของความเป็นท้องถิ่น และเน้นไปที่ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบทุติยภูมิ (Gesellschaft) เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนสังคม แต่อย่างไรก็ตาม องค์ประกอบทางวัฒนธรรม (Culture) และจิตวิญญาน (psychological) ของสังคมแบบปฐมภูมิ (Gemeinschaft) ก็ยังสามรถนำเสนอ (reintroduced) หรือประกอบสร้างขึ้นมาใหม่ (recreated) ได้เช่นกัน เนื่องจากความซับซ้อนของสังคมเมืองขนาดใหญ่ ย่อมก่อให้เกิดความแตกต่างของรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์

อย่างไรก็ตาม ในบทความชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องของกลไกทางสังคมวัฒนธรรมในลักษณะของ *"ประเพณี (mores)"* *"วิถีท้องถิ่น (folkways)"* ซึ่งส่วนใหญ่สัมพันธ์กับอดีต และขาดการปรับตัวในบริบทปัจจุบัน รวมไปถึง *"ขนบธรรมเนียม (custom)"* ซึ่งเป็นพื้นฐานของระบบสามัญสำนึกที่สร้างให้เกิดเครือข่ายทางวัฒนธรรม ที่เต็มไปด้วยความหมายแฝง (connotative) และความเป็นอัตวิสัย (subjective) ซึ่งส่งผลกระทบและการสร้างภาระ (laden) ในบริบทปัจจุบัน

ทั้งนี้ จึงได้เสนอนิยามใหม่ที่จะใช้อธิบายวัฒนธรรมของการดำรงชีวิตแบบสามัญ (Commonplace) คือ *"วัฒนธรรมพื้นถิ่น (Vernacular Culture)"* หรือ *"คุณลักษณะพื้นถิ่น (Vernacular Aspect)"* ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมในภาพรวม โดยอ้างถึงนิยามในภาษาละติน ที่ไม่ได้มีความหมายสัมพันธ์กับความเป็นธรรมเนียมประเพณี (Traditional) หรือความดั้งเดิม (Primitive) แต่เป็นวัฒนธรรมของการดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ (Situations) และสถานที่ (Places) ซึ่งจะเป็นการผสานลักษณะทางสังคมแบบปฐมภูมิ (Gemeinschaft) และสังคมแบบทุติยภูมิ (Gesellschaft) ให้กลมกลืนเป็นเนื้อเดียวกัน

"วัฒนธรรมพื้นถิ่น (Vernacular Culture)" จะแสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเลือกรับปรับเปลี่ยนตามความต้องการ ซึ่งแสดงออกทั้งในลักษณะของกลุ่มวัฒนธรรมย่อย (subculture) หรือพัฒนาเป็นระบบทางวัฒนธรรมที่มีความซับซ้อน (Culture Complex) ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถแผ่ขยายไปได้ทั้งระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ หรือแม้กระทั่งกลายเป็นวัฒนธรรมที่ข้ามพรมแดน

ทั้งนี้ *“วัฒนธรรมพื้นถิ่น (Vernacular Culture)”* เป็นรูปแบบทางวัฒนธรรมที่มีพฤติกรรมเชิงโครงสร้าง ซึ่งประกอบด้วย

1) คุณค่าและเป้าหมาย (Values and Goals) โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่นำผู้คนมาสู่สถานการณ์

2) ความเหมาะสมของเวลา สถานที่ และวัตถุทางวัฒนธรรม (Appropriate Time, Place and Artifacts)

3) องค์ความรู้สามัญ (Common Knowledge)

4) ระบบทัศนคติและความรู้สึกร่วม (Attitude Systems - Emotions)

5) ระบบความสัมพันธ์ (System of Relationships) ที่เป็นการระบุตัวตน สถานะทางสังคม และรูปแบบของความสัมพันธ์

6) ข้อบังคับหรือข้อตกลง (Sanctions)

7) การสื่อสาร (Communication)

ภายหลังจากบทความ “Vernacular culture" ของ Margaret Lantis ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ ทำให้คำว่า *"Vernacular”* เริ่มปรากฏให้เห็นอย่างกว้างขวางในแวดวงวิชาการอื่นๆ โดยเฉพาะการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความพยายามในการกำหนดรูปแบบของการออกแบบทางสถาปัตยกรรมที่ไม่ใช้ทั้งสถาปัตยกรรมโบราณสถานดั้งเดิม (Primitive) ที่แสดงออกถึงความยิ่งใหญ่ของกลุ่มวัฒนธรรม หรือสถาปัตยกรรมอันเป็นตัวแทนของความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีขั้นสูง [(Howard, 2005), pp.175-176]

แนวคิดเรื่อง Vernacular เริ่มมีการรับรู้อย่างแพร่หลาย และมีการอภิปรายอย่างกว้างขว้างในแวดวงวิชาการทางสถาปัตยกรรมมากขึ้น ภายหลังจากที่ Bernard Rudofsky ได้การจัดนิทรรศการภายใต้ชื่อ *“Architecture without architects”* ในปี ค.ศ.1964 (พ.ศ.2507) ซึ่งเป็นนิทรรศการที่รวบรวมภาพถ่ายสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจากทั่วโลก เป็นสถาปัตยกรรมที่ปราศจากการออกแบบหรือการรับรองจากสถาบันใด (non-pedigreed architecture) นิทรรศการดังกล่าวทำให้เกิดกระแสความสนใจในการศึกษา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture) มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ศาสตร์ทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เริ่มมีการศึกษาอย่างเป็นระบบจากการเผยแพร่หนังสือ House Form and Culture โดย Amos Rapoport ในปี ค.ศ.1969 (พ.ศ.2512) เป็นการเริ่มต้นของการวิเคราะห์รูปทรงทางสถาปัตยกรรม หรือรูปทรงของเรือน (House Form) ที่มิใช่เพียงการพิจารณาเฉพาะรูปทรงทางกายภาพ (Physical Form) เท่านั้น แต่พยามยามเข้าใจองค์ประกอบของความเป็นมนุษย์ ที่เป็นโครงข่ายโยงใยทางวัฒนธรรม (Cultural Web) ที่สลับซับซ้อน รวมถึงการศึกษาปัจจัยทางสังคมวัฒนธรรม (Socio-Cultural Factors) ที่ส่งผลต่อการกำเนิดรูปทรงของเรือนและรูปทรงของเมืองในพื้นที่ต่างๆ รวมไปถึง ยังมีเนื้อหาที่พิจารณาถึงปัจจัย

ด้านภูมิอากาศที่ส่งผลต่อปรับเปลี่ยนรูปทรง (Climate as Modifying Factor) และทำให้เกิดอิสระในการสร้างสรรค์รูปทรงทางสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ก้าวหน้ามากในทศวรรษที่ 1960

จากนั้นในปี ค.ศ.1995 Victor Papanek นักออกแบบและนัดคิดชาวอเมริกา ได้พัฒนาต่อยอดแนวคิดของ Amos Rapoport โดยสร้างเป็นเครือข่ายของมิติความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ที่มีผลต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในรูปแบบของ Vernacular Matrix ซึ่งสามารถจำแนกปัจจัยเป็น 6 ส่วน คือ

1) ปัจจัยด้านระเบียบสัดส่วน ความงาม และการตกแต่ง
2) ปัจจัยด้านการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์สังคม
3) ปัจจัยด้านวัสดุ เครื่องมือ และวิธีการ
4) ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ศาสนา การใช้พื้นที่
5) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม ภูมิอากาศ และบริบท
6) ปัจจัยด้านรูปแบบ และพัฒนาการประวัติศาสตร์

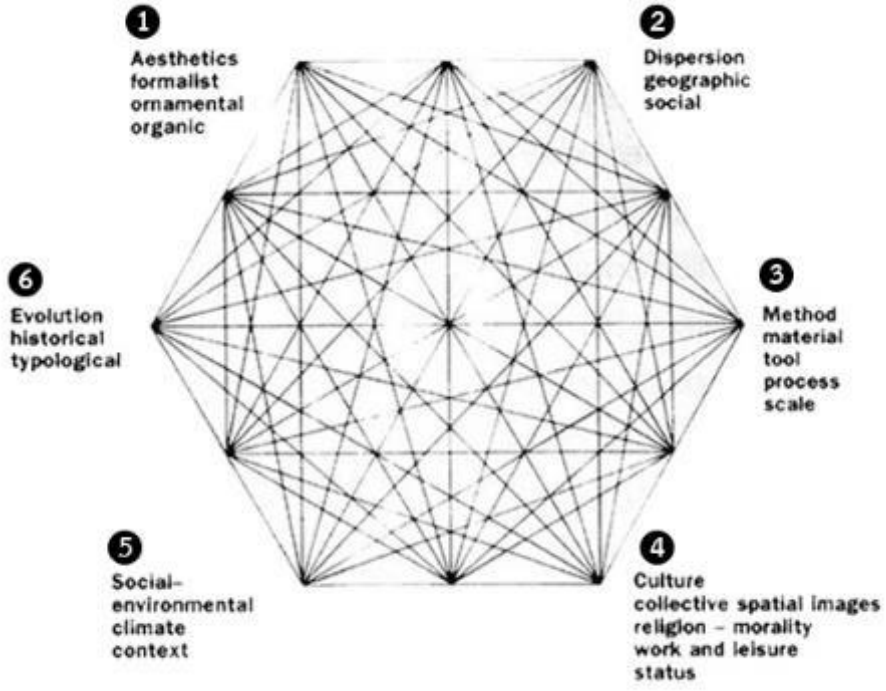

รูปที่ 1 ความสัมพันธ์ของปัจจัยแล้วล้อมตามแนวคิด Vernacular Matrix

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกับสิ่งแวดล้อมสรรค์สร้าง

"สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น" หรือ *"Vernacular Architecture"* เป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางตามคำจำกัดความที่ผู้นำความคิดด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาวตะวันตกได้กล่าวไว้ว่า *"The architecture without architect" แปลว่า "สถาปัตยกรรม หรือสิ่งก่อสร้างที่สร้างขึ้นโดยปราศจากสถาปนิก"* ซึ่งความหมายดังกล่าว ได้รวมเอาสถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ ที่สร้างขึ้นมาในอดีต ทั้งอาคารบ้านเรือน และโรงเรือนประเภทต่างๆ อาทิเช่น โรงนา ฉางเกลือ โรงเผาถ่าน โรงเผาอิฐ โรงเคี่ยวน้ำตาล โรงสี โรงเลื่อย ฯลฯ

รวมไปถึงสถาปัตยกรรมที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ เช่น วัด ที่ประกอบด้วย โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ รวมไปถึงศาลาประเภทต่างๆ ทั้งที่ตั้งอยู่ในวัด และในพื้นที่สาธารณะประเภทต่างๆ อาทิ ศาลาท่าน้ำ ศาลาหมู่บ้าน และศาลากลางบ้านที่ใช้เป็นที่จัดกิจกรรมเอนกประสงค์ร่วมกันของคนในชุมชน

จะเห็นได้ว่า ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น จะครอบคลุมไปถึงสถาปัตยกรรมประเภทต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นโดยคนในท้องถิ่น ในที่นี้จึงขอให้คำอธิบายความหมายของ *"สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น"* ดังนี้ คือ *"สถาปัตยกรรมที่ไม่ได้สร้างขึ้นตามองค์ความรู้ หรือหลักการออกแบบที่ได้เรียนรู้ในสถาบันการศึกษา หากแต่เกิดจากภูมิปัญญาและประสบการณ์ของช่างพื้นบ้านที่ได้ถ่ายทอดกันมา ซึ่งมีรูปแบบและรูปทรงที่คล้ายกันในแต่ละท้องถิ่นตามแต่สภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ"*

การศึกษาเรื่องปัจจัยที่ส่งผลต่อการ *"ก่อรูปขั้นต้น"* ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในแต่ละภูมิภาคจึงต้องทำความเข้าใจในประเด็นของ *"สถาปัตยกรรม"* และ *"สภาพแวดล้อม"* ของพื้นที่นั้นๆ เป็นหลัก *"เนื่องจากสถาปัตยกรรมเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในการต่อสู้ดิ้นรนปรับตัวให้สามารถดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมของแต่ละท้อนถิ่นอย่างปกติสุข"*

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงสามารถเป็นภาพสะท้อนภาพของสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี หรืออาจเรียกได้ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมจากแนวความคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่กล่าวว่า *"สภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดขึ้นจากการจัดการของมนุษย์ เพื่อให้ดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุข ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้นๆ แต่ทว่ามนุษย์ก็มีข้อจำกัดในด้านต่างๆ ทั้งในแง่ของเทคโนโลยีที่เกี่ยวเนื่องกับการดำรงชีวิต ความเชื่อทางศาสนา ฯลฯ ทำให้มนุษย์สร้างความเปลี่ยนแปลงต่อสภาพแวดล้อมได้เพียงระดับหนึ่งเท่านั้น และรวมไปถึงขีดจำกัดของธรรมชาติที่จะรองรับการเปลี่ยนแปลงได้ก็มีอย่างจำกัดเช่นกัน ผลลัพธ์ของการดำเนินไปของวัฒนธรรมมนุษย์บนธรรมชาติที่อยู่แวดล้อมนี้เองที่เป็นความหมายของคำว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรม"*

มีผู้ให้คำจำกัดความของคำว่า *"ภูมิทัศน์วัฒนธรรม"* ไว้หลากหลาย แต่ทั้งนี้ทุกๆ คำจำกัดความต่างก็มีความหมายไปในทิศทางเดียวกันทั้งสิ้น กล่าวคือเป็น *"สภาพแวดล้อมที่อยู่ล้อมรอบตัว*

มนุษย์ เป็นสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ซึ่งการก่อรูปขึ้นของสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมนั้น เป็นผลมาจากการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสภาพแวดล้อมนั้น" นอกจากนี้ ยังมีผู้บัญญัติคำเรียกสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมอยู่หลายคำ อาทิเช่น *"สภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง (Built Environment)" "นิเวศวัฒนธรรม (Cultural Ecology)"* และ*"ภูมินิทรรศน์"* เป็นต้น ซึ่งคำเหล่านี้จะมีความหมายโดยรวมตรงกับความหมายของภูมิทัศน์วัฒนธรรมทั้งสิ้น

ศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ ให้คำจำกัดความของการศึกษาเรื่อง *"สภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง"* ว่า *"เป็นการบูรณาการศาสตร์ และความรู้ที่จำเป็นในการจัดการสภาพแวดล้อมครอบคลุมองค์ความรู้ที่ สามารถนำไปใช้ในการแก้ปัญหาสภาพแวดล้อมที่มีในปัจจุบัน การสร้างมาตรการ การจัดระเบียบ การจัดการสภาพแวดล้อม และการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติ อย่างเหมาะสม รู้คุณค่าและสมดุล"*

จากแนวความคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่กล่าวถึงการปรับสภาพแวดล้อมธรรมชาติอย่างพอเพียงให้เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐาน และการดำเนินชีวิตในแต่ละท้องถิ่นจึงย่อมมีวิธีการจัดการที่แตกต่างกันออกไป นอกจากการจัดการสภาพแวดล้อมแล้ว เมื่อมีการก่อสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยยังใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อเป็นวัสดุก่อสร้างรวมถึงมีการออกแบบให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย บ้านเรือนและสิ่งก่อสร้างดังกล่าวเรียกว่า *"สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น"* หรือ *"สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน"* ซึ่งเกิดขึ้นจากความต้องการในการใช้สอยเป็นหลัก และมีการคัดสรรทรัพยากรต่างๆในท้องถิ่นมาใช้ในการก่อสร้างตามความเหมาะสม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตของผู้คน ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่รังสรรค์ไว้ผ่านรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเหล่านี้

การก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพื่อตอบสนองความต้องการในการใช้สอยเป็นที่อยู่อาศัยหรือที่พักพิงขึ้นในทุกแหล่งแห่งที่ที่มนุษย์มีการตั้งถิ่นฐาน แรกเริ่มเกิดการแสวงหาวัสดุของท้องถิ่นเพื่อใช้เป็นวัสดุก่อสร้างอาคาร รวมไปถึงมีการพัฒนารูปทรงทางสถาปัตยกรรมให้เหมาะสมกับวัสดุก่อสร้างในท้องถิ่นด้วย เช่นการก่อสร้างอาคารในระบบเสา-คานด้วยไม้เกิดขึ้นในภูมิภาคที่อุดมไปด้วยป่าไม้ การก่อสร้างเรือนเครื่องผูกในภูมิภาคที่อุดมไปด้วยป่าไผ่ การก่อสร้างอาคารด้วยอิฐดินดิบในภูมิภาคที่มีไม้น้อยจนไม่สามารถหาสำหรับทำเชื้อเพลิงสำหรับเผาอิฐได้ เป็นต้น จะเห็นว่า การพัฒนาของรูปทรง และการใช้วัสดุก่อสร้างของอาคารพื้นถิ่นได้สะท้อนถึงภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติได้อย่างสมดุล ไม่บริโภคทรัพยากรจากภายนอก ตรงกับแนวคิดของ "สถาปัตยกรรมยั่งยืน" ทั้งนี้เกิดจากการเรียนรู้ การพึ่งตนเอง และสั่งสมเป็นภูมิปัญญา ในการอยู่ร่วมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมของท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำเอาแนวคิดดังกล่าวไปเป็นรากฐานต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ต่อไปในอนาคต

สำหรับ *“รูปทรง”* ของอาคารบ้านเรือนก็เป็นอีกคุณลักษณะที่บ่งบอกถึงพัฒนาการของการเรียนรู้และปรับตัวของมนุษย์ที่มีต่อสภาพแวดล้อม กล่าวคือ รูปทรงของอาคารได้คลี่คลายมาจากปัจจัยแวดล้อมนานาประการ อาทิ สภาพแวดล้อม, ภูมิอากาศ, วัสดุก่อสร้างที่หาได้ในท้องถิ่น, แรงงาน และที่สำคัญที่สุด คือ ความต้องการใช้สอยด้านต่างๆ เนื่องจากความจำกัดของทรัพยากร เพราะฉะนั้นจึงไม่พบองค์ประกอบที่ไร้ประโยชน์ของการใช้สอยในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเลย ดังตัวอย่างของ เรือนไทยภาคกลางที่ยกใต้ถุนสูงสะท้อนถึงคุณลักษณะของสิ่งก่อสร้างในเขตที่ราบลุ่มซึ่งมีน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี จึงต้องปลูกบ้านสร้างเรือนให้สูงเหนือระดับน้ำท่วมประจำปี หรือการสร้างบ้านเรือนที่มีหลังคาลาดชันมาก สะท้อนถึงภูมิอากาศในเขตร้อนชื้นที่มีฝนตกชุก รวมถึงประเภทและลักษณะของวัสดุมุงหลังคา เช่น กระเบื้องดินเผา ตับจาก หญ้าคา และแฝก เป็นต้น หลังคาที่ลาดชันจึงเกิดขึ้นเพื่อระบายน้ำได้อย่างรวดเร็ว เป็นต้น

จะเห็นว่า *“สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”* ที่ชาวบ้านก่อสร้างกันนั้น มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมเฉพาะถิ่นในบริบทต่างๆ จึงนับว่าเป็นส่วนหนึ่งของแนวความคิดเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรมด้วย ดังแสดงให้เห็นอย่างตรงไปตรงมาผ่านการเลือกใช้วัสดุก่อสร้าง กล่าวคือ *“วัสดุก่อสร้างท้องถิ่น (Local Material)”* เป็นเอกลักษณ์สำคัญประการหนึ่งของพื้นที่ เนื่องจากทำให้ภาพรวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมของพื้นที่ได้แสดงออกผ่านสถาปัตยกรรมของแต่ละท้องที่มีความแตกต่างกันออกไป ตัวอย่างเช่น การใช้ *“ใบจาก”* เป็นวัสดุมุงหลังคาของชาวน้ำกร่อย, การใช้ *“กระเบื้องไม้”* ที่เรียกว่า *“แป้นเกล็ด”* มุงหลังคาของชาวล้านนา, การใช้ *“กระเบื้องดินเผาเกล็ดเต่า”* ไม่เคลือบผิวของชาวลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า วัสดุก่อสร้างพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นได้ส่งอิทธิพลต่อบรรยากาศ และภาพรวมภูมิทัศน์วัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ให้มีเอกลักษณเฉพาะตัว และขณะเดียวกัน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมก็เป็นปัจจัยกำหนดรูปแบบของสถาปัตยกรรมด้วยเช่นกัน

นอกจากนั้น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรม และชีวิตความเป็นอยู่ตลอดจนความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติอีกด้วย นอกเหนือจากปัจจัยที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากสภาพแวดล้อมดังที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นถูกสร้างขึ้นเพื่อสนองต่อประโยชน์ใช้สอย ภายใต้ภาวะการณ์ของระบบนิเวศและวัฒนธรรมพื้นบ้านของท้องถิ่นนั้นๆ ที่แสดงออกให้เห็นถึงความสอดคล้องกับกระบวนการดำรงชีพ

รูปแบบของสถาปัตยกรรมอาจมีการพัฒนาไปจากแบบเดิมอันเป็นลักษณะแรกเริ่มในการก่อรูปของเรือน เนื่องจากเกิดการปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิต เพราะเหตุว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เป็นที่อยู่อาศัยและเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตนั้นก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับสิ่งมีชีวิต ที่มีการก่อรูปขึ้นมาบนพื้นฐานความเหมาะสมในบริบทแวดล้อม ต่อมาเมื่อปัจจัยแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นก็มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งมีทั้งการ *“งอกเงย”* หรือการ *“ขยายตัว”*

เพื่อให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหลังนั้นยังตอบโจทย์ของความต้องการที่มีมากขึ้นหรือเปลี่ยนแปลงไป รวมไปทั้งมีการ *“กระชับตัว”* หรือ *“ลดขนาด”* ลง เนื่องจากความต้องการใช้สอยลดลงจนไม่คุ้มค่าที่ต้องดูแลรักษา สิ่งที่ใหญ่โตเทอะทะเกินตัว สิ่งต่างๆที่กล่าวมาข้างต้นล้วนแต่แสดงออกให้เห็นถึงลมหายใจของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งสิ้น

นอกจากนี้แล้ว *"ความเปลี่ยนแปลง"* หรือ *"ความเคลื่อนไหว"* ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังมีปัจจัยบางอย่างที่มาจากภายนอก อาทิเช่น วิถีชีวิตแบบใหม่ที่เป็นมาตรฐานการดำเนินชีวิตแบบเมือง รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงคุณค่าบางประการ เช่น ค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมไปถึงวัสดุก่อสร้างที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งหมดล้วนแต่เป็นปัจจัยภายนอก แต่ทว่ามีผลต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างยิ่งยวด แต่หากเรายอมรับแนวความคิดพื้นฐานที่ว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นสิ่งที่ห่อหุ้มวิถีชีวิตของเจ้าของบ้านเรือนไว้ภายใน เพราะฉะนั้นแล้ว ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิต และวิธีคิดของผู้ที่เป็นเจ้าของอย่างตรงไปตรงมา ดังจะเห็นว่าอิทธิพลจากภายนอกอันเป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งที่มีผลต่อรูปทรงของอาคารอันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์กับสังคมอื่นรอบข้าง เป็นต้น

การก่อสร้างส่วนใหญ่จะเกิดจากการ *“ลงแขก”* ของเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน และตัวเจ้าของบ้าน อันเป็นระบบช่วยเหลือตัวเองของชุมชน เป็นวงจรชีวิตอย่างหนึ่งของสังคมประเภทพึ่งพาตนเอง และวัสดุก่อสร้างนั้นก็ได้รับการพัฒนาและปรับปรุงจนกระทั่งเกิดความสอดคล้องกับวิถีชีวิต สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และความนิยมของคนทั่วไป

จากคำอธิบายและการให้ความหมายของคำว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่กล่าวมาข้างต้นทำให้ได้ข้อสรุปในการที่จะนิยามความหมายเพื่อที่จะนำมาเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ได้ว่า *"สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นคือสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างและออกแบบขึ้นให้มีประโยชน์ใช้สอยที่ตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพของชาวบ้านและชุมชน เกิดจากระบบพึ่งพาตัวเอง มีรูปแบบที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศและวัฒนธรรม ตลอดจนค่านิยมของท้องถิ่นและอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามอิทธิพลภายนอกที่มาปฏิสัมพันธ์กับท้องถิ่น"*

สถานภาพการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาติพันธุ์ในประเทศไทย

ในพื้นที่ประเทศไทยมีการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งจำแนกตามกลุ่มตระกูลภาษา (สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547) ได้เป็น 5 กลุ่มหลัก ได้แก่

1. กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท (Tai)
2. กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลจีน-ธิเบต (Sino-Tibetan)
3. กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic)
4. กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตเนเชียน (Austronesian)
5. กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลม้ง-เมี่ยน (Hmong-Mien)

จากการศึกษา และการทบทวนสารสนเทศต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนพักอาศัย และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ อันเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาสถานภาพการศึกษา พบว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในกลุ่มชาติพันธุ์โดยส่วนใหญ่นั้นเน้นไปที่ *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท”* ทั้งนี้ งานวิชาการกลุ่มในระยะบุกเบิก และสร้างความเคลื่อนไหวต่อเนื่องในวงวิชาการว่าด้วยสังคมวัฒนธรรมกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทอย่างต่อเนื่อง คือ ศาสตราจารย์ ดร. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งริเริ่มโครงการวิจัยในชุด *“ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย”* (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2538) ซึ่งนอกจากข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัยแล้ว ยังสร้างให้เกิดนักวิชาการจำนวนมากที่ให้ความสนใจในประเด็นเรื่องเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท ทั้งการศึกษาภายใน และภายนอกประเทศ จากผลลัพธ์ของโครงการวิจัยดังกล่าวข้างต้นได้ส่งอิทธิพลอย่างสำคัญต่องานบุกเบิกด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไท ในชุดโครงการโครงการวิจัยกลุ่มของศาสตราจารย์ อรศิริ ปาณินท์ ในชุดโครงการวิจัย *“ภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น”* (อรศิริ ปาณินท์, 2545) ซึ่งได้ศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศ และนอกประเทศ และนำไปสู่การศึกษาในลักษณะองค์รวมของสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างพื้นถิ่นที่สัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ไท โดยมองสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นหน่วยย่อยของความสัมพันธ์ของบริบทแวดล้อมในชุดโครงการ *“การศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ภาคกลางของประเทศไทย”* (อรศิริ ปาณินท์, 2552) ซึ่งได้ศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ใน และนอกประเทศ ซึ่งจากสถานภาพการศึกษาที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ทำให้เห็นว่าองค์ความรู้ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ไทถูกพัฒนาไปอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้ง อีกทั้งยังสร้างนักวิชาการ นักวิจัย และนักศึกษาที่มุ่งความสนใจในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ไทมากยิ่งขึ้น

กล่าวคือ จากการค้นคว้าฐานข้อมูลเอกสารวิชาการเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมสรรสร้างพื้นถิ่น เพื่อจัดทำสถานภาพความรู้พบเอกสารวิชาการทั้งสิ้น 207 เรื่อง โดยจำแนกเอกสารทางวิชาการดังกล่าวออกได้เป็น 5 ประเภท คือ โครงการวิจัย 38 เรื่อง, วิทยานิพนธ์ 35 เรื่อง, หนังสือ 28 เรื่อง, บทความ 47 เรื่อง และรายงาน 59 เรื่อง

จากการจำแนกหมวดหมู่ของเอกสารโดยใช้เกณฑ์การจำแนกตาม *“กลุ่มชาติพันธุ์”* ที่สัมพันธ์กับ *“กลุ่มตระกูลภาษา”* พบว่า การศึกษาที่สัมพันธ์กับ *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท (Tai)”* จำนวน 143 เรื่อง คิดเป็น 69.7% ของการศึกษาทั้งหมด, *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลจีน-ทิเบต* (Sino-Tibetan) จำนวน 32 เรื่อง คิดเป็น 15.6% ของการศึกษาทั้งหมด, *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic)”* จำนวน 16 เรื่อง คิดเป็น 6.8% ของการศึกษาทั้งหมด, *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตเนเชียน (Austronesian)”* จำนวน 4 เรื่อง คิดเป็น 2% ของการศึกษาทั้งหมด และ *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลม้ง-เมี่ยน (Hmong-Mien)”* จำนวน 3 เรื่อง คิดเป็น 1.5% จากการศึกษาทั้งหมด และ *“การศึกษาในภาพรวมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย”* จำนวน 9 เรื่อง คิดเป็น 4.4% ของการศึกษาทั้งหมด

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้น จะเห็นว่า ได้มีการศึกษาที่เกี่ยวเนื่องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากเพราะเป็นกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่มีความใกล้ชิด และร่วมรากวัฒนธรรมเดียวกับกลุ่มคนที่อยู่อาศัยในประเทศไทยปัจจุบัน

รูปที่ 2 สถานภาพการศึกษาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จำแนกตามกลุ่มชาติพันธุ์

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic) ในประเทศไทย

"กลุ่มชนชาติพันธุ์ที่พูดภาษาในกลุ่มออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic)" หรือ "กลุ่มชนชาติพันธุ์ซึ่งพูดภาษากลุ่มตระกูลมอญ-ขแมร์ (Mon-Khmer)" ในสถานภาพการศึกษาในปัจจุบันเชื่อว่าเป็นกลุ่มชนที่อยู่อาศัยในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีปมาแต่เดิม [(สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547), 18] ซึ่งสอดคล้องกับหลักทางภาษาศาสตร์ที่ว่า พื้นที่ใดมีความหลากหลายของภาษาในกลุ่มตระกูลเดียวกันสูง จะสันนิษฐานได้ว่าจะเป็นแหล่งกำเนิด(Center of Origin) ของกลุ่มชนที่พูดภาษานั้น ซึ่งกลุ่มชนชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก มีความหลากหลายของภาษามากถึง 150 กลุ่มภาษา(Diffloth, 1980) และมีการตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่ทั่วไปในพื้นที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และมีการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ดังกล่าวมาก่อนกลุ่มชนชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลไท และตระกูลจีน-ธิเบตจะเคลื่อนย้ายเข้ามาและขยายตัวกลายเป็นประชากรกลุ่มหลักในฐานะผู้ปกครองในระบบรัฐจารีตในที่สุด [(เกรียงไกร เกิดศิริ, 2553), 217-219] โดยที่กลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติกมีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ละพื้นที่ โดยแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ [(สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ, 2547), 19] คือ

1) มอญ-ขแมร์เหนือ ประกอบด้วย 3 กลุ่มย่อย
   - กลุ่มปะหล่อง ได้แก่ ปะหล่อง, ละเวือะ/ลัวะ/ละว้า, ว้า, ปลัง/สามต๊าว, ละเม็ด
   - กลุ่มขมุ ได้แก่ ขมุ, มัล/ปรัย, มลาบรี/ตองเหลือง
   - กลุ่มเวียดดิก ได้แก่ เวียดนาม, โช่/ทะวึง

2) มอญ-ขแมร์ตะวันออก ประกอบด้วย 3 กลุ่มย่อย
   - กลุ่มเปียร์ ได้แก่ ชอง, กะซอง, ซัมเร, ซะโอจ
   - กลุ่มขแมร์ ได้แก่ ขแมร์, เขมรถิ่นไทย
   - กลุ่มกะตุ ได้แก่ กูย/กวย/ส่วย, โซ่, บรู, เญอ

3) มอญ-ขแมร์ใต้ ประกอบด้วย 2 กลุ่มย่อย
   - กลุ่มมอญ ได้แก่ มอญ, ญัฮกุร
   - กลุ่มอัสเลียน ได้แก่ มันนิ, เงาะ, ซาไก

จากการค้นคว้าฐานข้อมูลเอกสารวิชาการเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมสรรสร้างพื้นถิ่น พบเอกสารใน *"กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic)"* จำนวน 16 เรื่อง ดังนี้

ประเภท	รายละเอียดเอกสาร	ตระกูลภาษาออสโตรเอเชียติก											
		มอญ-ขมุกลุ่มเหนือ			มอญ-ขมุกลุ่มใต้				มอญ-ขมุที่ยังไม่จัดกลุ่ม				
		ขมุ	ถิ่น	ไทย	ลัวะ	ขมุ	ปรัย	ตองเหลือง	ละเวือะ	ถิ่นไทย	ขมุ	ไทย	ขมุ
งานวิจัย	ทวีศักดิ์ ปานปิ่นทอง, เรื่องเล่าชาติพันธุ์ไทย-มอญ ที่ลี้ภัยสงครามในประเทศพม่า (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2539)												
งานวิจัย	ทวีศักดิ์ ปานปิ่นทอง, เรื่องเล่าชาติพันธุ์ไทย-มอญ (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2542)												
งานวิจัย	ศรันยา พลอยแก้วเจริญ, โครงการศึกษารูปแบบบริเวณพื้นที่ทำกินและที่พักอาศัยของเกษตรกรชาวมอญในเขตเกษตรกรรม ตำบลวังตะกู อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร (ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548)												
วิทยานิพนธ์	ทวีวัลย์ ละลันต์, "พลวัตความเชื่อและวัฒนธรรมที่มีผลต่อรูปแบบและการใช้พื้นที่ภายในชุมชนชาติพันธุ์ข่าในประเทศไทย" (สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553)												
วิทยานิพนธ์	ณัชชา สกุณาลาย, "พลวัตทางพื้นที่ของชุมชนชาติพันธุ์: กรณีศึกษาชุมชนชาวมอญ บ้านแม่เต้นกรรมแม่เต้นกลาง หมู่ 2 ต.พงอยู่ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี" (สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2555)												
วิทยานิพนธ์	ชิษญ์ ปักกันต์ธร, "วิถีชีวิตความเชื่อในงานประเพณีของชาวมอญ: ศึกษาเปรียบเทียบชาวมอญในพื้นที่จังหวัดนนทบุรี สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม" (สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550)												
วิทยานิพนธ์	นฤมล ยังสุขกร, "ชุมชนวัฒนธรรมพื้นถิ่นในลำน้ำกุ่ยบุรี: กรณีศึกษาชุมชนวัดพลับพลาไชย ตำบลหนองจอก อำเภอหนองจอก จังหวัดปทุมธานี" (สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต วิทยานิพนธ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548)												
วิทยานิพนธ์	ชลธี ศิริมาก, "คุณลักษณะทางสถาปัตยกรรมภายในเรือนพื้นถิ่นชาวมอญ กรณีศึกษา บ้านบกาลสามัคคี ต.เมือง จ.นครพนม" (สถาปัตยกรรมภายใน คณะสถาปัตยกรรมและการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2553)												
วิทยานิพนธ์	ชิลา เลาทัวร์ย, "การรื้อฟื้นอัตลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของชาวมอญบ้านบ้านไร่" (สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, อยู่ระหว่างดำเนินการ)												
วิทยานิพนธ์	พรพล ศรีสันหร์, "การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและความเชื่อในเรือนพื้นถิ่นชาวมอญ, จังหวัดสุพรรณบุรี" (สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร, อยู่ระหว่างดำเนินการ)												
บทความ	ณัชชา สกุณาลาย, "พลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาวมอญ อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี", วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม, ฉบับที่ 26 เดือนกันยายน 2555-สิงหาคม 2555												
บทความ	ศรันยา พลอยแก้วเจริญ, "การวางผังชุมชนชาติพันธุ์มอญกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามความเชื่อที่มีต่อการปลูกเรือนพักอาศัย", วารสารวิชาการและงานวิจัย คณะสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศาสตร์ 1/2548 ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม												
รายงาน	พิเศษ ตั้งทวี, สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น บ้านขรวดประดู่ล่อง หมู่บ้านชัยมงคล หมู่ 11 ต.ประดู่ล่อง อ.ลาน กำแพงเพชร จังหวัดเชียงใหม่												
รายงาน	ปานชัย อัศนเสรี, สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น เรือนสกุลช่างประดู่ล่อง บ้านบกลาดหมี่ หมู่ 11 ต.ประดู่ล่อง อ.ลาน กำแพงเพชร จังหวัดเชียงใหม่												
รายงาน	สมเกียรติ แสงอรุณรัตน์, เทคนิคการก่อสร้างบ้านและยุ้งฉางของชาวมอญ บ้านบกลาดหมี่ หมู่บ้านบกลาดหมี่ ตำบลประดู่ล่อง อำเภอลาน จังหวัดกำแพงเพชร												
รายงาน	ชูชาติ ยิ้มงามใจ, เรือนพื้นถิ่นชาวมอญ บ้านหนองเสือ หมู่ 6 ตำบลหนองสาว อำเภอหนองบัว จังหวัดนครสวรรค์												
	รวม				5			5					6

ตารางที่ 1 เอกสารวิชาการเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมสรรสร้างพื้นถิ่นใน “กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic)”

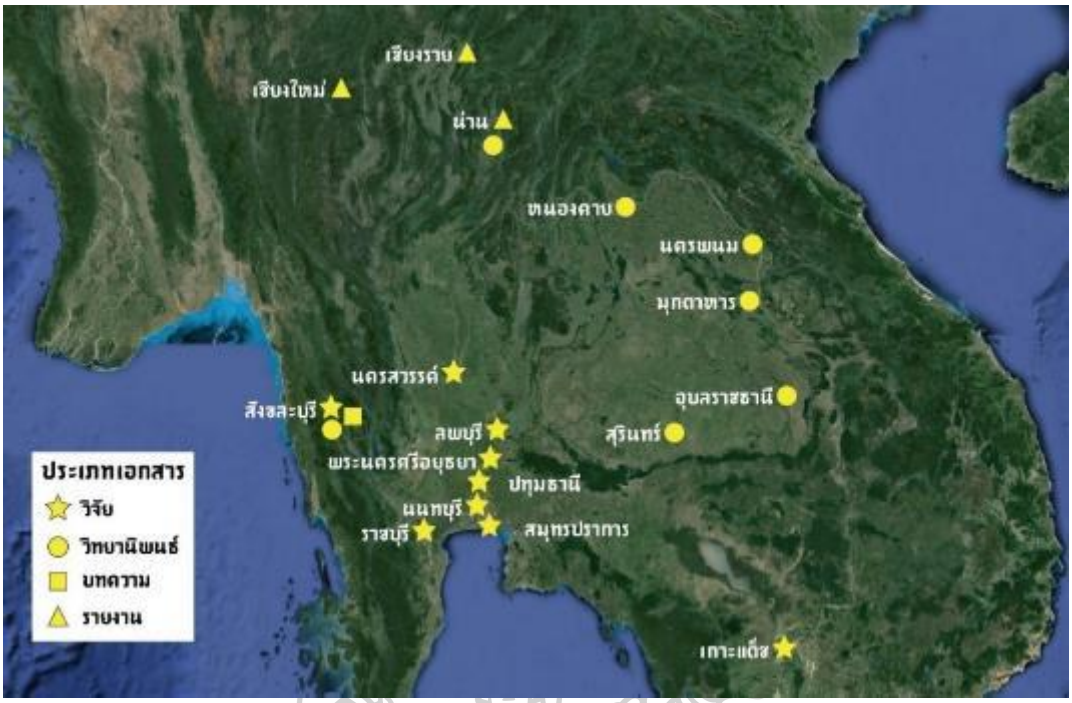

รูปที่ 3 ตำแหน่งพื้นที่ศึกษาที่ปรากฏในเอกสารวิชาการของกลุ่มสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติก ของประเทศไทย

จากข้อมูลเอกสารวิชาการเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมสรรสร้างพื้นถิ่นของ *“กลุ่มชาติพันธุ์ที่พูดภาษาตระกูลออสโตรเอเชียติก (Austro-Asiatic)”* จำนวน 16 เรื่อง สามารถแบ่งประเภทเอกสารได้เป็น 4 ประเภท คือ โครงการวิจัย จำนวน 3 เรื่อง, วิทยานิพนธ์ จำนวน 7 เรื่อง (2 เรื่อง อยู่ในระหว่างดำเนินการ), บทความ จำนวน 2 เรื่อง, รายงาน จำนวน 4 เรื่อง โดยเอกสารแต่ละประเภทมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน กล่าวคือ เอกสารประเภท *“โครงการวิจัย”* จะมีกรอบการศึกษาแบบกว้างๆ โดยมุ่งเน้นการสร้างองค์ความรู้และขยายพรมแดนการศึกษาทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้มีความกว้างขวางมากยิ่งขึ้น มีวิธีการทำงานที่เป็นระบบ และมีการนำความรู้จากศาสตร์อื่น นอกเหนือไปจากศาสตร์ทางสถาปัตยกรรมเข้ามาใช้ในกระบวนการคิดวิเคราะห์ และเปรียบเทียบ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุป และเปิดโอกาสให้สามารถต่อยอดองค์ความรู้ที่ค้นคว้ามา ในขณะที่เอกสารประเภท *“วิทยานิพนธ์”* จะมีการกำหนดประเด็น หรือขอบเขตการศึกษาที่แคบกว่า แต่มีกระบวนการทำงานเช่นเดียวกับโครงการวิจัย ซึ่งมีทั้งการวิจัยที่พัฒนาต่อยอดองค์ความรู้ และการวิจัยที่ขยายพรมแดนความรู้ไปยังพื้นที่ใหม่ๆ นอกจากนี้ ยังมีเอกสารประเภท *“บทความ”* ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการสรุปเนื้อหาบางส่วนจากโครงการวิจัย หรือวิทยานิพนธ์ ในขณะที่เอกสารประเภท *“รายงาน”* จะมีรูปแบบการศึกษาที่เป็นระบบแบบแผน และมุ่งทำการศึกษาเชิงลึก และรายละเอียดทางด้านสถาปัตยกรรมเป็นหลัก

จากเอกสารทั้งหมด 16 เรื่องพบว่า กลุ่มที่มีการศึกษามากที่สุดคือ *“กลุ่มมอญ-ขแมร์ใต้”* จำนวน 6 เรื่อง และส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์มอญเป็นหลัก โดยมีโครงการวิจัย *“เรือนพื้นถิ่นไทย-มอญ ที่สังขละบุรี”* (2539) และ *“เรือนพื้นบ้านไทย-มอญ”* (2542) ของศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์ เป็นการศึกษาในยุคบุกเบิกที่สำคัญ และส่งอิทธิพลไปยังการศึกษาวิทยานิพนธ์ 2 เรื่อง ที่ คือ *“สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในลำน้ำไทย-มอญ : กรณีศึกษาชุมชนวัดเจดีย์ทอง ตำบลคลองควาย อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี”* ของจตุพล อังศุเวช (2548) และ *"พลวัตทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชนชาติมอญ: กรณีศึกษาชุมชนชาวมอญ บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง หมู่ 2 ต.หนองลู อ.สังขละบุรี จ.กาญจนบุรี"* ของณัชชา สกุลงาม (2555) ซึ่งวิทยานิพนธ์ทั้งสองเรื่องเป็นการขยายองค์ความรู้ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นชาติพันธุ์มอญให้กว้างขวาง และลึกซึ้งยิ่งขึ้น และเป็นการต่อยอดจากโครงการวิจัยของศาสตราจารย์อรศิริ ปาณินท์ ที่ได้ทำเอาไว้ในอดีต

ในขณะที่การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใน*“กลุ่มมอญ-ขแมร์ตะวันออก”* มีจำนวน 5 เรื่อง แต่มีการศึกษาที่แตกต่างกันถึง 4 ชาติพันธุ์ คือ แสก, ขแมร์, ส่วย และบรู โดยพื้นที่ศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ยกเว้น *“โครงการศึกษารูปแบบเรือนพื้นถิ่น และภูมิทัศน์ในบริเวณที่พักอาศัยของเกษตรกรชาวเขมรในบริเวณเกาะแด็ช จังหวัดกันดล ประเทศกัมพูชา”* (ศรันยา หล่อมณีนพรัตน์, 2548) ที่มีพื้นที่ศึกษาอยู่ในประเทศกัมพูชา นอกจากนี้ เมื่อดูในรายละเอียดของผู้ศึกษา พบว่า ยังมีความหลากหลายของสาขาวิชา ทั้งสาขาภูมิสถาปัตยกรรม สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสาขาสถาปัตยกรรมภายใน จึงทำให้มีรายละเอียดของเนื้อหาที่แตกต่างกันตามปรัชญาของแต่ละสาขาอีกด้วย

ในขณะที่การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใน*“กลุ่มมอญ-ขแมร์เหนือ”* มีจำนวน 5 เรื่อง โดยเอกสารวิชาการส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นรายงาน และทั้งหมดมีพื้นที่ศึกษาอยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งเป็นทำเลที่ตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาติพันธุ์ดังกล่าว

เอกสารและงานวิจัย เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศกัมพูชา

สถาปัตยกรรมขแมร์ในสาราณุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Encyclopedia of Vernacular Architecture)

เอกสาร สารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Encyclopedia of Vernacular Architecture) ได้อธิบายรายละเอียดของสถาปัตยกรรมขแมร์ในประเทศกัมพูชา [(Paul Oliver, 1997), 1056-1057] ไว้ว่า มีลักษณะเป็นเรือนยกพื้นสูงประมาณ 1.2 เมตร ผนังสูงประมาณ 3 เมตร ขนาดของเรือนขึ้นอยู่กับจำนวนของสมาชิกในครัวเรือน โดยส่วนใหญ่มีความกว้างประมาณ 4-6 เมตร ความยาว 5-10 เมตร ลักษณะหลังคาเป็นคู่แหลม และมีเล้าสาหรับเก็บข้าวเปลือก เรือนดั้งเดิมส่วนใหญ่ใช้วัสดุธรรมชาติ เป็นเรือนเครื่องสับ มีการยึดไม้โดยการใช้เดือย สำหรับเรือนที่มีฐานะจะใช้วัสดุประเภทกระเบื้องสำหรับมุงหลังคา ในขณะที่เรือนที่มีฐานะไม่สูง จะใช้วัสดุประเภทหญ้าคา ฟางข้าว และใบของต้นปาล์ม สำหรับมุงหลังคา ภายในเรือนมีการแบ่งระดับ และมีการแบ่งห้องสำหรับลูกและคู่สามีภรรยาที่แต่งงาน ส่วนครัวอยู่ทางด้านหลังและมีระดับต่ำกว่าพื้นเรือนทั่วไป ผนังตีเว้นช่องให้แสงและอากาศสามารถผ่านได้ พื้นที่ส่วนครัว ในบริเวณที่เป็นเตาสร้างด้วยกระบะไม้และถมอัดดิน ด้านบนวางหินทั้งสามมุม (เส้า) บริเวณใต้ถุน ใช้เป็นพื้นที่สำหรับเก็บวัสดุทางการเกษตร พื้นที่สำหรับทอผ้า พื้นที่สำหรับเลี้ยงสัตว์ ทั้งนี้ ยังพบว่า มีความเชื่อในการเลือกสถานที่ในการสร้างเรือน การวางตำแหน่งประตู หน้าต่าง มีการทำพิธีกรรมต่างๆ

ทั้งนี้ หากพิจารณาเนื้อหาของสถาปัตยกรรมถิ่นขแมร์ ในสารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นข้างต้น จะเห็นว่า เป็นอธิบายรายละเอียดของเรือนที่ตั้งถิ่นฐานในชุมชนเกษตรกรรมเท่านั้น เนื่องจากมีการยกพื้นเรือนสูงประมาณ 1.2 เมตร ซึ่งเป็นเรือนที่ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากน้ำท่วมในลุ่มน้ำโตนเลสาบไม่มาก

บทความเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมกัมพูชาสมัยใหม่ (Un court traité d'architecture cambodgienne modern)

บทความเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมกัมพูชาสมัยใหม่ (Un court traité d'architecture cambodgienne modern) (Giteau, 1971) ตีพิมพ์ในวารสาร Arts asiatiques ฉบับที่ 24 ปีค.ศ. 1971 หน้า 103-147 เป็นบทความภาษาฝรั่งเศส ที่แปลมาจากเนื้อหาที่ถูกเรียบเรียงขึ้นโดยนาย Ien Sioen นายช่างใหญ่แห่งพระบรมมหาราชวังกรุงพนมเปญ เมื่อปีค.ศ.1954 โดยมีเนื้อหาเกี่ยวกับเรือนพักอาศัยของชาวขแมร์ในรูปแบบต่างๆ รวมถึงพิธกรรมความเชื่อที่เกี่ยวกับเรือน บทความได้เสนอการจำแนกประเภทของเรือนออกเป็น 5 ประเภทคือ *“เรือนขแมร์ (La maison khmer)” “เรือนโรง (La maison ron)” “เรือนโรงโดล (La maison ron tol)” “เรือนโรงเดงือง (La maison ron dioen)”* และ *“เรือนปิด (La maison pit)”*

1) เรือนขแมร์ (La maison khmer)

- เรือนขแมร์ แบบที่ 1 เป็นรูปแบบเรือนโบราณที่สร้างขึ้นอย่างแพรตั้งแต่สมัยของกษัตริย์พระทอง (Brah Thon) มีขนาดกว้าง 1 ช่วงเสา และลึก 3 ช่วงเสา

- เรือนขแมร์ แบบที่ 2 ในช่วงสมัยของกษัตริย์ประเทศราช (Padesarâj) สร้างเรือนขนาดกว้าง 1 ช่วงเสา และลึก 3 ช่วงเสา เช่นเดียวกับสมัยของกษัตริย์พระทอง (Brah Thon) แต่หากครอบครัวไหนที่ลูกสาวแต่งงานแต่ไม่ได้แยกเรือน จะมีการเพิ่มขนาดด้านละ 1 ช่วงเสา กลายเป็นเรือนขนาดกว้าง 3 ช่วงเสา และลึก 4 ช่วงเสา ซึ่งส่วนที่เพิ่มเติมออกมาเรียกว่า “Cand”

- เรือนขแมร์ แบบที่ 3 ในช่วงสมัยของกษัตริย์กุตุมาลา (Ketu Mâlâ) นิยมสร้างเรือนขนาดกว้าง 3 ช่วงเสา และลึก 5 ช่วงเสา

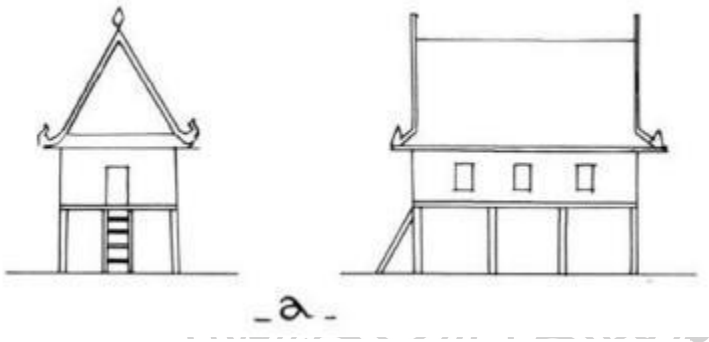

รูปที่ 4 เรือนขแมร์ แบบที่ 1

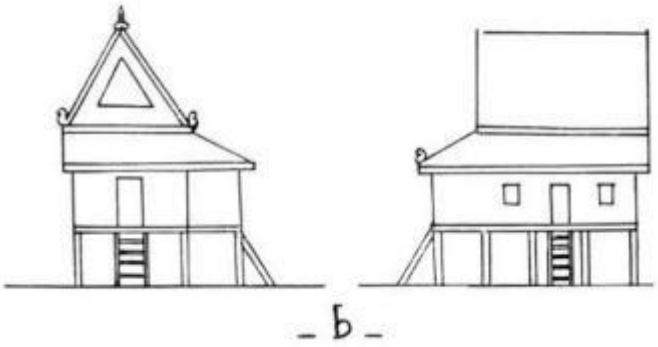

รูปที่ 5 เรือนขแมร์ แบบที่ 2

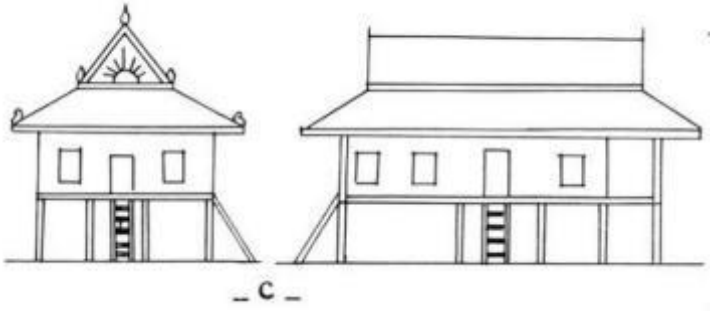

รูปที่ 6 เรือนขแมร์ แบบที่ 2

2) เรือนโรง (La maison ron)

- เรือนโรง แบบที่ 1 ภายใต้ช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์จักรพรรดิทราธิราช (Cakrabatrâdhirâj) หรือ Tampan Krafiûn นิยมสร้างและมีจำนวนมากกว่าเรือนขแมร์ (La maison khmer) เนื่องจากช่วงเวลานั้นเกิดจลาจลภายในแผ่นดิน ประชาชนและผู้มีอำนาจสู้รบกันเอง ส่งผลให้ผู้คนไม่ได้เคร่งครัดตามธรรมเนียมและแบบแผนในการปลูกสร้างเรือน

- เรือนโรง แบบที่ 2 ภายใต้ช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์ Padumasuriyavans เป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลแบบแผนมาจากเรือนขแมร์ มีทั้งเรือนขนาดกว้าง 2 ช่วงเสา ลึก 3 ช่วงเสา และเรือนขนาดกว้าง 2 ช่วงเสา ลึก 4 ช่วงเสา แต่ไม่มีการทำชานบริเวณหน้าเรือน

- เรือนโรง แบบที่ 3 ภายใต้ช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์ตระซอกประแอม (Trasak Pha-aem) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีชาวจีนโพ้นทะเลเข้ามาตั้งรกรากเป็นจำนวนมาก และนิยมปลูกสร้างเรือนแบบติดพื้นดิน โดยมีพื้นฐานมาจากเรือนโรง แต่เรียกในอีกชื่อหนึ่งว่า “เรือนกันตัง” ซึ่งมีขนาดเรือนมาตรฐานกว้าง 2 ช่วงเสา ลึก 4 ช่วงเสา สำหรับคนที่มีฐานะดี จะสร้างเรือนขนาดกว้าง 4 ช่วงเสา และลึก 6 8 หรือ 10 ช่วงเสา

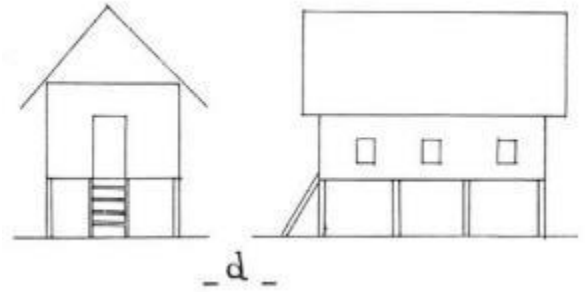

รูปที่ 7 เรือนโรง แบบที่ 1

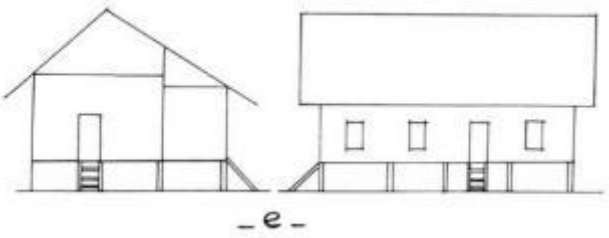

รูปที่ 8 เรือนโรง แบบที่ 2

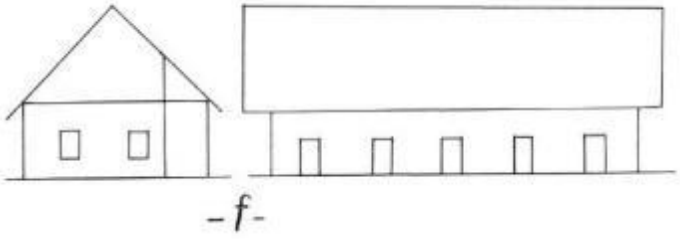

รูปที่ 9 เรือนโรง แบบที่ 3

3) เรือนโรงดอล (La maison ron tol)

- เรือนโรงดอล แบบที่ 1 ภายใต้ช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์ Sri Suriyoday (ศรีสุริโยทัย) เป็นรูปแบบที่พัฒนาต่อมาจากเรือนโรง โดยมีการขยายพื้นที่ทางด้านสกัดอีก 1 ช่วงเสาบริเวณทางขึ้นเรือน และมีลักษณะหลังทางทรงเพิง

- เรือนโรงดอล แบบที่ 2 ภายใต้ช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์ Nârâyanarâmâ เป็นรูปแบบที่พัฒนาต่อมาจากเรือนโรงเช่นเดียวกัน โดยมีการเพิ่มความกว้างเป็น 2 ช่วงเสา และมีการต่อขยายเรือนทางด้านสกัดบริเวณทางขึ้นเรือน แต่มีรูปทรงหลังคาแบบจั่วปั้นหยา

- เรือนโรงดอล แบบที่ 3 ภายใต้ช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์ Paramarâj เป็นยุคสมัยที่มีการใช้เฟอร์นิเจอร์ โต๊ะ เก้าอี้ และเครื่องใช้ในครัว ดังนั้น จึงมีความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่เพิ่มขึ้น โดยทำการปลูกสร้างเรือนขนาดใหญ่ที่มีความกว้าง 3 ช่วงเสา

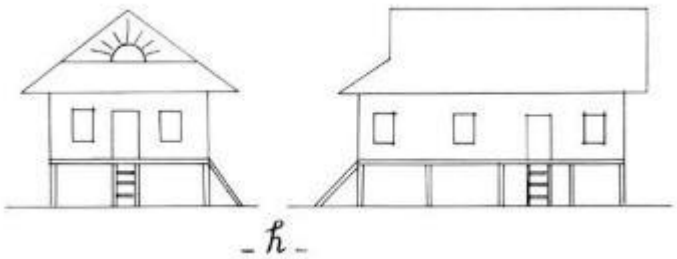

รูปที่ 10 เรือนโรงดอล แบบที่ 1

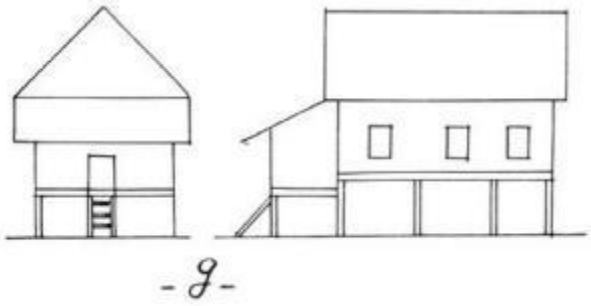

รูปที่ 11 เรือนโรงดอล แบบที่ 2

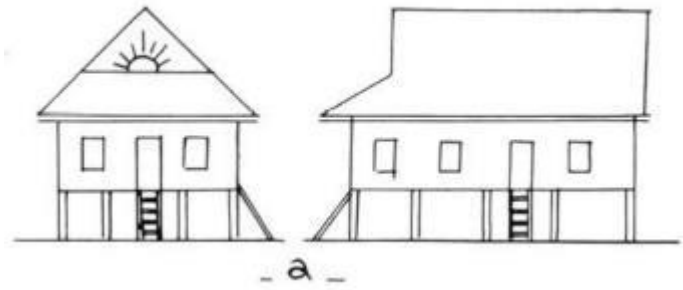

รูปที่ 12 เรือนโรงดอล แบบที่ 3

4) เรือนโรงเดงือง (La maison ron dioen)

- เรือนโรงเดงือง แบบที่ 1 เป็นรูปแบบที่พัฒนาต่อมาจากเรือนโรงดอล โดยมีการต่อเพิงหลังคาทางด้านหลัง เพื่อใช้ในการวางครกกระเดื่องสำหรับสีข้าวภายในครัวเรือน

- เรือนโรงเดงือง แบบที่ 2 ภายใต้ช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์ Bafiâcandrarâjâ เป็นรูปแบบที่มีการขยายพื้นที่ด้านหลัง เพื่อเป็นโรงสีข้าวเช่นเดียวกัน แต่มีรูปทรงหลังคาแบบจั่วปั้นหยาทั้งสองด้าน

- เรือนโรงเดงือง แบบที่ 3 ภายใต้ช่วงเวลาการปกครองของกษัตริย์ Bafia (Ponhea Yat) เรือนถูกสร้างขึ้นเพื่อแสดงฐานันดรศักดิ์ของผู้อยู่อาศัย ด้วยการปลูกสร้างเรือนขนาดใหญ่กว้าง 3 ช่วงเสา และลึก 5 ช่วงเสา รูปทรงหลังคาแบบจั่วปั้นหยา

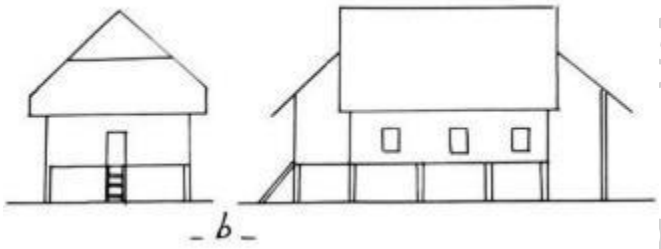

รูปที่ 13 เรือนโรงเดงือง แบบที่ 1

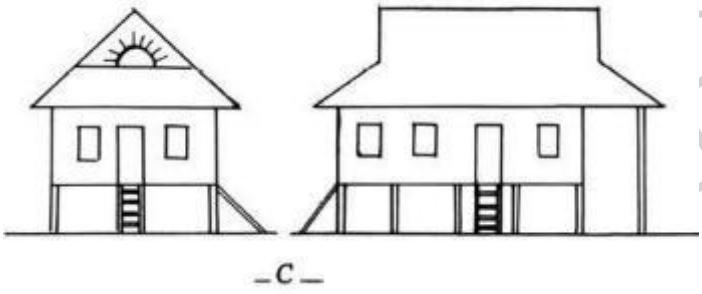

รูปที่ 14 เรือนโรงเดงือง แบบที่ 2

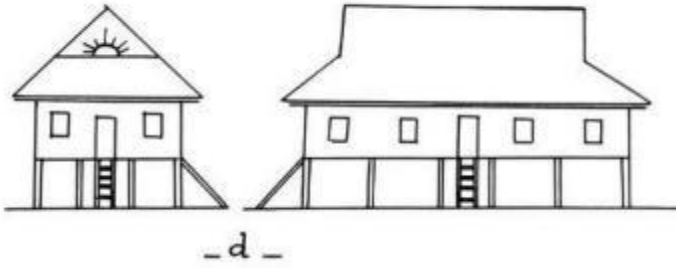

รูปที่ 15 เรือนโรงเดงือง แบบที่ 3

5) เรือนปิด (Maison pit)

- เรือนปิด แบบที่ 1 ถูกสร้างขึ้นในช่วงสมัยของกษัตริย์ Samtec Brah Sïsuvatthi (Sisowath) หรือที่รู้จักในชื่อ สมเด็จสีสุวัตถิ์ กษัตริย์กัมพูชาที่ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1904-1927 (พ.ศ. 2447-2470) หรือช่วงสมัยปลายรัชกาลที่ 5 ของประเทศไทย ทั้งนี้ เรือนปิด แบบที่ 1 เป็นรูปแบบเรือนที่ได้รับความนิยม เนื่องจากเป็นเรือนที่ไม้มีหน้าจั่ว ทำให้ปลูกสร้างง่ายกว่าเรือนประเภทอื่นๆ

- เรือนปิด แบบที่ 2 ถูกสร้างขึ้นในช่วงสมัยของกษัตริย์ Samtec Brah Sïsuvatthi Munivans (Sisowath Monivong) หรือที่รู้จักในชื่อ สมเด็จสีสุวัตถิ์ มุนีวงศ์ กษัตริย์กัมพูชาที่ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1927-1941 (พ.ศ. 2470-2484) ร่วมสมัยรัชกาลที่ 6 ของประเทศไทย เป็นรูปแบบเรือนที่พัฒนาจากรูปแบบที่ 1 โดยการสร้างเป็นสามช่วงเสา ทำให้เรือนที่ขนาดใหญ่ขึ้น

- เรือนปิด แบบที่ 3 ถูกสร้างขึ้นในช่วงสมัยของกษัตริย์ Samtec Brah Narottam Sïhanuvarman (Norodom Sihanuk) หรือที่รู้จักในชื่อสมเด็จนโรตตม สีหนุ กษัตริย์กัมพูชาที่ครองราชย์ระหว่าง ค.ศ. 1941-1955 (พ.ศ. 2484-2498) ร่วมสมัยกับรัชกาลที่ 9 ของประเทศไทย ในช่วงเวลานี้ผู้คนมีความนิยมสร้างเรือนลักษณะนี้เกือบทั่วทุกพื้นที่ โดยเรือนโรง เรือนโรงโดล และเรือนโรงเดงือง กลายเป็นรูปแบบที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยก่อน

นอกจากนี้ เรือนเรือนปิด แบบที่ 3 ยังได้รับความนิยมในชุมชนของชาวมาเลย์ (Malais) ด้วยเช่นกัน และส่วนใหญ่ปลูกสร้างติดริมถนน และนิยมการสร้างหลังคาหลายผืนต่อเนื่องกัน แยกตามสัดส่วนของพื้นที่เช่น พื้นที่ชานหน้าหนึ่งหลังคา พื้นที่ภายในเรือนคลุมด้วยหลังคาขนาดใหญ่ และพื้นที่ส่วนครัวถูกแยกไปอยู่ใต้หลังคาอีกผืนหนึ่ง

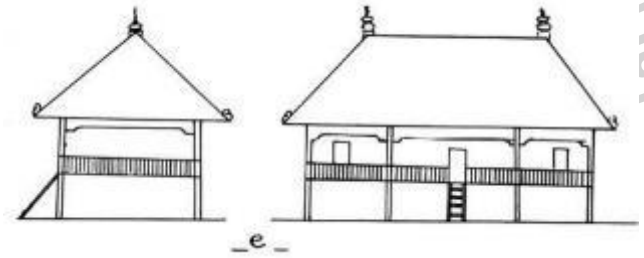

_e_

รูปที่ 16 เรือนปิด แบบที่ 1

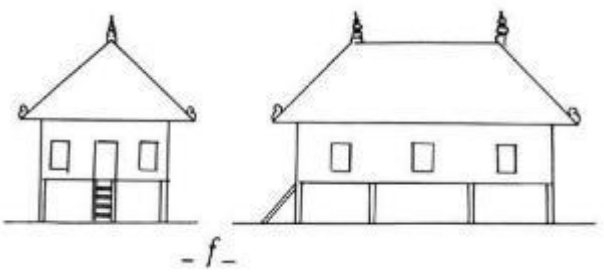

_f_

รูปที่ 17 เรือนปิด แบบที่ 2

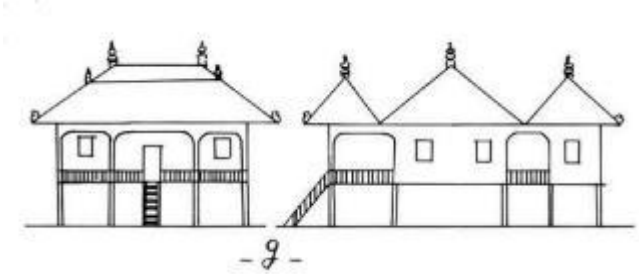

รูปที่ 18 เรือนปิด แบบที่ 3

จากคำอธิบาย เรือนทั้ง 5 รูปแบบ ในบทความเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมกัมพูชาสมัยใหม่ (Un court traité d'architecture cambodgienne modern จะเห็นได้ว่า เป็นการจำแรกรูปแบบเรือนตามรูปทรงของหลังคาเป็นหลัก แต่มีความพยายามในการสร้างคำอธิบายพัฒนาการของเรือนตามลำดับเวลาทางประวัติศาสตร์ โดยใช้ยุคสมัยของกษัตริย์ผู้ปกครองเป็นเกณฑ์ในการอ้างอิง และย้อนกลับไปไกลถึงสมัยของกษัตริย์พระทอง (Brah Thon) ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่ปรากฏอยู่ในเรื่องเล่ามุขปาฐะของการสร้างอาณาจักรเขมรโบราณ และมาสิ้นสุดที่ยุคสมัยของสมเด็จนโรตตม สีหนุ ซึ่งใกล้สมัยกับช่วงเวลาที่เอกสารชิ้นนี้ถูกเผยแพร่ ครอบคลุมช่วงเวลานับพันปี ตั้งแต่รูปแบบเรือนขแมร์ (La maison khmer) แบบที่ 1 มาจนถึงรูปแบบเรือนปิด (Maison pit) แบบที่ 3 ดังนั้น ความน่าเชื่อถือของข้อมูลในแง่ของพัฒนาการตามลำดับเวลา จึงไม่หนักแน่นเพียงพอที่จะใช้อ้างอิงได้

อย่างไรก็ตาม เอกสารชิ้นนี้ยังให้ข้อมูลที่น่าสนใจ ในส่วนของเรือนโรง แบบที่ 3 ซึ่งในเนื้อหาระบุว่า มีการชื่อเรียกเรือนลักษณะนี้อีกชื่อหนึ่งว่า *“เรือนกันตัง”* และนิยมปลูกสร้างในกลุ่มของชาวจีนโพ้นทะเล ทั้งนี้ คำว่า *“กันตัง”* หรือเขียนเป็นภาษาขแมร์ว่า “កន្តាំង” ในบริบทของกัมพูชาในปัจจุบันนั้น มี 2 ความหมายคือ 1) หมายถึงชาติพันธุ์คลุมหนึ่งของจีน ทั้งนี้หากพิจารณาจากการออกเสียงพบว่า มีความสอดคล้องกับคำว่า Canton ซึ่งหมายถึงจีนกวางตุ้ง ซึ่งกลุ่มคนจีนที่ตั้งเมืองอยู่บริเวณคาบสมุทรทะเลจีนใต้ และเป็นเมืองท่าทางทะเลที่สำคัญ ดังนั้น คำว่า *“กันตัง”* ในบริบทนี้ จึมีความเป็นไปได้ว่าคือ กลุ่มคนจีนกวางตุ้งที่อพยพข้ามน้ำข้ามทะเลมาตั้งถิ่นฐานที่กัมพูชา

ในขณะที่ อีกความหมายหนึ่งคือ *“หน่วยของการรังวัด”* ซึ่งก็มีความน่าสนใจเช่นเดียวกัน เนื่องจากชาวจีนโพ้นทะเลบางกลุ่ม มีสัมภาระทางวัฒนธรรมที่ติดตัวมาคือ ทักษะเชิงช่างและทักษะด้านการก่อสร้าง ดังจะเห็นได้จากการที่อุปกรณ์ก่อสร้างที่แพร่หลายอยู่ในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่วนใหญ่มีพื้นฐานมาจากเครื่องมือของชาวจีน ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ที่คำว่า *“กันตัง”* จะถูกนำไปใช้เป็นหน่วยวัดประเภทหนึ่งของการก่อสร้าง

รวมไปถึง ในเนื้อหายังกล่าวถึง ความนิยมสร้างในช่วงสมัยของพระเจ้าตระซอกประแอม (Trasak Pha-aem) หรือชื่อที่รับรู้กันชื่อภาษาไทยคือ พระเจ้าแตงหวาน ทั้งนี้ ประวัติพระเจ้าตระซอกประแอม ปรากฏอยู่ในพระราชพงศาวดารกัมพูชา ที่ถูกแต่งขึ้นโดยสมเด็จนักองค์เอง ในช่วงปลายคริสตวรรษที่ 18 โดยพระเจ้าตระซอกประแอมครองรายชย์เป็นกษัตริย์แห่งเมืองพระนคร

ในช่วงค.ศ.1290-1341 (พ.ศ.1833-1884) ก่อนการสร้างเมืองสมัยอยุธยาเพียงเล็กน้อย (อยุธยาได้รับการตั้งเป็นราชธานี ในค.ศ.1350 หรือ พ.ศ.1893) อย่างไรก็ตาม ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ของจีนมีหลักฐานที่กล่าวถึงการเดินทางของนักการทูตชาวจีน ชื่อ โจว ต้ากวาน ซึ่งเดินทางมายังเมืองพระนคร ในช่วงปี ค.ศ 1296-1296 (พ.ศ.1839-1840) ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ที่ในสมัยของพระเจ้าตระซอกประแอม จะมีการอพยพของชาวจีนโพ้นทะลเที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในกัมพูชา แต่อย่างไรก็ตามก็มีไม่มีหลักฐานสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบของเรือนกันตังจะได้ถูกปลูกสร้างขึ้นร่วมสมัยกับช่วงเวลาดังกล่าว

ข้อมูลที่มีความน่าสนใจแกประการหนึ่งคือ เรือนปิด แบบที่ 3 ซึ่งกล่าวถึงเรือนลักษณะนี้ว่าเป็นเรือนที่ได้รับความนิยมในชุมชนของชาวมาเลย์ (Malays) ทั้งนี้ จากการสำรวจภาคสนามของผู้วิจัย พบว่า เรือนที่ปรากฏอยู่ในภาพสเก็ตช์ของบทความ มีการประดับตกแต่งในส่วนขององค์ประกอบสันหลังคา ซึ่งลักษณะดังกล่าวสามารถพบเห็นได้อย่างแพร่หลายของพื้นที่ของจังหวัดกำปงจาม ซึ่งเป็นพื้นที่มีชาวขแมร์ที่นับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก ซึ่งกลุ่มคนดังกล่าวมีรากทางวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงไปถึงกลุ่มชาวจามในสมัยเขมรโบราณ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีสายสัมพันธ์กับกลุ่มคนในแถบคาบสมทรมลายูด้วยเช่นเดียวกัน

มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้ เป็นลักษณะของงานวิจัยพื้นฐาน (Basic Research) เพื่อพัฒนาสถานภาพความรู้ และการเติมเต็มช่องว่างขององค์ความรู้ที่เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นกลุ่มชนชาติพันธุ์ โดยใช้หลักทฤษฎีจากพื้นที่ (Grounded theory) [(รัตนะ บัวสนธ์, 2552), 14] เป็นวิธีการวิจัยที่สร้างทฤษฎีจากข้อมูล ซึ่งมีรากฐานมาจากการเข้าไปศึกษาภาคสนาม โดยใช้วิธีการเก็บรวมรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อมๆกัน [(ศุภลักษณ์ ผาดศรี & วิไลวรรณ มณีจักร สโนว์, 2555), 30-37] และใช้การเปรียบเทียบเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลจากหน่วยย่อยของการศึกษา และนำข้อมูลที่ได้มาสร้างมโนทัศน์ และหาความเชื่อมโยงต่าง ๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปเชิงทฤษฎีสำหรับอธิบายและทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

1) กรอบความคิดในการศึกษา

โดยการศึกษาวิจัยนี้ มุ่งศึกษาเพื่อถอดรหัสทางวัฒนธรรมที่อยู่ในการตั้งถิ่นฐาน และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น รวมไปถึงวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธ์กรณีศึกษา โดยมีกรอบความคิดที่ว่า “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง” ที่เกิดขึ้นจากการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ เป็นการแสดงออกถึง “ลักษณะทางกายภาพ” ที่สำคัญ อันเกิดขึ้นจาก "ปัจจัยแวดล้อม" ที่มีความหลากหลาย และแปรเปลี่ยนไปตามบริบทที่แตกต่างกัน จากกรอบความคิดดังกล่าว จึงสามารถพิจารณาแนวทางการศึกษาได้เป็น 2 ส่วน คือ

1) แนวทางการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “ลักษณะทางกายภาพ” ของ “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมสรรค์สร้าง” ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา โดยเลือกใช้วิธีการศึกษาแบบ “การจำแนกประเภท (Typology)”

2) แนวทางการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “ปัจจัยแวดล้อม” ที่ส่งผลต่อลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมสรรค์สร้างที่เกิดขึ้นในพื้นที่ศึกษา โดยใช้วิธีการศึกษาแบบ “Vernacular Matrix” [(Rapoport, 1969), 18-45] ซึ่งให้ความสำคัญกับมิติความสัมพันธ์ของปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในเบื้องต้นมีการกำหนดปัจจัยเป็น 6 ส่วน (Papanek, 1995) คือ

1) ปัจจัยด้านระเบียบสัดส่วน ความงาม และการตกแต่ง

2) ปัจจัยด้านการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์สังคม

3) ปัจจัยด้านวัสดุ เครื่องมือ และวิธีการ

4) ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ศาสนา การใช้พื้นที่

5) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม ภูมิอากาศ และบริบท

6) ปัจจัยด้านรูปแบบ และพัฒนาการประวัติศาสตร์

อย่างไรก็ตาม ปัจจัยข้างต้นทั้ง 6 ปัจจัย จะนำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนามอีกครั้งนึง เพื่อให้ได้รายละเอียดของปัจจัยที่สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่ศึกษา

จากแนวทางการศึกษาทั้ง 2 ส่วน จะนำมาทำการสังเคราะห์ร่วมกัน เพื่อนำมาอธิบายและแปลความความสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวเนื่อง ผ่านรูปแบบ และรูปทรงที่สัมพันธ์กับบริบทของปัจจัยแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กัน

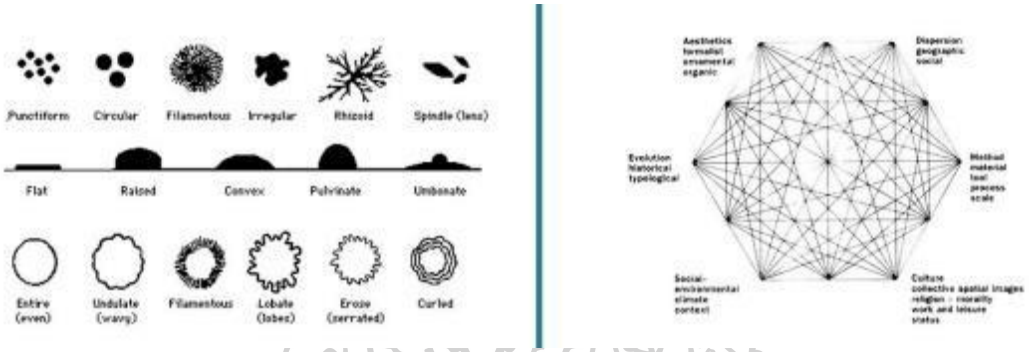

5.2 วิธีการศึกษา

5.2.1 การทบทวนวรรณกรรม และสารสนเทศที่เกี่ยวเนื่อง

ในการศึกษาข้อมูลภาคเอกสาร การทบทวนวรรณกรรม และสารสนเทศที่เกี่ยวเนื่องนั้น จะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) การทบทวนวรรณกรรม และสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ ขแมร์ รวมไปถึงกลุ่มชาติพันธุ์ออสโตรเอเชียติกกลุ่มอื่นๆ 2) การทบทวนวรรณกรรม และสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับสภาพทางสังคมและวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ ขแมร์ โดยจากการศึกษาข้อมูลภาคเอกสารทั้ง 2 ส่วนนั้น เป็นฐานข้อมูลเบื้องต้นก่อนการลงสำรวจภาคสนาม เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ในพื้นที่จริง

5.2.2 การสำรวจภาคสนาม

เป็นการศึกษาสำรวจ เพื่อเก็บข้อมูลในพื้นที่ศึกษา โดยแบ่งการเก็บข้อมูลเป็น 2 ลักษณะ คือ

- การศึกษาทางกายภาพ (Tangible) เป็นเน้นการสำรวจภาคสนามในชุมชนเพื่อศึกษา ลักษณะภูมิศาสตร์, ลักษณะระบบนิเวศ, ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน, ผังบริเวณหมู่บ้าน, สิ่งศักดิ์เหนือธรรมชาติที่เป็นที่เคารพนับถือของชุมชน,การสำรวจรังวัดสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัย และสถาปัตยกรรมที่เป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ด้วยวิธีการบันทึกภาพนิ่ง และภาพเคลื่อนไหว, การสังเกตการณ์ การใช้สอยพื้นที่ และกิจกรรมในการดำเนินชีวิต, การสำรวจรังวัด, การจัดทำแผนที่, การบันทึกพิกัดทางภูมิศาสตร์, และการเขียนแบบสถาปัตยกรรม และคอมพิวเตอร์สามมิติ

- การศึกษาทางนามธรรม (Intangible) เป็นการเก็บข้อมูลมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Heritage) ในแง่มุมต่างๆ ที่ส่งอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมเรือนพักอาศัย ด้วยวิธีการสังเกตการณ์ (Observation) วิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participation) การสาธิต (Demonstration) การสัมภาษณ์ (Interview) เป็นต้น เพื่อนำข้อมูลมาจัดระบบ เพื่อนำไปสู่การแปลความหมาย (Interpretation)

5.2.3 ศึกษา วิเคราะห์ และเรียบเรียงข้อมูล

5.2.4 สรุปผลการศึกษา และจัดทำเล่มรายงานวิจัย

5.2.5 ตีพิมพ์บทความวิชาการ และนำเสนอผลงานวิชาการ

บทที่ 4 ข้อมูลทั่วไปและลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกรณีศึกษา

ชุมชนกำปงพลก (ឃុំកំពង់ភ្លុក - Kampong Phluk Commune) เป็นหนึ่งในแปดชุมชน (Commune) ของอำเภอปราสาทบากอง (Prasat Bakong District) ตั้งอยู่ห่างจากตัวจังหวัดเสียมเรียบ (Siem Reap Province) ไปทางทิศตะวันออกประมาณ 32 กิโลเมตร และตั้งอยู่ทางทิศใต้ของกลุ่มปราสาทโลเลย ทั้งนี้ คำว่า “กำปง (កំពង់ - Kampong)” ในภาษาเขมร แปลว่า “ท่าเรือ” ส่วนคำว่า “พลก (ភ្លុក - Phluk)” แปลว่า “งาช้าง” นอกจากนี้ คำว่า “กำปง (Kampong)” หรือ “กัมปุง (Kampung)” ยังเป็นคำในภาษามลายูมีความหมายว่า “หมู่บ้าน” ซึ่งมีการใช้อย่างแพร่หลายในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นมหาสมุทร ทั้งมาเลเซีย อินโดนีเซีย สิงคโปร์ และบรูไน

อย่างไรก็ตาม แม้ว่า “กำปง” ในภาษาเขมรจะมีความหมายตรงตัวแปลว่า “ท่าเรือ” แต่ในบริบทของประเทศกัมพูชา คำว่า “กำปง” ยังใช้เป็นคำต้นในการเรียกชื่อสถานที่อันมีทำเลที่ตั้งสัมพันธ์กับแม่น้ำ ทั้งในระดับจังหวัด เช่น จังหวัดกำปงจาม (Kampong Cham) ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง จังหวัดกำปงชนัง (Kampong Chhnang) ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโตนเลสาบ จังหวัดกำปงธม (Kampong Thom) ที่ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสตรึงเสน ทั้งในระดับอำเภอ เช่น อำเภอกำปงสวาย (Kampong Svay) ตั้งอยู่ริมบึงเปรยประส์ (Boeng Prey Pras) อำเภอกำปงทะมอ (Kampong Thma) ตั้งอยู่ริมแม่น้ำสตรึงชินิต (Stung Chinit) ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขง จนกระทั่งในระดับชุมชนและหมู่บ้าน เช่น ชุมชนกำปงกง (Kampong Kong) ตั้งอยู่ริมแม่น้ำบาสัก (Bassac River) กำปงกรอเบย (Kampong Krabei) ตั้งอยู่ริมแม่น้ำโขง กำปงเคลียง (Kampong Khleang) กำปงพลก (Kampong Phluk) ซึ่งเป็นชุมชนประมงที่ตั้งถิ่นฐานในทะเลสาบ ดังนั้น คำว่า “กำปง” ในบริบทนี้ จึงมิได้มีความหมายเฉพาะการเป็นท่าเรือเพียงอย่างเดียว แต่ยังครอบคลุมไปถึงบริบทของสถานที่หรือชุมชนที่เป็นพื้นที่เปลี่ยนผ่านและมีปฏิสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงระหว่างแผ่นดินและผืนน้ำ

รูปที่ 19 ชุมชนกำปงแกรม (Kampong Glam) ของกลุ่มคนเชื้อสายมาเลย์ ในประเทศสิงคโปร์

รูปที่ 20 ชุมชนกำปงชินา (Kampong Cina) ของกลุ่มคนเชื้อสายจีนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ริมแม่น้ำ กลันตัน ในประเทศมาเลเซีย

ทั้งนี้ อายุการตั้งถิ่นของชุมชนกำปงพลกที่เก่าแก่ที่สุด ย้อนกลับไปได้ถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยปรากฏหลักฐานบนแผนที่เก่าที่ถูกเขียนขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เพื่อใช้ในการเดินทัพของเจ้าพระยาบดินทร์เดชา ในช่วงสงครามระหว่างสยามและเวียดนาม ระหว่างค.ศ. 1833-1848 (พ.ศ. 2376-2391) หรือที่รู้จักกันในชื่อ อานามสยามยุทธ แผนที่ดังกล่าวให้รายละเอียดเกี่ยวกับภูมิประเทศ โดยมีโตนเลสาบตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลาง ล้อมรอบด้วยโครงข่ายของคลองและแม่น้ำ ซึ่งระบุตำแหน่งของเมืองและชุมชน อาณาเขตของแผ่นที่ครอบคลุมทางทิศตะวันออกจรดเมืองแปดริ้ว (จังหวัดฉะเชิงเทรา) ทิศตะวันตกจรดแม่น้ำโขง ทิศเหนือจรดเมืองจำปาสัก (ปัจจุบันอยู่ในประเทศลาว) ทิศใต้จรดเมืองพนมเปญ ทั้งนี้ สัญลักษณ์ของเมืองและชุมชนที่ปรากฏบนแผนที่ดังกล่าว มีอยู่ 3 รูปแบบ คือ 1) เมืองแบบป้อมกำแพง 2) เมืองแบบเสาระเนียดไม้ 3) ชุมชนทั่วไป

แผนที่ปรากฏตำแหน่งของชุมชนแห่งหนึ่งซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองเสียมราบ (เสียมเรียบ) และทางทิศใต้ของชุมชนไลลวด (โลเลย) โดยมีแม่น้ำไหลผ่านชุมชนและเชื่อมต่อไปยังโตนเลสาบ ซึ่งเมื่อพิจารณาตำแหน่งที่ตั้งแล้ว ตรงกับตำแหน่งของชุมชนกำปงพลกในปัจจุบัน แต่ทั้งนี้ชื่อของชุมชนที่ปรากฏบนแผนที่คือ “กะพงทบ” อย่างไรก็ตาม คำว่า “กะพง” นั้น ยังปรากฏเป็นชื่อต้นของชุมชนอีกหลายแห่งในแผนที่ ในที่นี้ จึงสันนิษฐานได้ว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า “กำปง” ตามที่กล่าวถึงข้างต้น แต่เนื่องจากแผนที่ถูกทำขึ้นโดยฝั่งสยาม จึงอาจมีสำเนียงที่เพี้ยนไปจากต้นฉบับภาษาเขมร และทำให้เขียนบันทึกด้วยสำเนียงของสยาม

สำหรับคำว่า “ทบ” นั้น เมื่อพิจารณาเทียบภาษาเขมรแล้ว คือคำว่า “ទប់” มีความหมายว่า ปิด หรือหยุด ซึ่งในภาษาเขมรมีคำว่า “ทบตึก (ទប់ទឹក)” ที่แปลว่า กักน้ำ หรือขังน้ำ ทั้งนี้หากพิจารณาในบริบทแวดล้อมการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน (Water and Landed base community) ที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำโตนเลสาบ ซึ่งที่ต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบน้ำท่วมขังในช่วงฤดูน้ำ

หลาก เป็นระยะเวลานานหลายเดือนในหนึ่งรอบปี ดังนั้น เมื่อพิจารณาความสอดคล้องทั้งในแง่ความหมายของคำและบริบทแวดล้อม จึงมีความเป็นไปได้ที่ชุมชนกำปงพลก มีชื่อดั้งเดิมว่า “กำปง ทบ (កំពង់ទប់)”

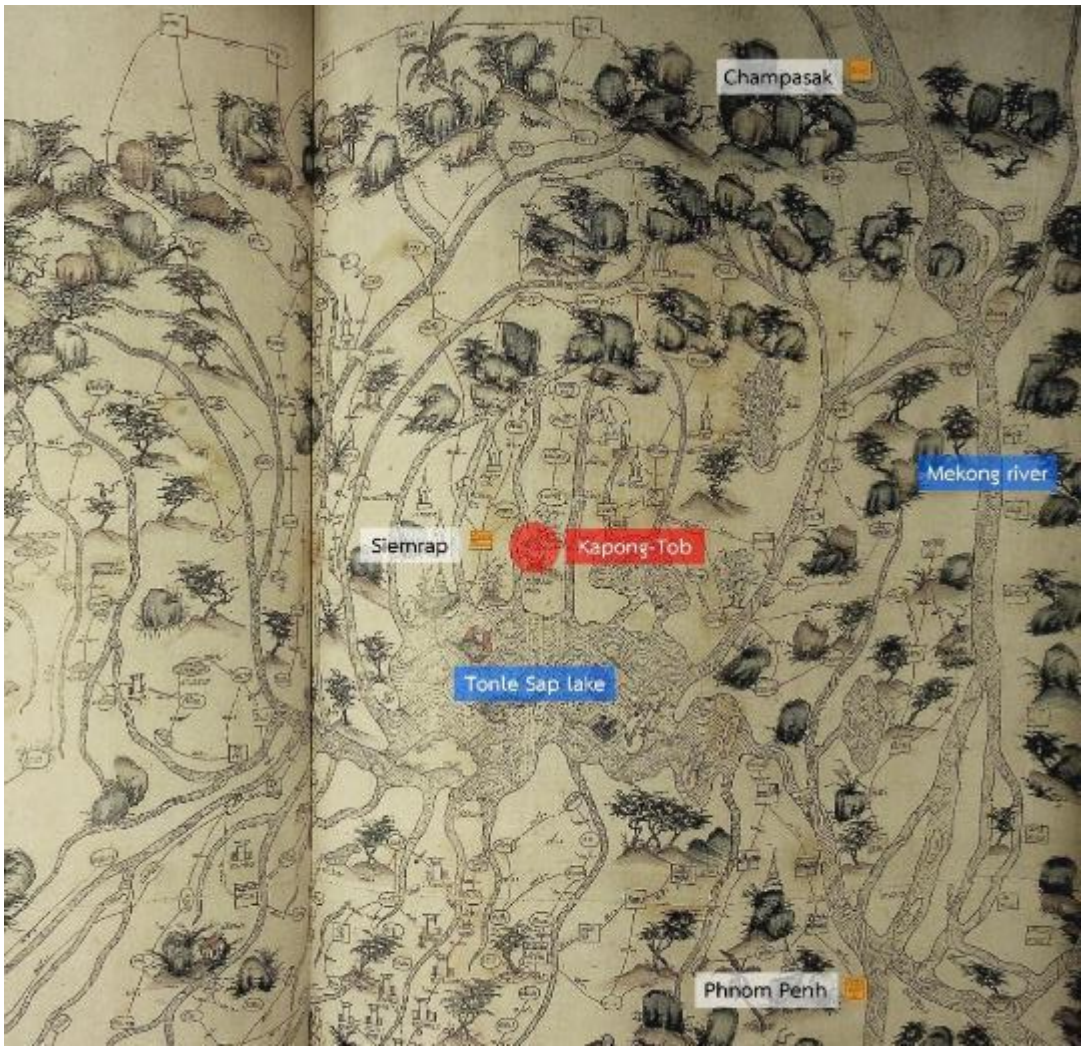

รูปที่ 21 แผนที่ลุ่มน้ำโตนเลสาบ ที่ถูกเขียนขึ้นในสมัย รัชกาลที่ 3 ปรับปรุงจาก [(Santanee Phasuk & Stott, 2004), pp. 114-115]

รูปที่ 22 สัญลักษณ์ของเมืองและชุมชนที่ปรากฏบนแผนที่ 3 รูปแบบ (ซ้าย) เมืองแบบป้อมกำแพง (กลาง) เมืองแบบเสาระเนียดไม้ (ขวา) ชุมชนทั่วไป

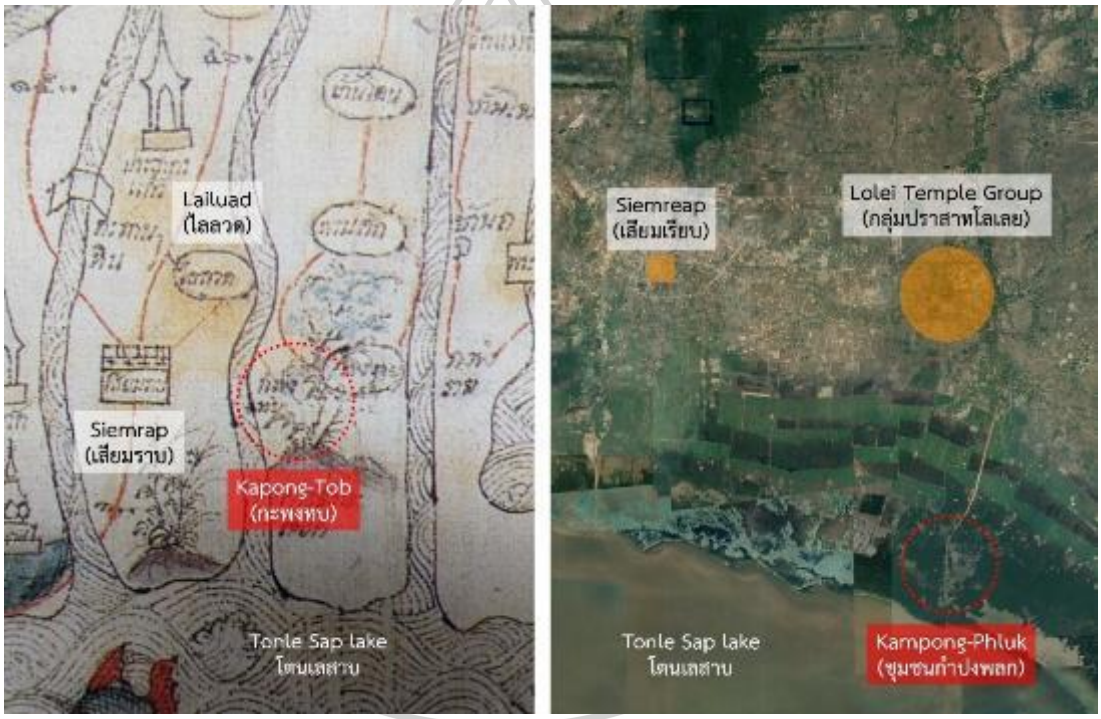

รูปที่ 23 เปรียบตำแหน่งของ (ซ้าย) ชุมชน “กะพงทบ” บนแผนที่เก่าสมัยรัชกาลที่ 3 กับ (ขวา) ชุมชน “กำปงพลก” บนแผนที่ดาวเทียมปัจจุบัน

ชุมชนกำปงพลก เป็นชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน (Water and land based Settlement) ตั้งอยู่ในเขตที่ราบน้ำท่วมถึงซึ่งได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงระดับน้ำตามฤดูกาลของลุ่มน้ำโตนเลสาบ ชุมชนจะอยู่ในสภาพแวดล้อมแบบผืนดิน 6 เดือน และในสภาพแวดล้อมแบบผืนน้ำอีก 6 เดือน โดยมีแม่น้ำโลเลย (Rolous river) เป็นเส้นทางสัญจรหลักในการเชื่อมต่อกับทะเลสาบเพื่อออกเรือไปจับปลา รวมถึงใช้เป็นเส้นทางสัญจรในการเข้าถึงพื้นที่ตอนในแผ่นดิน ซึ่งเป็นที่ตั้งของตลาดรับซื้อปลา โรงเรียน และสาธารณูปโภคอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ในช่วงฤดูแล้ง ปริมาณน้ำในทะเลสาบน้อย ส่งผลให้ระดับน้ำในแม่น้ำโลเลยตื้นเขิน โดยเฉพาะเส้นทางที่ขึ้นไปเชื่อมต่อกับชุมชนบนแผ่นดิน ทำให้ในช่วงเวลานี้ ชุมชนจะใช้การสัญจรทางบกผ่านถนนดินลูกรังในการเดินทาง

ทั้งนี้ ชุมชนกำปงพลก สามารถแบ่งพื้นที่ตามลักษณะการใช้ประโยชน์ได้เป็น 5 ส่วน คือ พื้นที่ทะเลสาบ (Lake) พื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง (Flooded forest area) พื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาล (Seasonal Agriculture) พื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาล (Seasonal Agriculture) แม่น้ำและพื้นที่ชุ่มน้ำ (River and swamp) พื้นที่อยู่อาศัย (Housing Area)

รูปที่ 25 ลักษณะการใช้ประโยชน์พื้นที่ของชุมชนกำปงพลก

พื้นที่ทะเลสาบ (Lake)

พื้นที่ทะเลสาบของชุมชนกำปงพลก มีพื้นที่ทั้งหมด 53.78 ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ในการทำประมงซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักของชุมชน โดยรูปแบบและลักษณะการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทะเลสาบแบ่งได้ 3 ลักษณะคือ 1) เขตจับปลาเพื่อการประมงพื้นบ้าน (Community fishing lots) 2) เขตจับปลาเชิงพาณิชย์ (Commercial fishing lots) และ 3) เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา (Fish sanctuary) [(Mak Sithirith, 2007), 14]

ทั้งนี้ รูปแบบการบริหารการทำประมงในพื้นที่โตนเลสาบ ถูกจัดสรรโดยแบ่งเป็นพื้นที่เป็น “อาณาเขต (Lots)” ซึ่งเป็นรูปแบบการบริหารจัดการที่เริ่มต้นในทศวรรษที่ 1960 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประเทศกัมพูชาตกอยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศส โดยมีผู้สำเร็จราชการของฝรั่งเศสเป็นผู้ดำเนินการและจัดการทรัพยากรในพื้นที่โตนเลสาบ โดยการแบ่งพื้นที่สัมปทานและเปิดให้มีการประมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งเอกสารสิทธิในการทำประมง โดยมีผู้สำเร็จราชการของฝรั่งเศสเป็นผู้ดำเนินการในข้อตกลงสัมปทาน เพื่อจัดหารายได้ในการบริหารจัดการประเทศอาณานิคม ระบบสัมปทานดังกล่าวดำเนินการเรื่อยมาจนกระทั่งการเข้าสู่อำนาจการปกครองของเขมรแดง ส่งผลให้ระบบสัมปทานพื้นที่ทำประมงที่มีระบบการจัดสรรผลประโยชน์โดยคนที่มีอำนาจเพียงไม่กี่คน ซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อแนวคิดที่มีควสามต้องการที่จะสลายชนชั้นแบบสังคมนิยม ดังนั้น ในช่วงการปกครองของเขมรแดง การสัมปทานแบ่งเขตพื้นที่การทำประมง จึงถูกยกเลิกและหันไปเน้นระบบการผลิตภาคการเกษตรแทน [(T. Evans, Marschke, & Paudyal, 2004), 5] อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากหมดสิ้นอำนาจของเขมรแดง ระบบสัมปทานพื้นที่จับปลาถูกนำมาใช้อีกครั้ง ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1980 เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับรัฐบาลสาธารณรัฐประชาชนกัมพูชาภายใต้การควบคุมของกำลังทหารเวียดนาม

ในปี ค.ศ.1999 (พ.ศ. 2542) รัฐบาลกัมพูชา (Royal Government of Cambodia: RGC) ได้เปลี่ยนการจัดสรรพื้นที่จับปลาในทะเลสาบ โดยการทำสัญญา 4ปี กับผู้รับสัมปทานรายใหญ่ โดยไม่ต้องมีการประมูล ซึ่งสิ่งเหล่านี้สนับสนุนให้เกิดการขยายอาณาเขตพื้นที่จับปลาของผู้ประกอบการรายใหญ่ และรุกล้ำเข้าสู่พื้นที่หาปลาของชุมชนที่เคยใช้เพื่อการยังชีพและการค้าขายในท้องถิ่น จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีปัญหาความขัดแย้งกับผู้ประกอบการที่ได้สัมปทานอาณาเขต เนื่องจากความไม่พอใจต่อระบบการจัดสรรพื้นที่หาปลาที่ไม่เป็นธรรม รวมถึงการตักตวงผลผลิตโดยไม่คำนึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้ทรัพยากรหมดลงอย่างรวดเร็วและคุกคามต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น ดังนั้น จึงมีการเรียกร้องให้รัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แก้ไขและหาแนวทางในการแก้ไขผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่ของการทำประมงในโตนเลสาบ

จากความขัดแย้งดังกล่าว ทำให้รัฐบาลกัมพูชา เริ่มนโยบายในการปฏิรูปการประมงขึ้นในค.ศ.2000 (พ.ศ. 2543) โดยเปิดให้มีการเจรจาพูดคุยระหว่างตัวแทนระดับสูงจากรัฐบาลกับชุมชนท้องถิ่น เพื่อแก้ไขปัญหาระหว่างชุมชนประมงพื้นบ้านกับผู้ประกอบการที่ได้สัมปทาน ผลสรุปคือ มี

นโยบายให้ลดอาณาเขตพื้นที่จับปลาของการสัมปทานลง และให้สิทธิแก่ชุมชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการพื้นที่หาปลาในละแวกชุมชนของตัวเอง

ในปีค.ศ.2001 (พ.ศ. 2544) ชุมชนกำปงพลก ได้รับการสนับสนุนจากจากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) และสำนักงานประมงจังหวัดเสียมเรียบ ในการก่อตั้ง "ชุมชนประมง (Community fisheries)" เพื่อการจัดการทรัพยากรทั้งหมดภายในชุมชน ได้แก่ พื้นที่ทะเลสาบ พื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง และพื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาล ทั้งนี้ ในการทำประมงจะต้องมี “ใบอนุญาต” เพื่อจำกัดจำนวน รวมถึงมีข้อกำหนดเพื่อควบคุมอุปกรณ์ตกปลาที่แตกต่างกันระหว่างช่วงเวลาเปิดฤดูกาลหาปลา และปิดฤดูกาลหาปลา

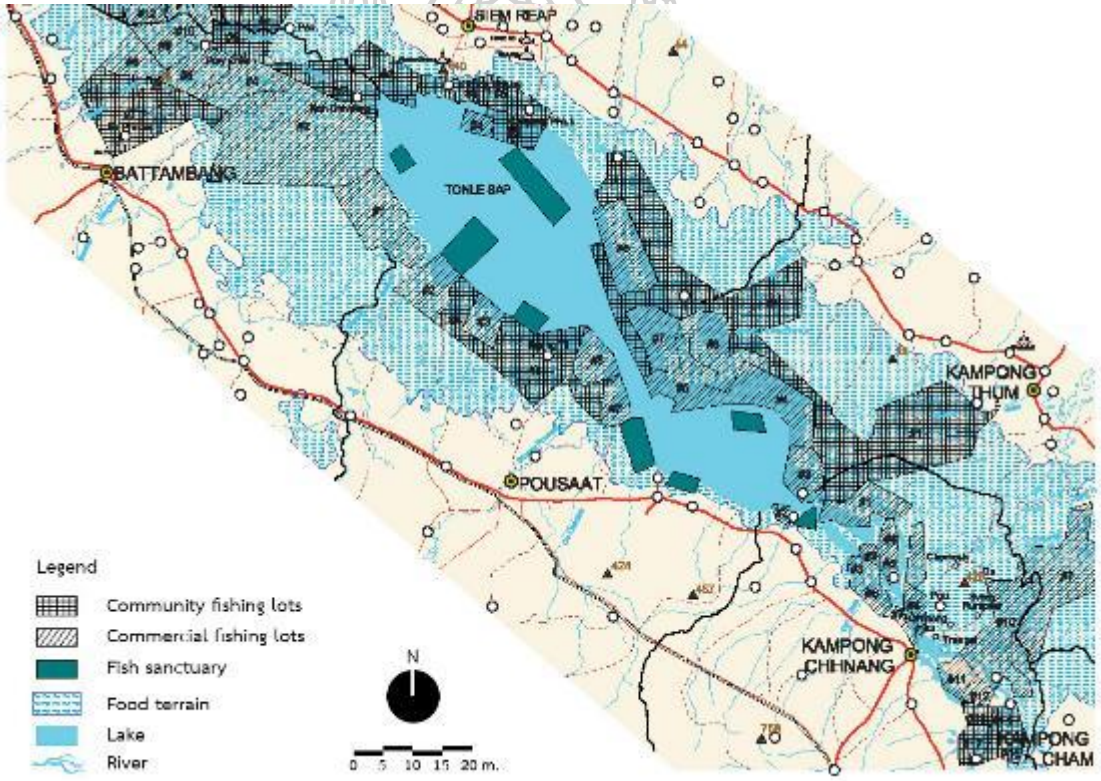

รูปที่ 26 แผนที่แสดงตำแหน่งและขอบเขตลักษณะการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทะเลสาบ
ปรับปรุงจาก [(T. Evans et al., 2004), p. 4]

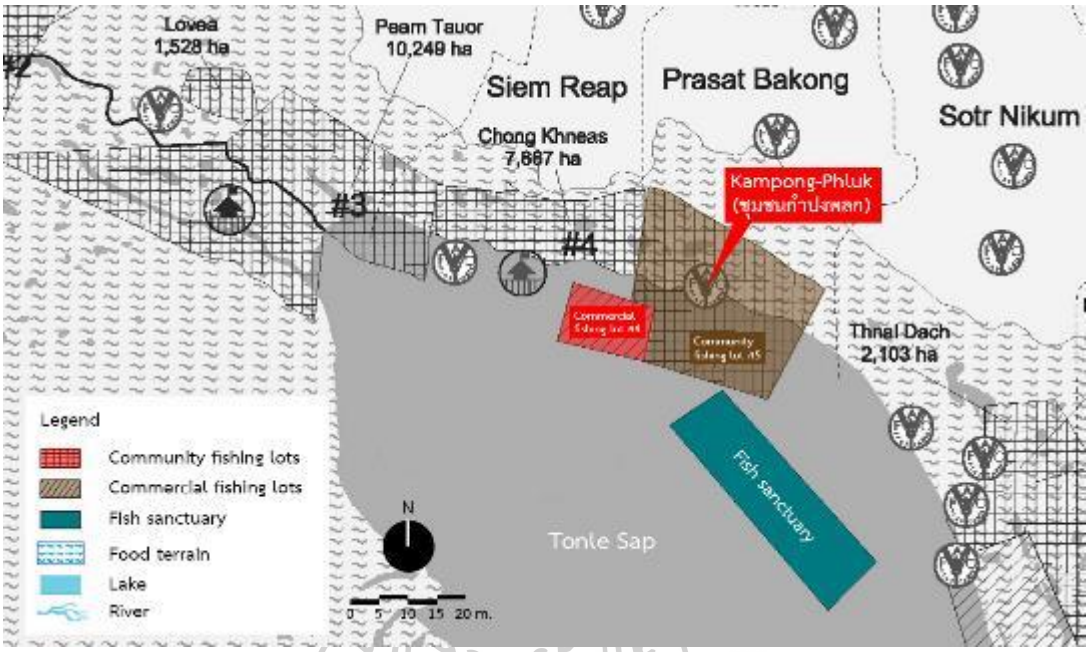

รูปที่ 27 แผนที่ลักษณะการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทะเลสาบของชุมชนกำปงพลก
ปรับปรุงจาก [(T. Evans et al., 2004), p. 4]

พื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง (Flooded forest area)

พื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง (ព្រៃនាម-Prei rneam หรือ ព្រៃនាម - Prei lichtuk) เป็นพื้นที่ตอเนื่อมาจากทะเลสาบ ปัจจุบันมีพื้นที่ทั้งหมด 67.48 ตารางกิโลเมตร แบ่งเป็น 2 ส่วนคือ พื้นที่ป่าโปร่ง (Open forest) พื้นที่ป่าทึบ (Dense forest)

ทั้งนี้ ในอดีต ทำให้พื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงได้รับการถางทำลายเพื่อเปิดพื้นที่ในการเพาะปลูกถั่วจำนวนมาก ในช่วงสมัยการปกครองของเขมรแดง ที่ลดบทบาทของใช้ทรัพยากรทางการประมง และหันมาเน้นผลผลิตทางด้านเกษตรกรรมแทนในปี ค.ศ.1975-1979 [(T. Evans et al., 2004), 5] นอกจากนี้ มีการเปิดขยายพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงอย่างต่อเนื่องในช่วงที่กองกำลังทหารเวียดนามเข้าปราบปรามกองกำลังทหารของเขมรแดงใช้พื้นที่ป่าในการหลบซ่อนตัว อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากสงครามสงบลง พื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงก็ยังคงมีการถางเพื่อทำการเพาะปลูกทางการเกษตรเรื่อยมา ส่งผลให้มีพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงโดยรอบโตนเลสาบ ลดลงกว่า 50% ของพื้นที่ทั้งหมด ระหว่างปี ค.ศ.1980-1998 (พ.ศ.2524-2541) [(Hubbel, 1999), 33]

ในปี ค.ศ.1998 (พ.ศ.2541) ชุมชนกำปงพลก ได้ริเริ่มโครงการป่าชุมชน เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ป่าน้ำท่วม โดยได้ความช่วยเหลือทางด้านเทคนิคและทุนทรัพย์จากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (Food and Agriculture Organization of the United Nations: FAO) ในความร่วมมือกับสำนักงานประมงจังหวัดเสียมเรียบ จนกระทั่งปี ค.ศ.1999 (พ.ศ. 2542) พื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง

จำนวน 9.79 ตารางกิโลเมตร ได้รับการประกาศเป็น “พื้นที่คุ้มครอง” เพื่อเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำและช่วยป้องกันพายุและคลื่นลมในช่วงฤดูฝน [(Mak Sithirith, 2007), 31] ต่อมาในปี ค.ศ.2001 (พศ.2554) ได้มีการก่อต้อง "ชุมชนประมง (Community fisheries)" ตามแนวทางการปฏิรูปการทำประมงของรัฐบาลกัมพูชา พื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการบริหารจัดการในฐานะ “ป่าชุมชน” ที่ต้องได้รับการปกป้อง รวมถึงสิทธิในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่นี้

รูปที่ 28 ลักษณะพืชพันธุ์ในเขตพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง

พื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาล (Seasonal Agriculture)

พื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาล เป็นพื้นที่บางส่วนของพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงที่ถูกถากเปิด เพื่อใช้เป็นพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกภายหลังจากที่ระดับน้ำในทะเลสาบลดลงในช่วงฤดูแล้ง พืชที่ปลูกได้แก่ ถั่ว ฟักทอง แตงกวา และผักชนิดต่างๆ ระหว่างปี ค.ศ.1975-1979 ช่วงสมัยการปกครองของเขมรแดง ได้มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกถั่วจำนวนมาก ต่อมาเมื่อผ่านพ้นความโกลาหลในสมัยเขมรแดง ในช่วงต้นทศวรรษ 1980 มีการจัดตั้งระบบการเกษตรกรรมแบบรวม (Collective Farming) โดยมีสมาชิก 300 ครัวเรือน ในชุมชนกำปงพลก เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดหาผลประโยชน์จากพื้นที่เพาะปลูกถั่ว อย่างไรก็ตาม ภายหลังในปี ค.ศ.1987-1988 มีการปรับเปลี่ยนระบบการบริหาร ชุมชนกำปงพลกถูกย้ายไปสังกัดกับอำเภอปราสาทบากอง และมีการย้ายสิทธิในการดูแลและจัดหาผลประโยชน์จากพื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาล รวมถึงพื้นที่เพาะปลูกข้าวทางตอนเหนือของชุมชนให้กับชุมชนฐานแผ่นดินคือ ชุมชนโลเลย (វល្ស) และชุมชนกนแต็ก (កណ្តៀក) และชุมชน

เมียนเจย (ឧដុង)หลังจากนั้น ตั้งแต่ต้นทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา จึงการทำไร่หมุนเวียน (Slash and burn) ในเขตพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง โดยเฉพาะบริเวณชายขอบของชุมชน เพื่อเปลี่ยนแปลงให้เป็นพื้นที่เพาะปลูกถั่ว จากวิธีการดังกล่าว จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ไฟป่า ในปี ค.ศ.1994 (พ.ศ.2537) ซึ่งมีสาเหตุมาจากความประมาทของชาวบ้านที่มาจากชุมชนฐานแผ่นดิน ทำให้มีพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงถูกเผาไหม้กว่า 2 ตารางกิโลเมตร จากเหตุการณ์ดังกล่าว จึงเป็นเหตุให้ชุมชนต้องคิดแผนป้องกันและบริหารจัดการพื้นที่ รวมไปถึงการเรียกร้องให้หยุดการรุกล้ำของพื้นที่เพาะปลูกถั่ว ในปี ค.ศ.1998 (พ.ศ. 2541) ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกับการเรียกร้องสิทธิในการจัดการพื้นที่ทะเลสาบ และมีการจัดตั้ง “ชุมชนประมง” ในเวลาต่อมา ซึ่งพื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาลจึงได้ถูกรวมเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการโดยชุมชนกำปงพลกอีกครั้ง หลังจากนั้น พื้นที่เกษตรกรรมจำนวนมากได้รับการฟื้นฟูให้กลับคืนสู่สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ [(T. Evans et al., 2004), 14] อย่างไรก็ตาม พื้นที่บางส่วนที่ยังคงมีสภาพเป็นพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกถั่วนั้น จะดำเนินการโดยคนจากภายนอกชุมชนเช่นเดิม เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนกัมปงพลกส่งนใหญ่มีอาชีพประมง และไม่มีทักษะในการทำเกษตรกรรม [(Mak Sithirith, 2007) , 16]

รูปที่ 29 แสดงพื้นที่เกษตรกรรมตามฤดูกาลที่แทรกอยู่ในเขตพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง

แม่น้ำและพื้นที่ชุ่มน้ำ (River and swamp)

ชุมชนกำปงพลก มีแม่น้ำที่ใช้เป็นเส้นทางสัญจรหลักเชื่อมต่อระหว่างแผ่นดินและทะเลสาบ มีความยาวประมาณ 8.5 กิโลเมตร อย่างไรก็ตามในช่วงฤดูแล้งระดับน้ำลดลง ทำให้แม่น้ำตื้นเขินและมีระยะที่สัญจรได้เพียง 2 กิโลเมตร นอกจากนี้ ยังมีหนองน้ำตามธรรมชาติกระจายอยู่จำนวน 17 แห่ง โดยมีขนาดกว้างประมาณ 50 เมตร และยาวประมาณ 100 เมตร แม้ว่าจะเข้าสู่ช่วงฤดูแล้ง หนองน้ำบางแห่งสามารถกักเก็บน้ำได้ยาวนานกว่า 10 เดือน ทำให้หนองน้ำธรรมชาติจึงเป็นแหล่งจับปลาในช่วงฤดูแล้งด้วย แม้ว่าจำนวนปลาจะไม่ได้มากเท่าช่วงฤดูน้ำหลาก นอกจากนี้ ด้วยระดับน้ำที่สูงขึ้นในช่วงฤดูน้ำหลาก ทำให้หนองน้ำธรรมชาติเป็นพื้นที่จับปลาของชาวประมงบางกลุ่มที่ไม่มีอุปกรณ์สำหรับจับปลาในระดับน้ำที่สูงขึ้น [(Mak Sithirith, 2007) , 11]

รูปที่ 30 แม่น้ำ และหนองน้ำที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง

พื้นที่ตั้งหมู่บ้าน (Housing Area)

ตำแหน่งที่ตั้งหมู่บ้านของชุมชนกำปงพลก อยู่ห่างจากขอบทะเลสาบในช่วงฤดูแล้งประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งสัมพันธ์ระยะที่หดสั้นลงของแม่น้ำ ที่ยังคงมีระดับน้ำเพียงต่อการสัญจรไปยังทะเลสาบได้

ชุมชนกำปงพลก มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานเป็นแนวยาว (Linear Settlement) วางตัวในแนวทิศเหนือ-ใต้ ขนานกับแม่น้ำ มีวัดมณีสากอร์ เป็นศูนย์กลางตั้งอยู่บนโคกดอนที่สูงที่สุดของพื้นที่ตั้งชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่แห่งเดียวที่พ้นจากระดับน้ำท่วมสูงสุดในฤดูน้ำหลาก ชุมชนกำปงพลก [(Milne, 2013), p. 21] ประกอบด้วย 3 ภูมิ (ភូមិ) หรือ 3 หมู่บ้าน คือ

1) หมู่บ้านโคกกะโดล (ភូមិគោកក្តុល) มีประชากร 281 ครัวเรือน ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัด

2) หมู่บ้านเดยกรอฮอม (ភូមិដីក្រហម) มีประชากร 189 ครัวเรือน ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัด

3) หมู่บ้านทะเนากำบต (ភូមិត្នោតកំបុត) มีประชากร 248 ครัวเรือน เป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นในชั้นหลัง จากการขยายตะวของชุมชน โดยขยายตัวไปทางทิศเหนือต่อจากหมู่บ้านเดยกรอฮอม

รูปที่ 31 ตำแหน่งของหมู่บ้านทั้ง 3 แห่ง ในชุมชนกำปงพลก

ในปัจจุบันชุมชนกำปงพลก สมาชิกรวมทั้งหมด 718 ครัวเรือน และประชากรประมาณ 3,469 คน [(Milne, 2013) p.21] อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า ในอดีตช่วงทศวรรษที่ 1950-1960 ประชากรของชุมชนกำปงพลกมีประมาณ 450-525 ครัวเรือน แต่เมื่อประเทศกัมพูชาเกิดเหตุความวุ่นทางสังคมและการเมือง จนเข้าสู่ภาวะสงครามกลางเมืองในช่วงปี ค.ศ. 1971-1975 (พ.ศ. 2514 – 2518) ประชากรของชุมชนกำปงพลกมีจำนวนลดลงเหลือ 100-150 ครัวเรือน [(Mak Sithirith, 2007), 5] และเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนผ่านอำนาจไปสู่การปกครองของพรรคคอมมิวนิสต์กัมพูชา หรือที่รู้จักกันในชื่อ “เขมรแดง” ในช่วง ค.ศ.1975-1979 (พ.ศ.2518-2522) ซึ่งช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม อย่างรวดเร็ว ภายใต้แนวคิดแบบระบบสังคมนิยม ในช่วงดังกล่าว เขมรแดงได้รื้อถอนระบบการปกครองแบบดั้งเดิม และการเคลื่อนย้ายประชาชนเพื่อเป็นแรงงานในระบบสังคมแบบใหม่ที่มุ่งเน้นการผลิตไปที่ภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะ

ในเขตเมืองพระตะบอง ซึ่งมีพื้นที่ราบลุ่มขนาดใหญ่และอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม จากแนวคิดดังกล่าว ทำให้ชุมชนประมงและการจัดการทรัพยากรทางการประมงถูกละเลยและไร้การดูแล ส่งผลให้ชุมชนกำปงพลเหลือประชากรเพียง 50-70 ครัวเรือน

ภายหลังจากการล่มสลายลงของเขมรแดง ภาวะการณ์ของสังคมเกิดความโกลาหล การอพยพเคลื่อนย้ายของประชาชนที่ถูกบังคับมาเป็นแรงงาน บางส่วนเดินทางกลับไปที่ภูมิลำเนาเดิม บางส่วนก็แสวงหาพื้นที่ในการตั้งรกรากใหม่ ด้วยเหตุนี้เอง ชุมชนกัมปงพลก จึงมีประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 300 ครัวเรือนภายในระยะเวลาไม่กี่ปีหลังจากสิ้นสุดยุคเขมรแดง และเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ประชากรที่เพิ่มขึ้นส่วนใหญ่ล้วนแต่เป็นผู้อพยพที่หลั่งไหลเข้ามาตั้งถิ่นฐานใหม่ โดยมีทั้งผู้อพยพที่มีทักษะในการทำประมงที่แสวงหาพื้นที่จับปลา และผู้อพยพที่มีทักษะด้านการเกษตรที่เข้ามาจับจองพื้นที่เพาะปลูกถั่ว บริเวณพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงโดยรอบของทะเลสาบ ส่งผลให้เกิดความแตกต่างทางสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิต ประกอบกับโครงสร้างสังคมแบบดั้งเดิมที่ถูกทำลายลงในยุคเขมรแดง อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการปฏิรูปการประมงของรัฐบาลกัมพูชา ในปี ค.ศ.2000 (พ.ศ. 2543) มีการจัดตั้ง “ชุมชนประมง” ซึ่งรูปแบบการบริหารจัดการพื้นที่และทรัพยากรโดยชุมชนท้องถิ่น โดยมีโครงสร้างในการบริหารจัดการชุมชน ประกอบด้วย ประธาน (ប្រធាន) และรองประธาน (អនុប្រធាន) ฝ่ายบัญชี หน่วยลาดตระเวน และคณะกรรมการหมู่บ้าน

จากข้อมูลข้างต้น แสดงให้ถึงจำนวนประชากรของชุมชนกำปงพลกที่มีการเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นหรือลดลง โดยสัมพันธ์กับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์มาตาม ทั้งนี้ ภายหลังจากการสิ้นสุดยุคสงครามและการปกครองสมัยเขมรแดง ต่อเนื่องมาจนถึงการจัดตั้งชุมชนประมง ในปี ค.ศ.1999 (พ.ศ. 2542) เป็นต้นมา จำนวนประชากรชุมชนกำปงพลกมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน (ภาพที่ 4-12) ซึ่งจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นสัมพันธ์กับความหนาแน่นของเรือนที่มากขึ้นในหมู่บ้านโคกกะโดล และหมู่บ้านเดยกรอฮอม รวมไปถึงการขยายตัวของหมู่บ้านทะเนากำบต ซึ่งมีการปลูกสร้างเรือนกระจายตัวตามแนวถนนมากขึ้น ดังที่ปรากฏในภาพที่ 32

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนประชากรของชุมชนกำปงพลก ในแต่ละช่วงเวลา

ลำดับเวลาและเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์	จำนวนครัวเรือน
ค.ศ. 1950-1971 (พ.ศ. 2493-2514)	450-525
ค.ศ. 1971-1975 (พ.ศ.2514-2518) สงครามกลางเมืองก่อนสมัยเขมรแดง	100-150
ค.ศ.1975-1979 (พ.ศ.2518-2522) สมัยเขมรแดง	50-70
ค.ศ.1979-1987 (พ.ศ.2522-2530) รัฐบาลผสมภายใต้การปกครองของเวียดนาม	230-300
ค.ศ.1987-1999 (พ.ศ.2530-2542)	300-390
ค.ศ.1999-2002 (พ.ศ.2542-2545) จัดตั้งชุมชนประมง	390-437
ค.ศ.2005-2006 (พ.ศ.2548-2551)	437-513
ค.ศ. 2013 (พ.ศ.2556)	718

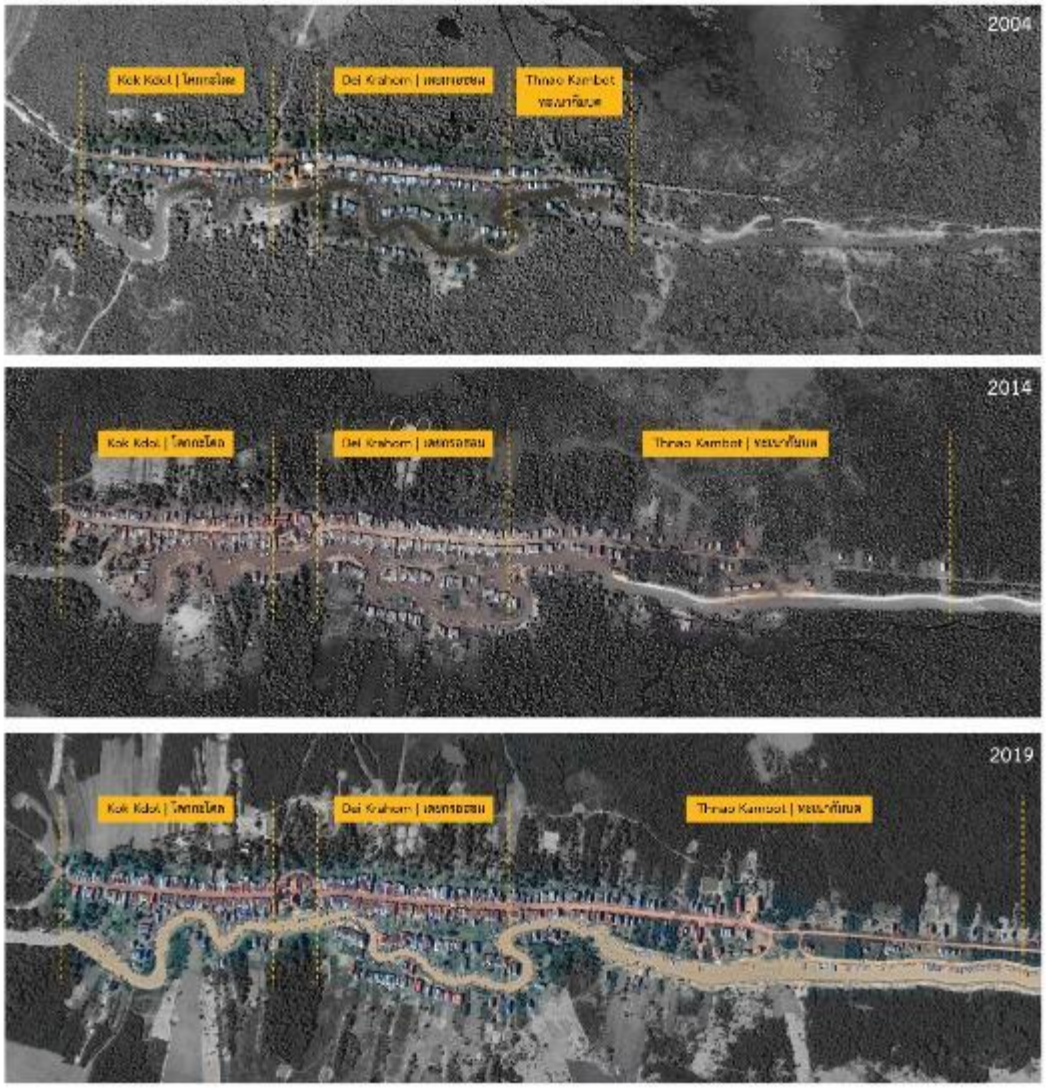

รูปที่ 32 เปรียบเทียบการขยายตัวของชุมชนกำปงพลกในปี ค.ศ. 2004 ค.ศ. 2014 และ ค.ศ. 2019

ประชากรส่วนใหญ่ของชุมชนกำปงพลก จำนวนกว่า 97% ประกอบอาชีพประมง ที่ต้องพึ่งพิงกับทรัพยากรทางธรรมชาติของโตนเลสาบ มีทั้งการทำประมงโดยการออกเรือไปที่ทะเลสาบและการเพาะเลี้ยงปลาในกระชัง ซึ่งรวบรวมลูกปลาจากพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึงแล้วนำมาใส่ในกระชังขนาดประมาณ 2x4 เมตร นอกจากนี้ ยังอาชีพที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับการประมงอื่นๆ เช่น อาชีพซ่อมแซมเรือ และอาชีพใช้แรงงานบนเรือประมง นอกจากการจับปลาเพื่อยังชีพและส่งขายแล้ว ประมาณ 1 ใน 3 ของประชากร มีอาชีพเสริมด้วยการแปรรูปปลา (Fish processing) เพื่อถนอมอาหารในลักษณะของการหมักเรียกว่า “ปรอฮก (ប្រហុក)” ซึ่งคล้ายกับการทำปลาร้าในวัฒนธรรมลาวและอีสานของไทย ทั้งนี้ ในช่วงฤดูแล้ง ประมาณมีนาคม-พฤษภาคม ชาวบ้านบางส่วนจำอาชีพเสริมด้วยการเป็นแรงงานในการปลูกถั่ว เก็บดอกบัว เก็บฟืน

นอกจากนี้ ยังมีอาชีพอื่นๆในชุมชน เช่น เปิดร้านขายของชำ รับจ้างขับเรือ (Boat driver) เพื่อการท่องเที่ยว ช่างไม้ (Carpenter) ช่างตัดเสื้อผ้า (Clothes maker) และช่างทำผม (Hairdresser) แพทย์และครู (Doctor and teacher) เจ้าหน้าที่รัฐ (Government officer)

ทั้งนี้ ฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครอบครัวในชุมชนกำปงพลก สามารถแบ่งได้เป็น 4 ระดับ [(Mark Sithirith & Grundy-Warr, 2013), 170] ได้แก่ ครอบครัวที่มีฐานะดี (Rich) ครอบครัวที่มีฐานะปานกลาง (Medium) ครอบครัวที่มีฐานะยากจน (Poor) และครอบครัวที่มีฐานะยากจนมาก (Poorest) ซึ่งระดับดังกล่าวสามารถพิจารณาได้จาก 3 ปัจจัยคือ 1) จำนวนและประเภทของอุปกรณ์ประมง ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพและจำนวนปลาที่จับได้ในแต่ละวัน 2) รูปแบบและวัสดุก่อสร้างที่ใช้ในการปลูกสร้างเรือน 3) อุปกรณ์และสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน

ตารางที่ 3 การความสัมพันธ์ของสถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน กับปัจจัยต่างๆ ในการดำรงชีวิต

ลักษณะ/ปัจจัย	ฐานะดี (Rich)	ฐานะปานกลาง (Medium)	ฐานะยากจน (Poor)	ฐานะยากจนมาก (Poorest)
ปัจจัยด้านอุปกรณ์ในการประกอบอาชีพ				
เรือยนต์ขนาดใหญ่	2-3 ลำ	1 ลำ	ไม่มี	ไม่มี
เรือยนต์ขนาดเล็ก	2-3 ลำ	1 ลำ	1 ลำ	ไม่มี
เรือพาย	2-3 ลำ	1-2 ลำ	1 ลำ	1 ลำ (หรือยืมจากเพื่อนบ้าน)
เครื่องมือทำประมง	เครื่องมือประมงขนาดใหญ่ / โพงพางดักปลา	เครื่องมือประมงขนาดกลาง	เครื่องมือประมงขนาดเล็ก	ขนาดเล็ก (ยังชีพ)
อาชีพ	ทำประมงเพื่อการค้า / พ่อค้าปลา	ทำประมงเพื่อการค้า / ค้าขาย	ทำประมงเพื่อยังชีพ แรงงาน	ทำประมงเพื่อยังชีพ แรงงาน

เครื่องมือทำเกษตร	รถไถ / เครื่องสูบน้ำ	เครื่องสูบน้ำ	ไม่มี	ไม่มี
รถจักรยานยนต์	2-3 คัน	1 คัน	ไม่มี	ไม่มี
รถจักรยาน	มี	มี	ไม่มี	ไม่มี
ปศุสัตว์	ฟาร์มจระเข้ กระชังปลา เลี้ยงหมู ไก่	กระชังปลา เลี้ยงหมู ไก่	เลี้ยงหมู	ไม่มี
ปัจจัยด้านรูปแบบและวัสดุก่อสร้างเรือน				
รูปแบบเรือน	เรือนยกพื้น	เรือนยกพื้น	เรือนยกพื้น	เรือนยกพื้น
วัสดุมุงหลังคา	กระเบื้อง	สังกะสี	สังกะสี / วัสดุประเภทใบไม้	วัสดุประเภทใบไม้
วัสดุผนัง	ไม้เนื้อแข็ง	ไม้เนื้อแข็ง	วัสดุประเภทใบไม้	วัสดุประเภทใบไม้
วัสดุพื้น	ไม้เนื้อแข็ง	ไม้เนื้อแข็ง	ไม้เนื้อแข็งผสมไม้ไผ่	ไม้ไผ่
ขนาดเรือน	8 ม. X 20 ม.	7 ม. X 12 ม.	5 ม. X 6 ม.	3 ม. X 6 ม.
ปัจจัยด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในชีวิตประจำวัน				
อุปกรณ์เพื่อความบันเทิง	โทรทัศน์สี / เครื่องเล่นวีซีดี / เครื่องเล่นวิทยุเทป/ชุดลำโพง	โทรทัศน์สี / เครื่องเล่นวีซีดี / เครื่องเล่นวิทยุเทป/ชุดลำโพง	โทรทัศน์สี / ขาว-ดำ	ไม่มี
โทรศัพท์เคลื่อนที่	1-2 เครื่อง	1 เครื่อง	ไม่มี	ไม่มี
เครื่องเรือน	โต๊ะ, เก้าอี้, ตู้เสื้อผ้า, เตียง, เตียงยกสูง	โต๊ะ, เก้าอี้, ตู้เสื้อผ้า	ไม่มี	ไม่มี
เครื่องปั่นไฟ	มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี
แบตเตอรี่	2-3 แบตเตอรี่	1-2 แบตเตอรี่	1 แบตเตอรี่เล็ก	ไม่มี
เครื่องครัว	มี	มี	ไม่มี	ไม่มี
ถังเก็บน้ำ	ถังเก็บน้ำขนาดใหญ่	ถังเก็บน้ำขนาดเล็ก	ไม่มี	ไม่มี
ห้องน้ำ	มี	ไม่มี	ไม่มี	ไม่มี

ข้อมูลจาก: [(Mark Sithirith & Grundy-Warr, 2013), p.170]

จากข้อมูลในตารางที่ 3 ที่มีการจำแนกฐานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือน ที่สัมพันธ์กับปัจจัยต่างๆในการดำรงชีวิต ในที่นี้ มีรายละเอียดในส่วนของปัจจัยด้านรูปแบบและการใช้วัสดุก่อสร้างของเรือน อย่างไรก็ตาม ในส่วนของรูปแบบเรือนนั้น แม้ว่าจะมีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน แต่ยังคงปลูกสร้างเรือนในรูปแบบของเรือนยกพื้นทั้งหมด อันเนื่องมาจากอิทธิพลจากน้ำท่วมหลากตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบและลักษณะสถาปัตยกรรมพื้นฐานของ

ชุมชน อย่างไรก็ตาม สถานะทางเศรษฐกิจของครัวเรือนที่แตกต่างกัน กลับแสดงออกในส่วนของการเลือกใช้วัสดุประเภทพื้น ผนัง และหลังคา ซึ่งเป็นส่วนที่มีลักษณะเป็นเปลือกห่อหุ้มเรือน และขนาดของเรือนที่แตกต่างกัน รวมไปถึงสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆภายในเรือน เช่น เฟอร์นิเจอร์ และห้องน้ำ เป็นต้น

ทั้งนี้ บทวิเคราะห์จากงานวิจัยในข้างต้นจะเป็นพื้นฐานข้อมูลที่สำคัญสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งจะดำเนินการศึกษาวิจัยเชิงลึกด้วยระเบียบวิธีวิจัยทางด้านสถาปัตยกรรม เพื่อต่อยอดองค์ความรู้และตรวจสอบสมมติฐานในข้างต้น

เรือนกรณีศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ได้ทำการสำรวจภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลเรือนกรณีศึกษาในชุมชนกำปงพลก จำนวนทั้งหมด 65 หลัง จากทั้ง 3 หมู่บ้าน คือ

1) หมู่บ้านโคกกะโดล (KK) จำนวน 17 หลัง

2) หมู่บ้านเดยกรอฮอม (DK) จำนวน 34 หลัง ในที่นี้แบ่งเป็นเรือนที่อยู่ในส่วนของถนนหลักกลางหมู่บ้าน จำนวน 26 หลัง และส่วนที่อยู่บริเวณริมแม่น้ำ จำนวน 8 หลัง

3) หมู่บ้านทะเนากำบต (TK) จำนวน 15 หลัง

โดยทำการสำรวจรังวัดอาคาร เพื่อใช้ในการวิเคราะห์รูปแบบและลักษณะทางสถาปัตยกรรม โครงสร้างและการใช้วัสดุก่อสร้าง แบบแผนการใช้สอยพื้นที่ภายในเรือน ประกอบกับการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัยภายในเรือน เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัย และจ้อมูลเกี่ยวกับเรือนในประเด็นต่างๆ

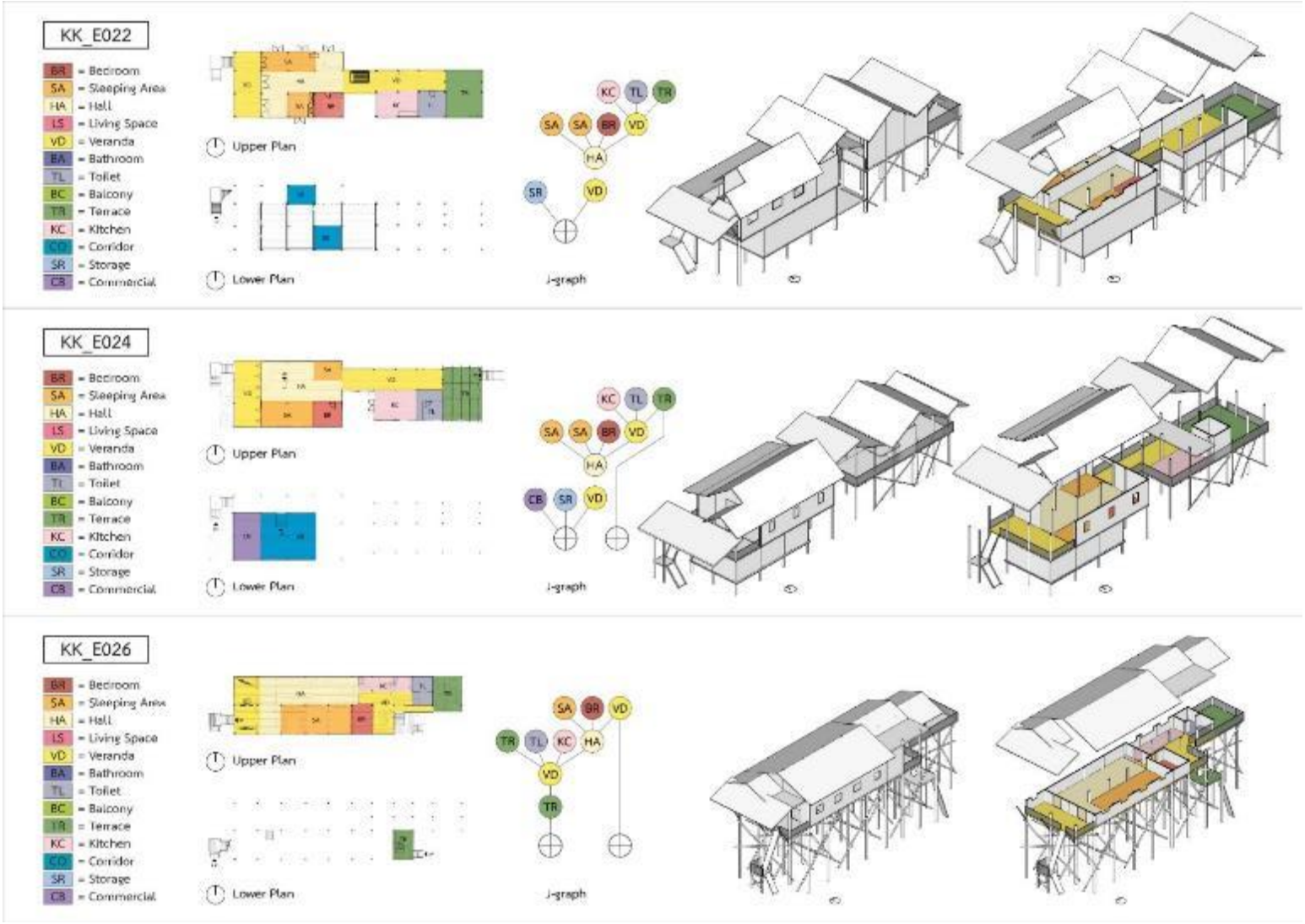
KK_E022
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
KK_E024
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
KK_E026
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph

KK_E033

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

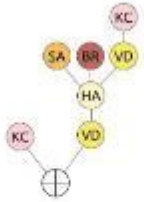

J-graph

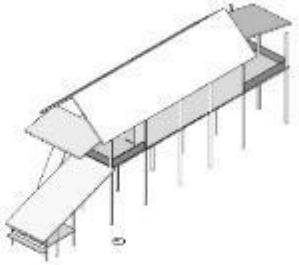

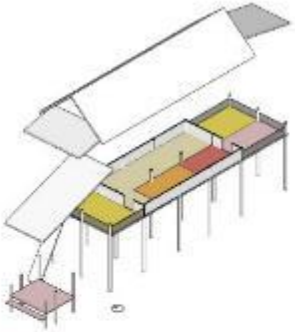

KK_E034

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

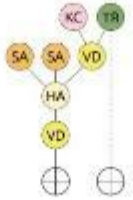

J-graph

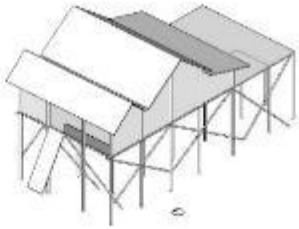

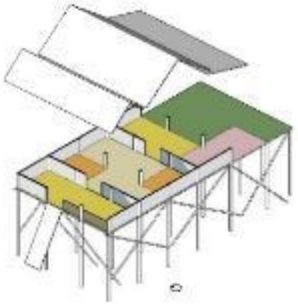

KK_E035

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

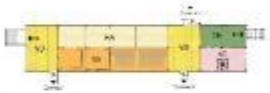

Upper Plan

Lower Plan

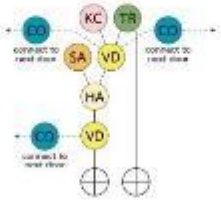

J-graph

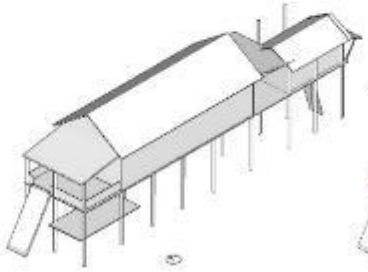

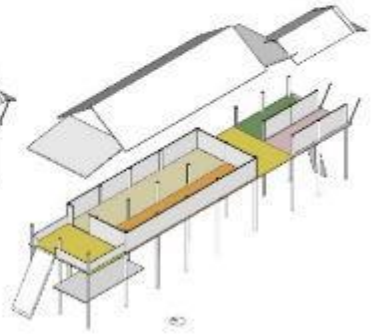

KK_E048

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

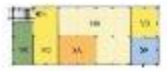

Upper Plan

Lower Plan

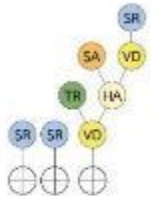

J-graph

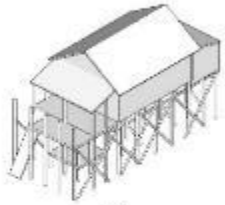

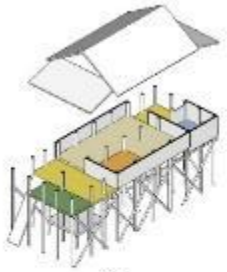

KK_E049

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

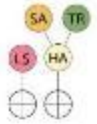

J-graph

KK_E051

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

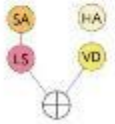

J-graph

KK_E052

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

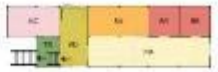

Upper Plan

Lower Plan

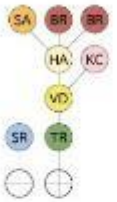

J-graph

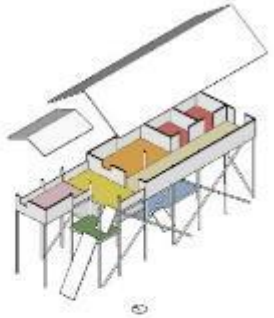

KK_W010

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

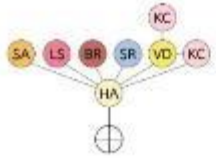

J-graph

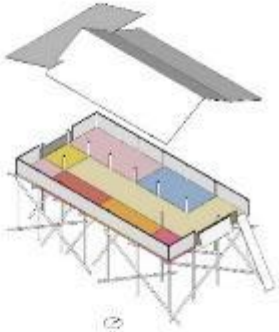

KK_W021

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

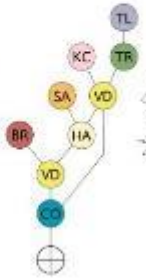

J-graph

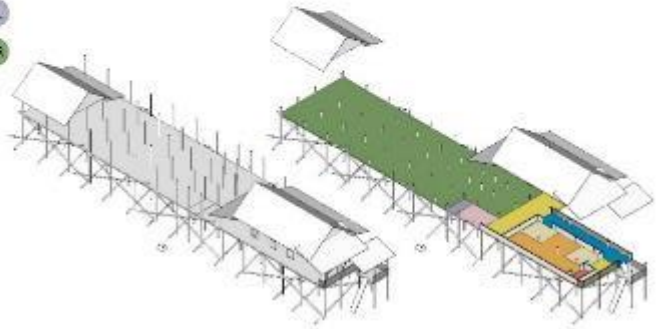

KK_W022

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

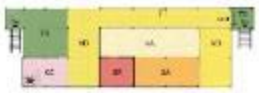

Upper Plan

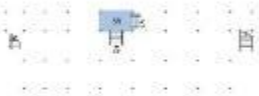

Lower Plan

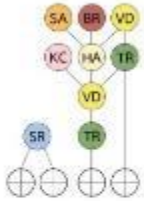

J-graph

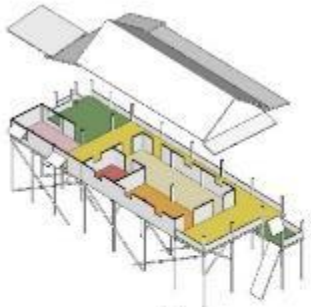

KK_W023

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

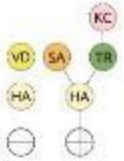

J-graph

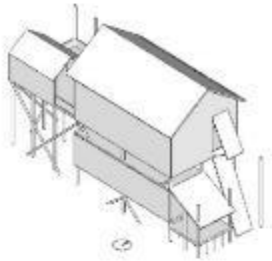

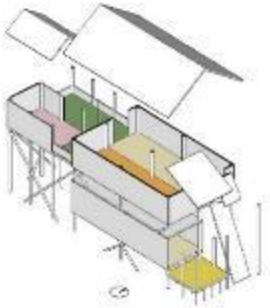

KK_W041

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

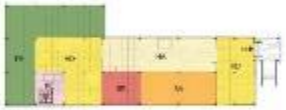

Upper Plan

Lower Plan

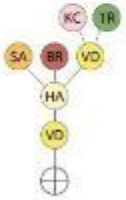

J-graph

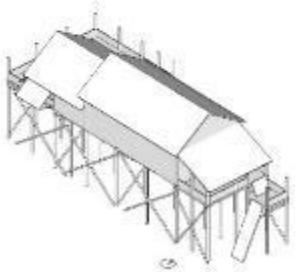

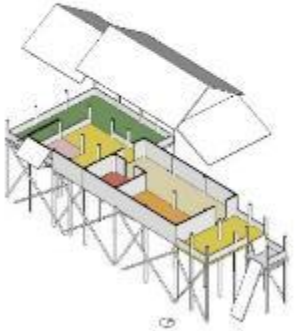

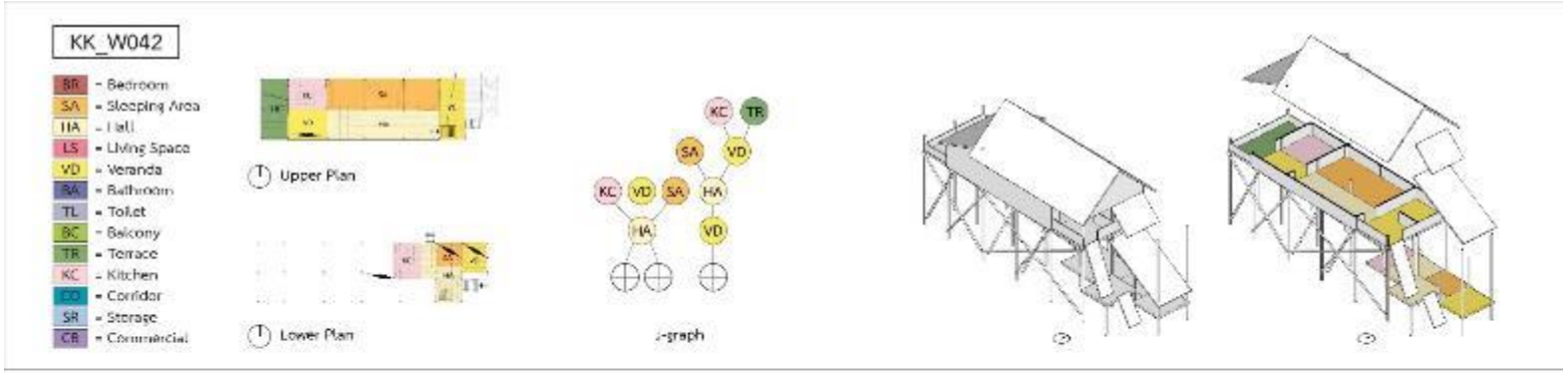
KK_W042
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
KC
TR
SA
VD
KC
VD
SA
HA
HA
VD
-graph

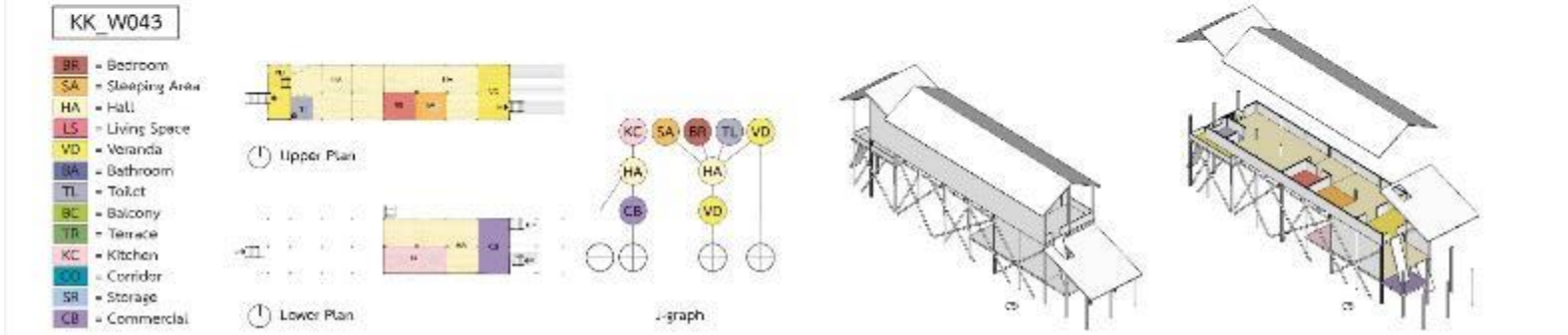
KK_W043
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
KC
SA
BR
TL
VD
HA
HA
CB
VD
-graph

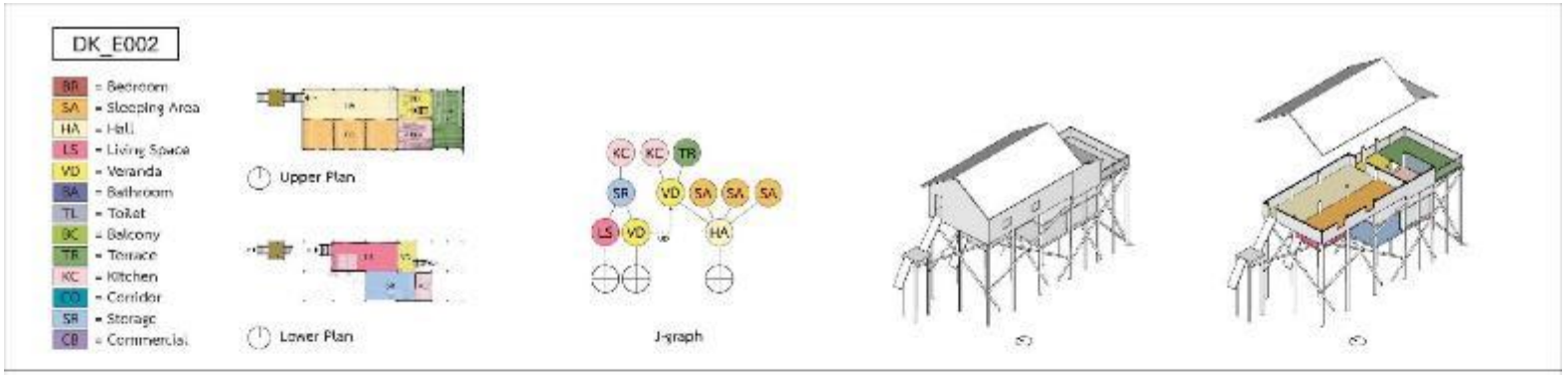
DK_E002
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
KC KC TR
SR VD SA SA SA
LS VD HA
J-graph

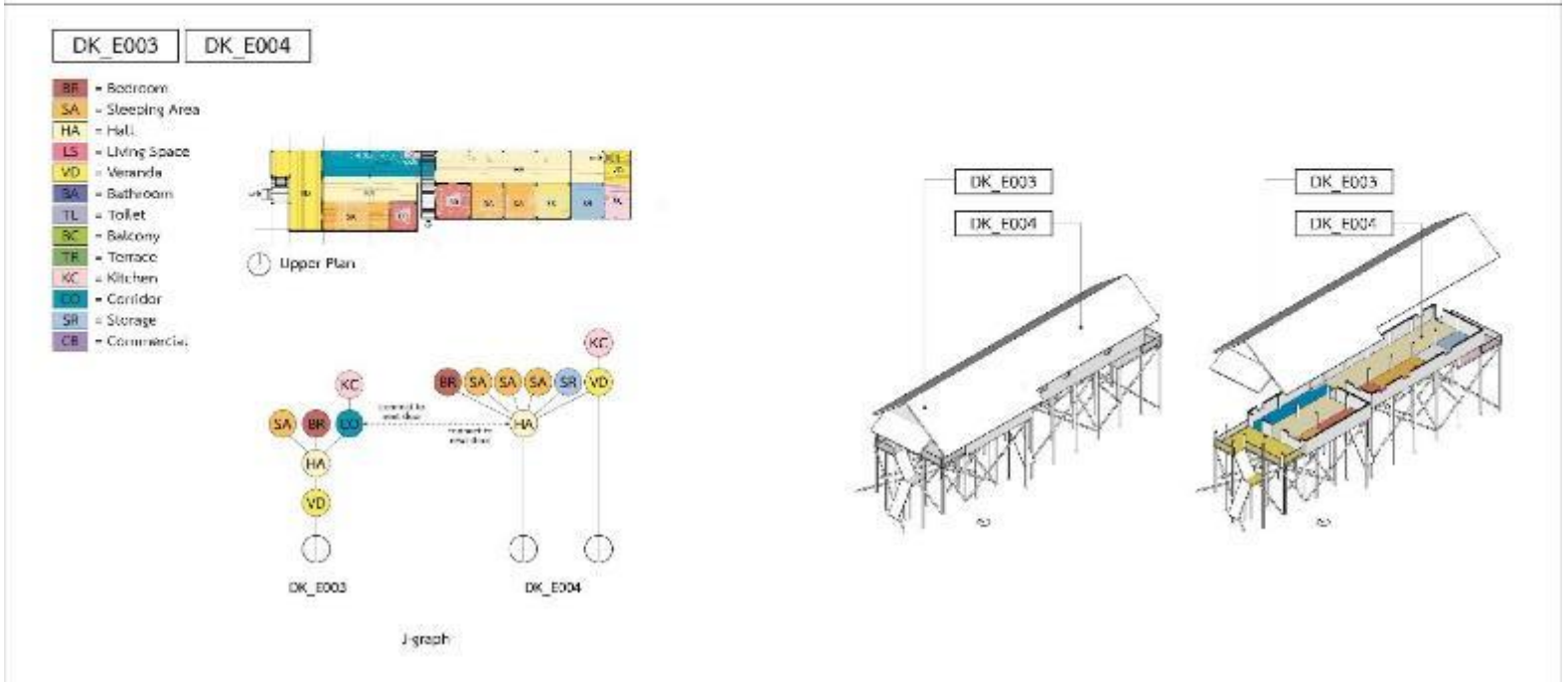
DK_E003
DK_E004
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
KC
SA BR CO
HA
VD
BR SA SA SA SR VD
HA
DK_E003
DK_E004
J-graph
DK_E003
DK_E004
DK_E003
DK_E004

DK_E010

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

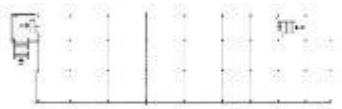

Lower Plan

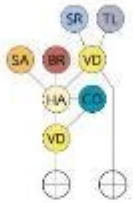

J-graph

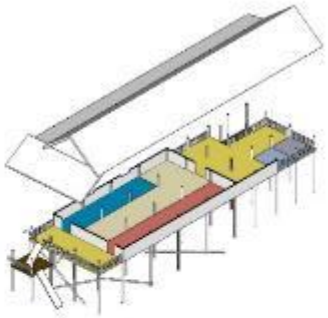

DK_E012

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

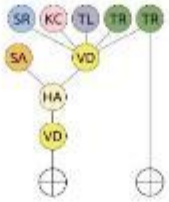

J-graph

DK_E013

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

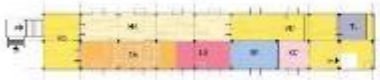

Upper Plan

Lower Plan

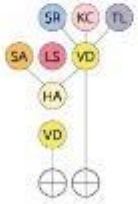

J-graph

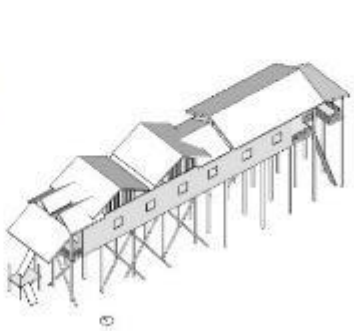

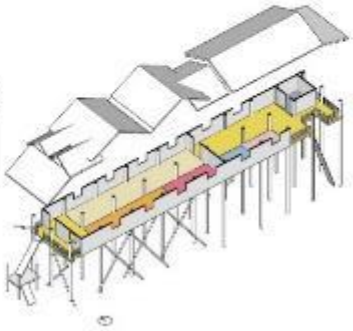

DK_E014

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

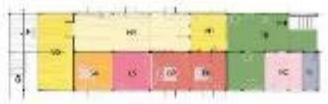

Upper Plan

Lower Plan

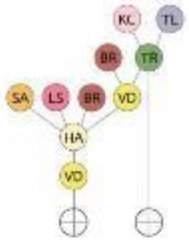

J-graph

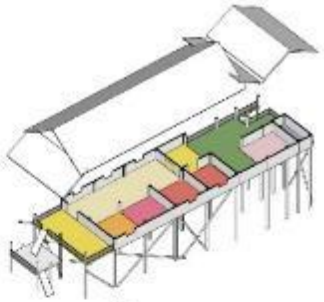

DK_E019

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

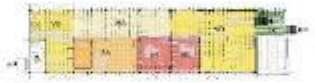

Upper Plan

Lower Plan

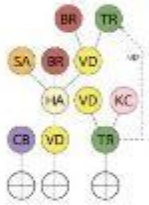

J-graph

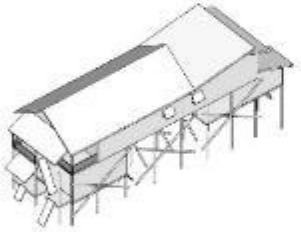

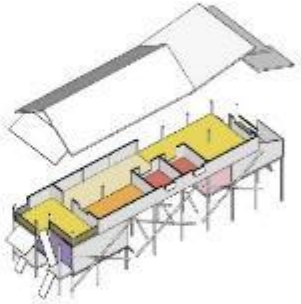

DK_E028

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

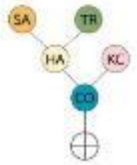

J-graph

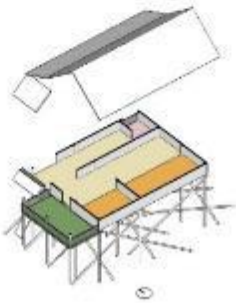

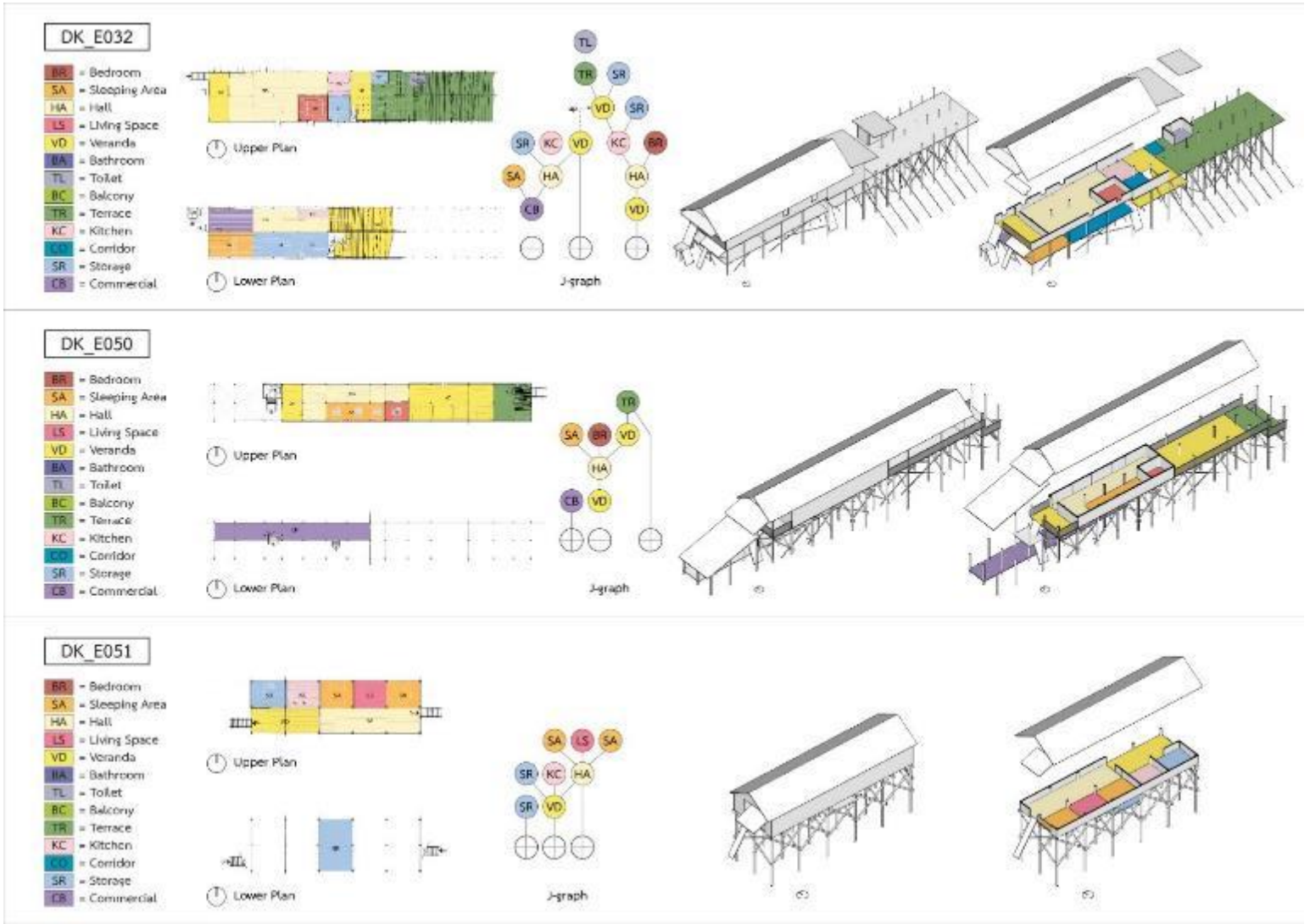
DK_E032
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
DK_E050
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
DK_E051
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph

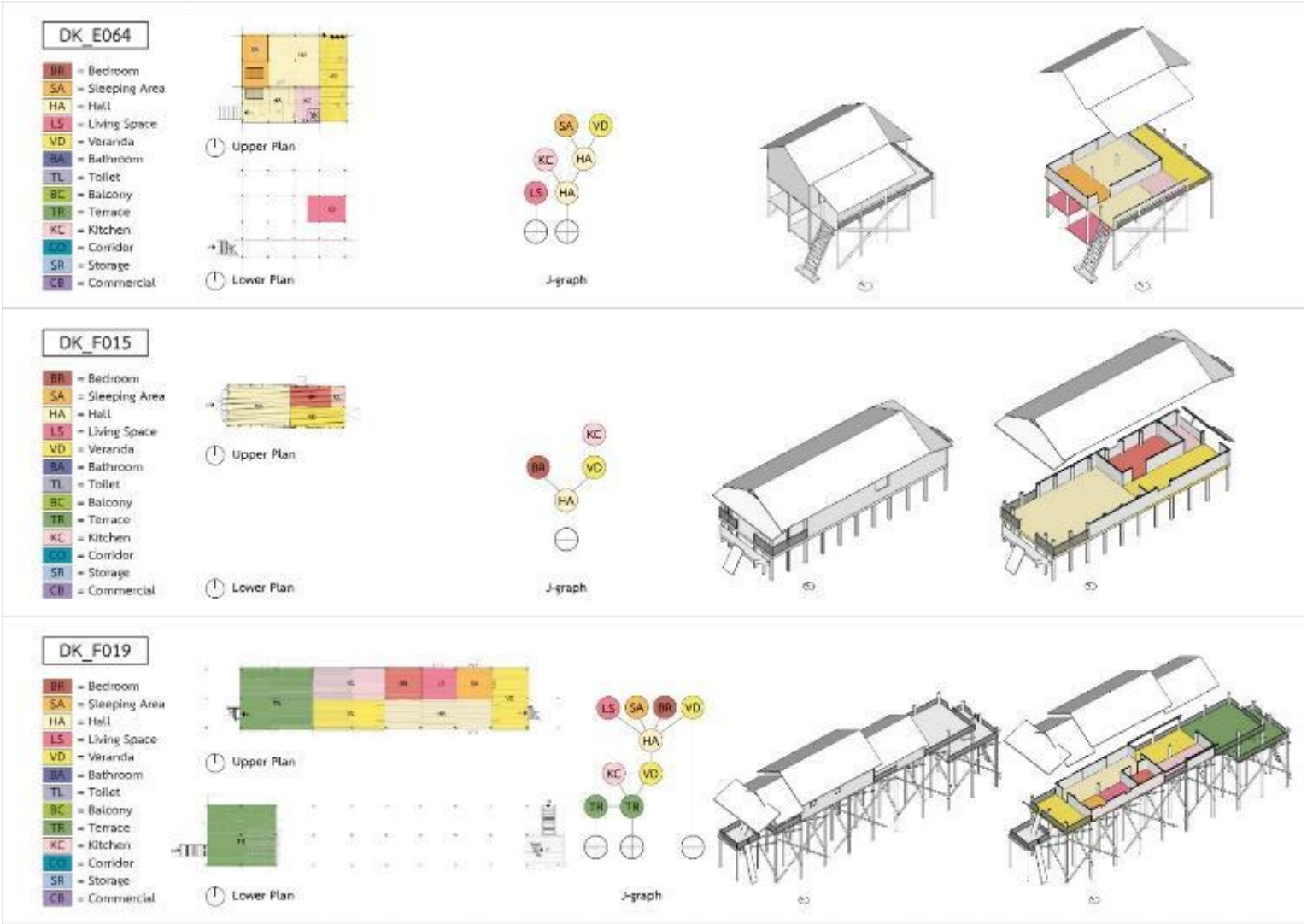
DK_E064
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
DK_F015
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
DK_F019
Upper Plan
Lower Plan
J-graph

DK_F020

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

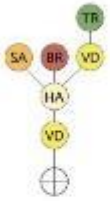

J-graph

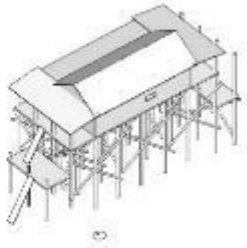

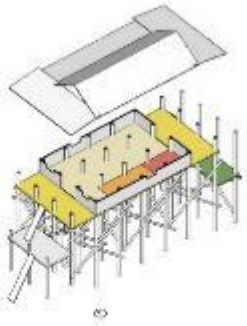

DK_F021

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

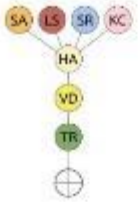

J-graph

DK_W004

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

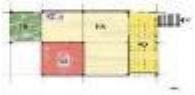

Upper Plan

Lower Plan

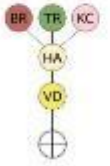

J-graph

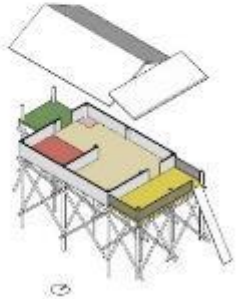

DK_W005

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

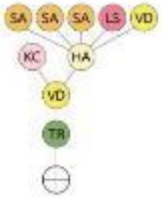

J-graph

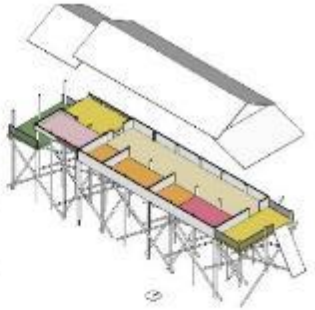

DK_W010

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

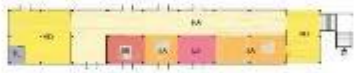

Upper Plan

Lower Plan

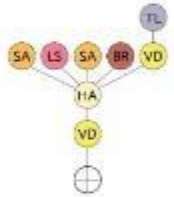

J-graph

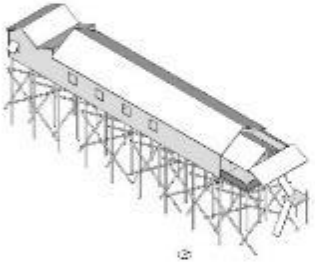

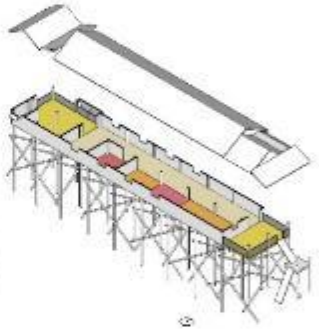

DK_W012

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

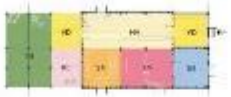

Upper Plan

Lower Plan

J-graph

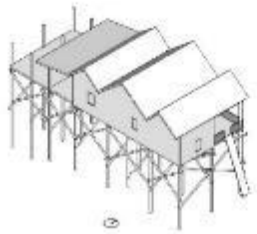

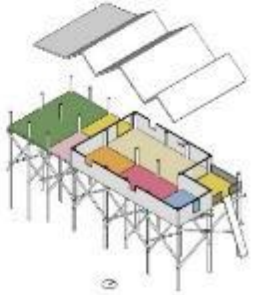

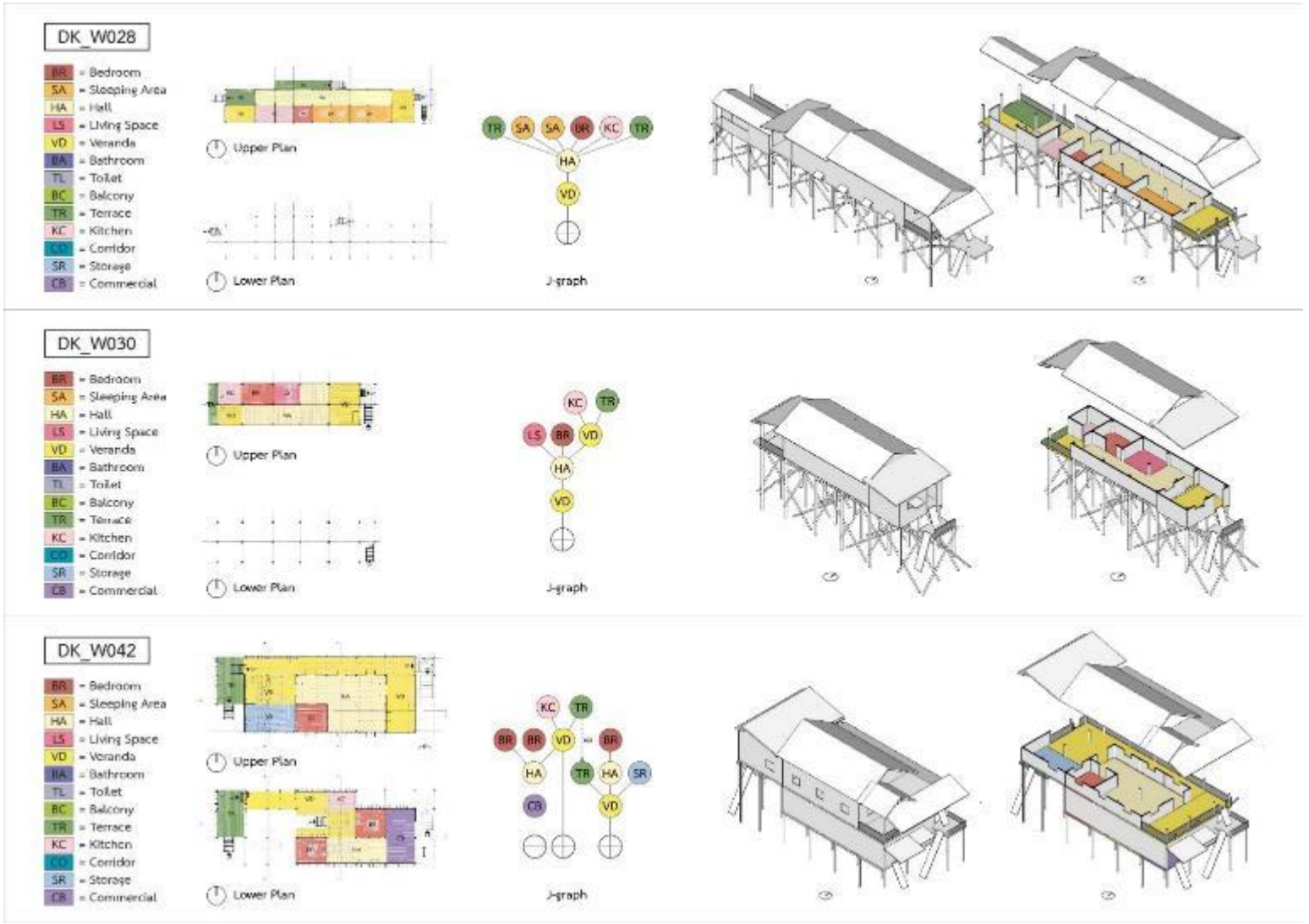
DK_W028
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
DK_W030
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
DK_W042
Upper Plan
Lower Plan
J-graph

DK_W047

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

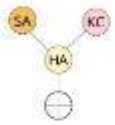

J-graph

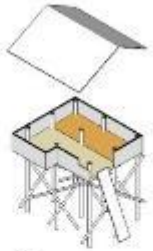

DK_W048

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

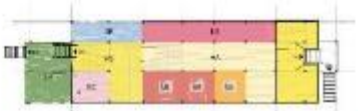

Upper Plan

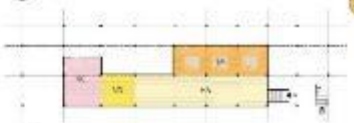

Lower Plan

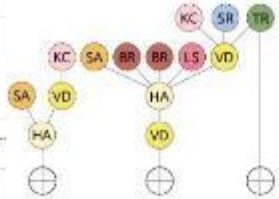

J-graph

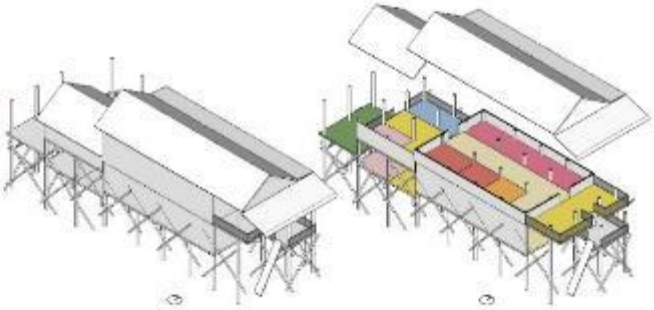

DK_W049

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

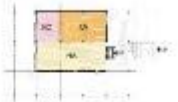

Lower Plan

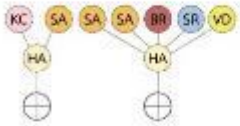

J-graph

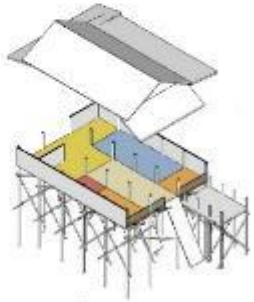

DK_W050

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

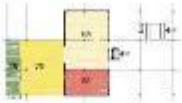

Lower Plan

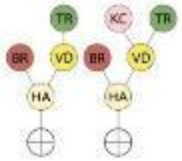

J-graph

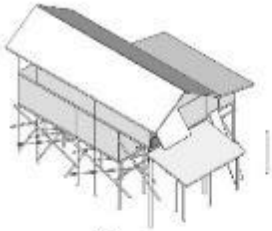

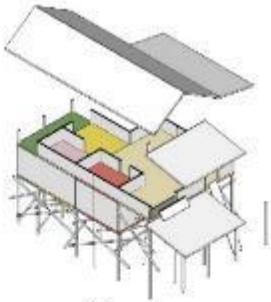

DK_W051

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

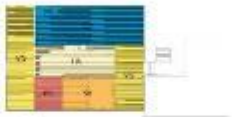

Upper Plan

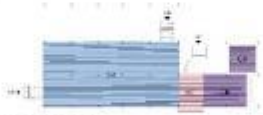

Lower Plan

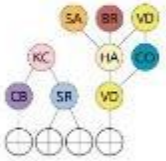

J-graph

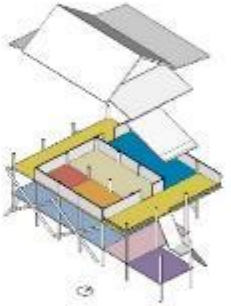

DK_W057

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

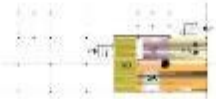

Lower Plan

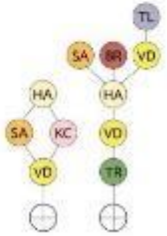

J-graph

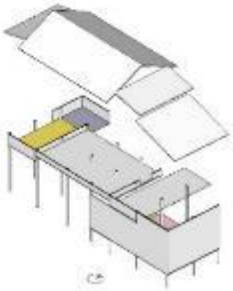

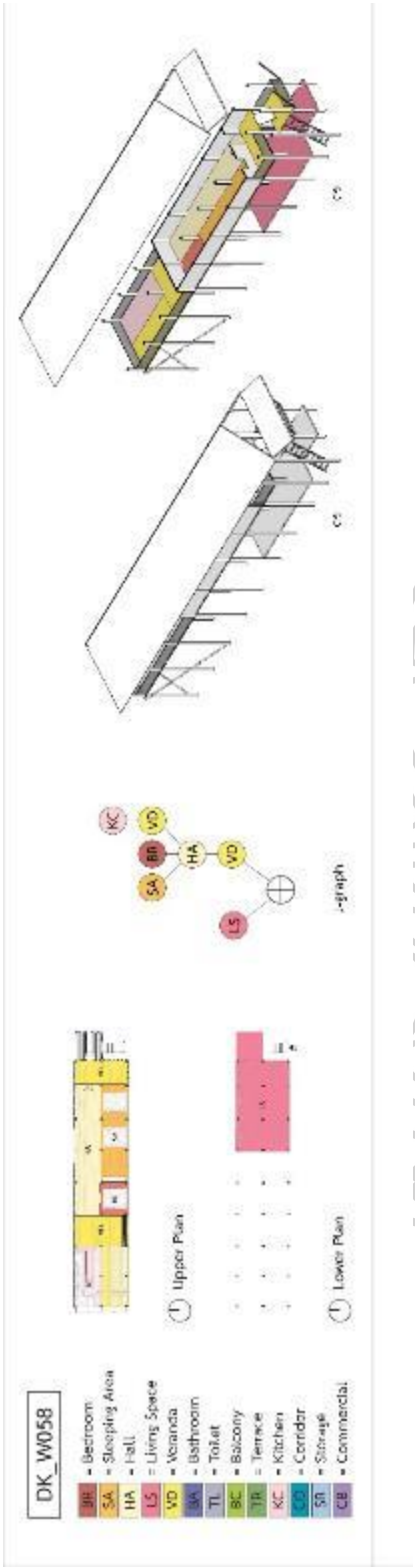
DK_W058
BR - Bedroom
SA - Sleeping Area
HA - Hall
LS - Living Space
VD - Veranda
BA - Bathroom
TL - Toilet
BC - Balcony
TR - Terrace
KC - Kitchen
CR - Corridor
ST - Storage
CB - Commercial
1 Upper Plan
1 Lower Plan
-graph-

ยาลัยศิลปากร

TK_E007

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

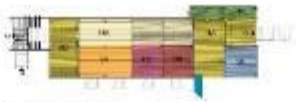

Upper Plan

Lower Plan

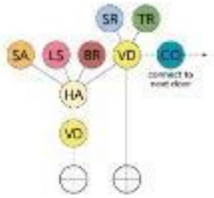

J-graph

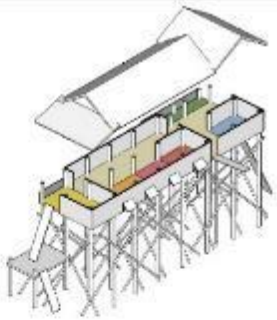

TK_E008

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

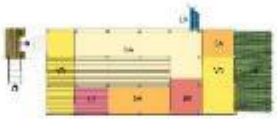

Upper Plan

Lower Plan

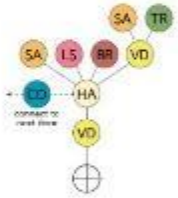

J-graph

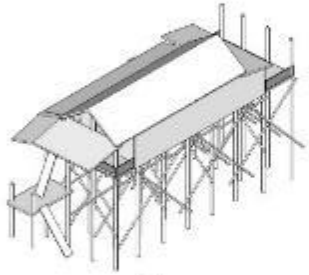

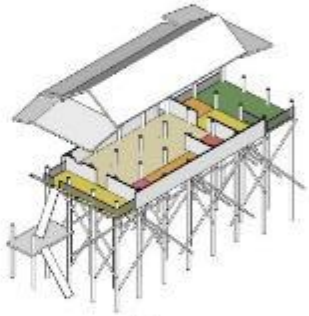

TK_E009

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

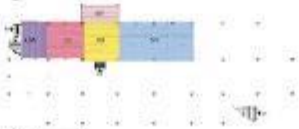

Lower Plan

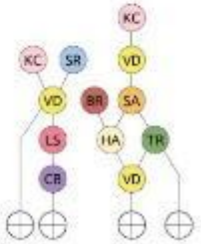

J-graph

TK_E013

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

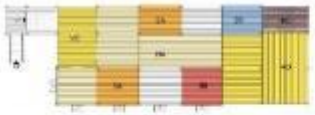

Upper Plan

Lower Plan

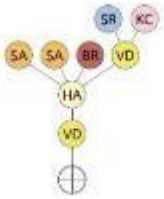

J-graph

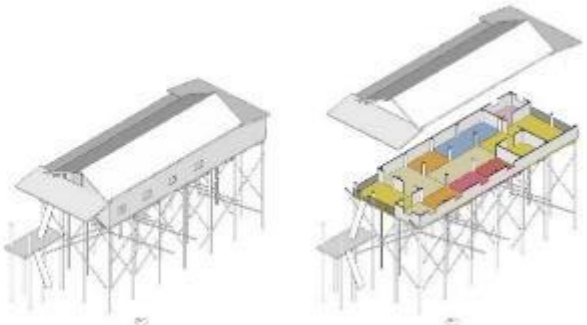

TK_E015

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

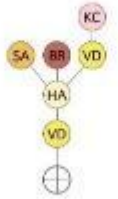

J-graph

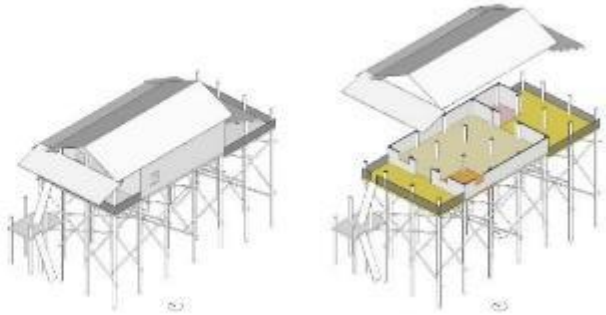

TK_E016

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

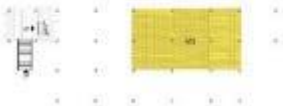

Lower Plan

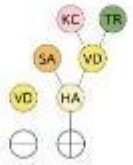

J-graph

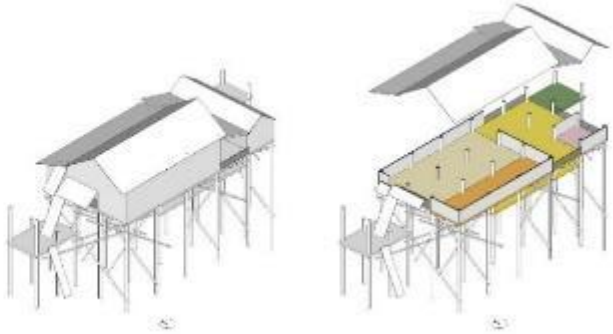

TK_E017

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

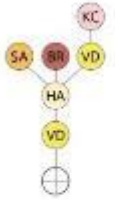

J-graph

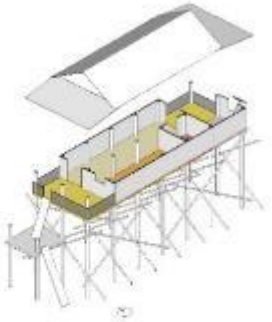

TK_W014

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

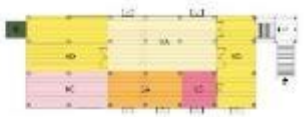

Upper Plan

Lower Plan

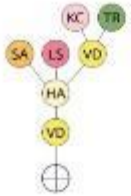

J-graph

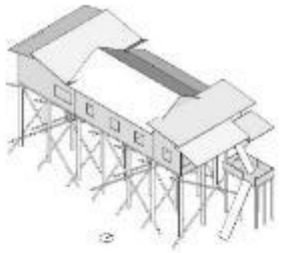

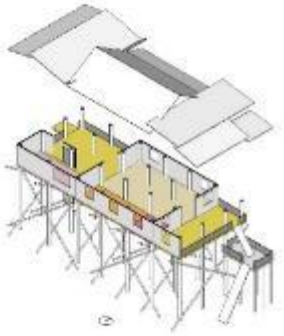

TK_W015

BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial

Upper Plan

Lower Plan

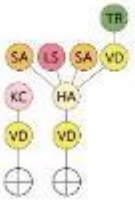

J-graph

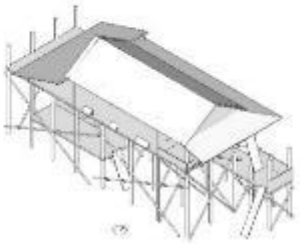

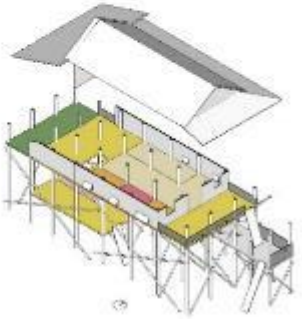

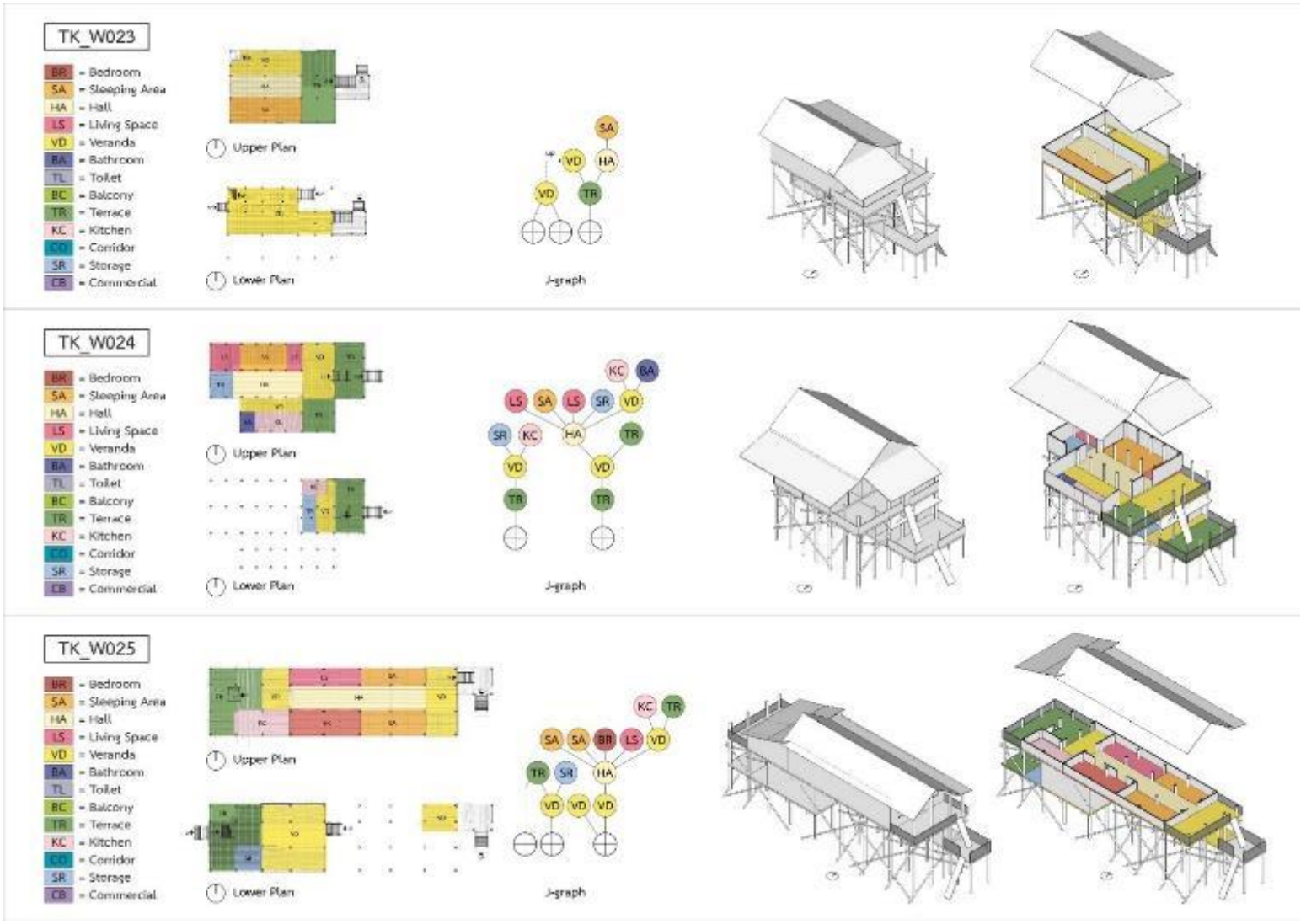
TK_W023
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
TK_W024
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
TK_W025
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph

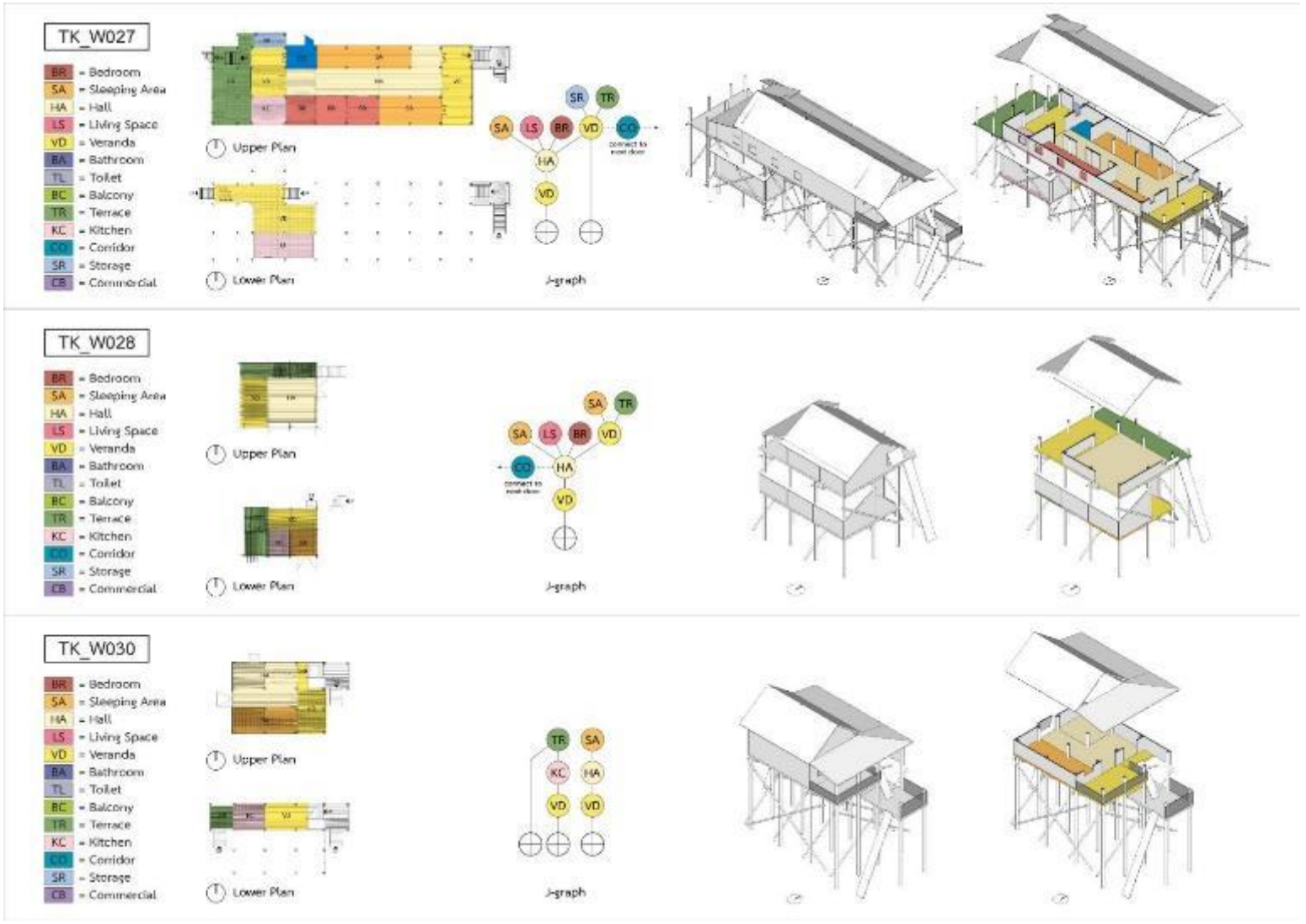
TK_W027
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
TK_W028
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph
TK_W030
BR = Bedroom
SA = Sleeping Area
HA = Hall
LS = Living Space
VD = Veranda
BA = Bathroom
TL = Toilet
BC = Balcony
TR = Terrace
KC = Kitchen
CO = Corridor
SR = Storage
CB = Commercial
Upper Plan
Lower Plan
J-graph

บทที่ 5 ผลการศึกษา

เนื้อหาในบทที่ 5 เป็นผลลัพธ์ของการศึกษาที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล ทั้งในส่วนของข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการลงภาคสนาม ด้วยการสำรวจรังวัดเรือนกรณีศึกษา และสัมภาษณ์ รวมไปถึงข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จากการสืบค้นเพื่อประกอบการวิเคราะห์ โดยมีเนื้อหาในประเด็นต่างๆ ได้แก่

1. ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกสร้างเรือน
2. วัสดุก่อสร้าง โครงสร้าง และวิธีการก่อสร้างเรือนเสาสูง
3. การจำแนกรูปแบบและลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนเสาสูง
4. แบบแผนการจัดวางพื้นที่ภายในเรือนกับคติความเชื่อเรื่องทิศหัวนอน
5. การใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนเรือน กับปรับตัวตามฤดูกาล
6. การเชื่อมต่อระหว่างเรือนในระบบเครือญาติ

ความเชื่อและพิธีกรรม (Beliefs and rituals) ที่เกี่ยวข้องกับการปลูกสร้างเรือน

ในการปลูกสร้างเรือนใหม่ของชาวกัมพูชา จะมีความเชื่อและพิธีกรรมที่สำคัญ 2 พิธีกรรม คือ “พิธีเซนกรงเปียลี (ពិធីសែនក្រុងពាលី)” และ “พิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ (ពិធីសែនព្រះពិស្ណុការ)”

1) “พิธีเซนกรงเปียลี (ពិធីសែនក្រុងពាលី)”

พิธีเซนกรงเปียลี เป็นพิธีกรรมที่จะดำเนินการในวันเริ่มต้นการก่อสร้างเรือน เป็นความเชื่อโบราณที่สำคัญและสืบทอดมาอย่างยาวนานในวัฒนธรรมกัมพูชา [(Sareth Lek, 2000), p.79] เป็นพิธีขอขมาเทพแห่งแผ่นดินและผืนน้ำที่มีชื่อว่า “กรงเปียลี” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความเป็นสิริมงคลให้แก่เจ้าของเรือน และให้การดำเนินงานก่อสร้างเรือนไม่มีอุปสรรคใดๆเกิดขึ้น โดยผู้ประกอบพิธีเรียกว่า “อาจารย์ (achar, អាចារ្យ)” ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ได้รับความเคารพนับถือจากคนในชุมชน โดยส่วนใหญ่จะผ่านการบวชเป็นพระมาก่อน ซึ่งจะมีความเชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรมและสวดมนต์ ทั้งนี้ เครื่องประกอบพิธีเซนกรงเปียลี ประกอบด้วย โจมสี่กระทง ผลไม้สี่อย่าง ของหวานสี่อย่าง อาหารสี่จาน น้ำอบสองขวด บุหรี่หนึ่งคู่ เทียนหนึ่งคู่ ชุดเสื้อและกางเกง กระจก หวี แป้ง และน้ำ [(Sareth Lek, 2000), p.79] อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า จำนวนหรือประเภทของเครื่องประกอบพิธีเซนกรงเปียลี นั้น ไม่ได้ถูกกำหนดไว้อย่างชัดเจน ซึ่งสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามความต้องการและกำลังทรัพย์ของเจ้าของเรือน

อย่างไรก็ตาม คติความเชื่อเรื่องกรงเปียลี ไม่ได้ทำเฉพาะการปลูกสร้างบ้านเรือนเท่านั้น แต่เป็นความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญของสังคมกัมพูชาที่อยู่ในกิจกรรมสำคัญอื่นๆ เช่น การแต่งงาน งานฉลองและงานบุญต่างๆ โดยจะทำก่อนที่จะมีพิธีกรรมทางพุทธศาสนา

คติความเชื่อเรื่องกรงเพียลี มีเนื้อหาว่าด้วย เทพองค์หนึ่งชื่อ กรงเปียลี ผู้ปกครองทั้งท้องฟ้า แผ่นดิน และมหาสมุทร และด้วยความที่มีอำนาจมากล้น จึงได้ประกาศว่า หากประชาชนมีความปรารถนาสิ่งใดก็ตาม จะดลบันดาลให้สำเร็จได้ทุกประการ ต่อมา มีคนแคระผู้หนึ่ง เดินทางไปหากรงเพียลี และแจ้งความปรารถนาต้องการที่อยู่อาศัยโดยขอพื้นที่เพียงสามก้าวย่าง กรงเพียลีได้ยินก็หัวร่อ คนแคระที่มีร่างกายเตี้ยสั้น จะขอที่ดินเพียงแค่สามก้าวย่างก็ครอบคลุมพื้นที่เพียงน้อยนิด ด้วยความประมาท กรุงเปียลีจึงได้ตอบตกลง มอบที่ดินสามย่างก้าวให้กับคนแคระ จากนั้น คนแคระก็ขยายร่างจนใหญ่มโหฬาร และก้าวย่างสามครั้ง ครอบครองได้ทั้งผืนฟ้า ผืนดิน และผืนน้ำจนหมดสิ้น ทำให้กรงเปียลีไม่มีแผ่นดินให้อยู่ จึงต้องไปอาศัยที่ใต้บาดาล ดังนั้น ตามความเชื่อของชาวเขมร หากมีการปลูกสร้างบ้านเรือน จึงจำเป็นจะต้องทำพิธีเพื่อขอขมากรงเปียลี เนื่องจากปลูกสร้างอยู่เหนือที่อาศัยของกรงเปียลีที่อยู่ใต้บาดาล รวมถึงเพื่อเป็นการเคารพกรงเปียลีในฐานที่เคยเป็นเจ้าแห่งผืนฟ้า ผืนดิน และผืนน้ำ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาความเชื่อเรื่องกรงเพียลีที่กล่าวถึงข้างต้น พบว่า เรื่องเล่าดังกล่าวมีรากฐานความเชื่อได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาฮินดู โดยมีเนื้อหาสัมพันธ์กับเหตุการณ์อวตารของพระนารายณ์ครั้งที่ 5 ที่มีชื่อว่า “วานามวตาร” ซึ่งมีเนื้อหาโดยสังเขปคือ เป็นเหตุการณ์ที่พระนารายณ์อวตารมาเป็นพราหมณ์แคระ เพื่อมาปราบท้าวพลี ซึ่งเป็นบุตรของประหลาดกุมาร ผู้ได้รับบัญชาจากพระนารายณ์ให้ปกครองอสูรด้วยธรรมะ ต่อมาภายหลัง เมื่อท้าวพลีได้ขึ้นมาปกครองอสูรแทนบิดาของตน กลับแผ่ขยายอำนาจด้วยการรุกรานโลกมนุษย์ และสวรรค์ของพระอินทร์ สร้างความเดือดร้อนไปทั่ว เป็นเหตุให้พระนารายณ์ต้องอวตารลงมาเพื่อปราบยุคเข็ญ โดยจำแลงกายลองมาเป็นพราหมณ์แคระ เพื่อเข้าร่วมพิธีอัศวเมธในการฉลองขึ้นครองสวรรค์ของท้าวพลี ซึ่งมีการเชิญพราหมณ์จากทั่วทุกสารทิศมาเป็นเข้าร่วมพิธี รวมทั้งพราหมณ์แคระวามน โดยในพิธีดังกล่าวท้าวพลีจะต้องถวายปัจจัยแก่พราหมณ์ที่เชิญมา ตามแต่พราหมณ์จะปรารถนา เพื่อแสดงอำนาจความยิ่งใหญ่ของผู้ปกครอง ทั้งนี้ พราหมณ์แคระวามน ได้แจ้งความปรารถนาขอเพียงแผ่นดินสามย่างก้าวเป็นที่อยู่อาศัยก็เพียงพอแล้ว ท้าวพลีได้ฟังดังนั้นก็หลงกลอุบายของพระนารายณ์อวตาร เพราะคิดว่าเป็นเพียงย่างสามก้าวของพราหมณ์แคระเท่านั้น จึงประทานให้และยกคณโฑน้ำขึ้นเพื่อหลั่งทักษิโณทกถวายทานแก่พราหมณ์แคระวามน ทันใดนั้น พระนารายณ์ในร่างอวตารของพราหมณ์แคระก็สำแดงฤทธิ์ขยายร่างกายใหญ่ให้ขึ้น แล้วเริ่มย่างก้าวที่หนึ่งครอบคลุมสรวงสวรรค์ ย่างก้าวที่สองครอบคลุมไปทั้งโลกมนุษย์ และในขณะที่กำลังจะก้าวย่างครั้งที่สาม ท้าวพลีที่กำลังตกตะลึงในพลังอำนาจของพระนารายณ์ที่มิอาจต้านทานได้ จึงได้คุกเข่ากราบของอภัยและสำนึกความผิดบาปที่ตนก่อ พระนารายณ์จึงทรงวางพระบาทลงบนเศียรของท้าวพลี แล้วลงโทษด้วยการกดลงสู่โลกบาดาล เนื่องจากท้าวพลีได้แสดงความสำนึกผิด พระนารายณ์จึงได้ประทานพรให้ว่า ในภายภาคหน้า เมื่อพระอินทร์องค์เดิมหมดบุญบารมีแล้ว ท้าวพลีจะได้ขึ้นมาปกครองสวรรค์แทน

จากการศึกษาพบว่า ในปัจจุบันความเชื่อเรื่องกรงเพียลีตามการรับรู้ของคนส่วนใหญ่ ไม่ได้เชื่อมโยงกับคติความเชื่อทางศาสนาฮินดู แต่รับรู้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อโบราณที่ถือปฏิบัติต่อกันมา ดังนั้น คติความเชื่อเรื่องกรงเพียลี จึงเปรียบเสมือนสัมภาระทางวัฒนธรรมที่หลงเหลือจากอดีต ในช่วงเวลาที่ศาสนาฮินดูยังคงมีอิทธิพลและเป็นรากฐานของสังคมวัฒนธรรมในอาณาจักรเขมรโบราณยาวนานหลายร้อยปี แต่ก็ได้หมดบทบาทไปพร้อมกับการล่มสลายของอาณาจักรเขมรตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา หลังจากนั้น สังคมวัฒนธรรมของเขมรจึงค่อยๆ ถูกกลืนกลายไปเป็นสังคมแบบพุทธศาสนาเถรวาท ที่มาพร้อมกับการขยายอิทธิพลของสยามในสมัยอยุธยาต่อเนื่องไปจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ และความเชื่อเรื่องกรงเพียลี ก็ยังคงได้รับการสืบทอดต่อเนื่องกันมาในวัฒนธรรมเขมร แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันพบว่า มีปรากฏเรื่องเล่ามุขปาฐะเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกรงเพียลี ที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนา ซึ่งมีเนื้อหาหลักที่สำคัญเหมือนกันคือ การย่างสามก้าวเพื่อนำผืนฟ้า ผืนดิน และผืนน้ำจากกรงเพียลี เพียงแต่เปลี่ยนจากคนแคระหรือพราหมณ์แคระในร่างอวตารของพระนารายณ์เป็น “พระโพธิสัตว์” ตามความเชื่อในพุทธศาสนา

รูปที่ 33 เครื่องประกอบพิธีเซนกรงเปียลีชุดใหญ่

รูปที่ 34 เครื่องประกอบพิธีเซนกรงเปียลีชุดเล็ก

2) “พิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ (ពិធីសែនព្រះពិស្ណុការ)”

พิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ เป็นพิธีกรรมสำหรับช่างผู้ดำเนินการก่อสร้าง ส่วนใหญ่จะทำในวันเดียวกับพิธีเซนกรงเปียลี รวมไปถึงการตั้งยกเสากลางเรือน (เสาเอก) ที่เรียกว่า “ซอซอร์กนเลาง (សសរកន្លោង) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการเริ่มต้นการก่อสร้าง โดยพิธีดังกล่าวทำขึ้นเพื่อบวงสรวง “เปรี๊ยะฮ์พิษณุการ (ព្រះពិស្ណុការ)” หรือที่รู้จักกันในภาษาไทยคือ พระวิษณุกรรม ซึ่งเป็นเทพแห่งการช่างและการก่อสร้างตามความเชื่อของทั้งศาสนาพุทธและฮินดู พิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การก่อสร้างสำเร็จลุล่วง ปราศจากปัญหาและอุบัติเหตุอันตรรายจากการก่อสร้าง ทั้งนี้ พิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ ไม่ได้ทำเฉพาะการปลูกสร้างเรือนใหม่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกรณีของการปรับปรุงซ่อมแซมเรือนต่างๆ ด้วย

เนื่องจากพิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ หรือพระวิษณุกรรม เปรียบเสมือนการบูชาครูช่างแห่งการก่อสร้างตามความเชื่อของช่าง ดังนั้น ส่วนใหญ่จึงทำพิธีดังกล่าวในวันพฤหัสบดี ซึ่งถือว่าเป็นวันครูตามหลักโหราศาสตร์ ทั้งนี้ โดยทั่วไปเจ้าของเรือนจะมีส่วนร่วมในพิธีนี้ด้วย เนื่องจากเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าของเรือนกับช่างผู้ดำเนินการก่อสร้าง

เครื่องประกอบพิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ หรือเรียกว่า “เบยศรี (បាយសី)” ประกอบด้วบ โจม(กระทง) ใหญ่หนึ่งคู่ โจม(กระทง) เล็กหนึ่งคู่ เทียนห้าเล่ม ธูปห้าดอก ธัญพืชห้าชิ้นใส่ในถาด ผ้าขาวห้าศอก เงินเขมรห้าเรียล กรวยสี่อัน ผลไม้สี่ชนิด ข้าวกล้องหนึ่งชาม น้ำสองโถ ดอกไม้นานาชนิด บุหรี่สองมวน เสื้อผ้าสองชุด ถาดและหวี น้ำมัน แป้ง และกระจก อาหารสามสำรับ ข้าวสวยสองจาน หัวหมูสองหัว ไก่สองตัว เหล้าหนึ่งขวด และวงดนตรีบรรเลงเพลง อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับเครื่องประกอบพิธีเซนกรงเปียลี ซึ่งจำนวนและประเภทสามารถเพิ่มหรือลดได้ตามความจำเป็นและกำลังทรัพย์

ทั้งนี้ ภายหลังจากการทำพิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ และการยกเสากลางเรือนเพื่อเริ่มต้นการก่อสร้างแล้ว ผู้หญิงจะไม่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาในพื้นที่ก่อสร้าง โดยผู้หญิงจะสามารถเข้าได้อีกครั้งภายหลังจากดำเนินการปลูกสร้างเรือนเสร็จ และมีการทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ หรือ “เลิงผะเต๊ียะฮ์ (ឡើងផ្ទះ)” เป็นที่เรียบร้อยแล้ว [(Sareth Lek, 2000), p.79]

รูปที่ 35 เครื่องประกอบพิธีเซนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ หรือเบยศรี (ᨻᩮᩬᨿᩈᩦ) ของช่างก่อสร้าง ที่ดำเนินการซ่อมแซมเปลี่ยนเสากลางเรือน

วัสดุก่อสร้าง โครงสร้าง และวิธีการก่อสร้าง (Material Structure and Construction)

จากการศึกษาพบว่า เรือนเสาสูงมีการใช้วัสดุธรรมชาติเป็นหลักในการก่อสร้าง ทั้งนี้องค์ประกอบแต่ละส่วนของเรือนมีความต้องการวัสดุที่มีคุณลักษณะและคุณสมบัติที่แตกต่างกัน ดังนั้น แหล่งที่มาของวัสดุจึงมีความสัมพันธ์กับภูมิประเทศที่พืชพันธุ์แต่ละชนิดเจริญเติบโตซึ่งสามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

1) แหล่งวัสดุที่มาจากในเขตพื้นที่ภูเขา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถูกปกคลุมด้วยป่าเต็งรัง (Declduous Dipterocarp Forest) และมีพันธุ์ไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ เหมาะสมสำหรับการเป็นวัสดุก่อสร้างประเภทเสา และคาน ซึ่งเป็นโครงสร้างที่ต้องการความแข็งแรง และมีความยาวที่เพียงพอต่อการปลูกสร้างเรือนเพื่อหนีระดับน้ำที่ท่วมสูง

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากชุมชนกำปงพลก เป็นชุมชนกึงน้ำกึ่งแผ่นดินที่ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง ซึ่งมีระยะทางที่ห่างไกลจากเขตภูเขา ดังนั้น วัสดุก่อสร้างประเภทเสา จะมีพ่อค้านำมาขายในชุมชนในราคาต้นละ 80,000 เรียล หรือประมาณ 650 บาท หากครอบครัวที่ต้องการปลูกสร้างเรือนแต่มีฐานะไม่สูง จะใช้วิธีการซื้อเก็บสะสมเอาไว้ จนกว่าจะครบจำนวนและพร้อมในการปลูกสร้างเรือน (สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2559)

2) แหล่งวัสดุที่มาจากในเขตพื้นที่ราบลุ่ม วัสดุก่อสร้างที่นำมาจากพื้นที่ราบลุ่มคือ ใบตาล สำหรับทำหลังคา และผนัง โดยจะมีการเย็บเป็นตับ ราคา 50,000 เรียล (ประมาณ 400 บาท) ต่อหนึ่งร้อยตับ และวัสดุประเภทไม้ไผ่ ซึ่งใช้สำหรับทำโครงสร้างตงพื้น และพื้นฟาก รวมถึงโครงสร้างอื่นๆที่รับน้ำหนักไม่มาก ราคา 14000 เรียล (ประมาณ 110 บาท) ต่อหนึ่งมัด มีไม้ไผ่จำนวน 20 ท่อน

3) แหล่งวัสดุที่มาจากในเขตพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง โดยต้นไม้ที่เติบโตในพื้นที่นี้ เป็นไม้ในตระกูล Diospyros มีชื่อเรียกภาษาขแมร์ว่า “โผล (ផ្ដៅល)” เป็นต้นไม้ประเภทเดียวกับต้นจิก และต้นตะโก ซึ่งเป็นต้นไม้ที่หาได้ทั่วไปในพื้นที่ป่าน้ำท่วมถึง โดยจะถูกนำมาใช้ในส่วนของโครงสร้างค้ำยัน โครงสร้างตง และโครงสร้างหลังคา ซึ่งเป็นโครงสร้างรับแรงแบบที่มีการกระจายน้ำหนักเป็นส่วนๆ จึงสามารถใช้ไม้ที่มีขนาดเล็กลง หรือมีการคดงอได้บ้าง แตกต่างจากเสา ที่ต้องรับน้ำหนักทั้งหมดของเรือนลงสู่พื้นดินในทางแนวดิ่ง ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้ไม้ที่มีขนาดใหญ่กว่า และมีความตรงไม่คด เพื่อประสิทธิภาพในการรับน้ำหนัก

อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันมีการใช้วัสดุก่อสร้างแบบอุตสาหกรรมมากขึ้น เช่น กระเบื้องซีเมนต์สังกะสี และยิปซั่มบอร์ด ในส่วนของหลังคาและผนัง ซึ่งวัสดุก่อสร้างแบบดั้งเดิมที่ใช้ในส่วนนี้เป็นวัสดุธรรมชาติประเภทใบตาล ซึ่งมีอายุการใช้งานที่ไม่ยาวนาน ประกอบกับหลังคาและผนังเป็นองค์ประกอบที่มีการปะทะกับสภาพแวดล้อม แดด ลม ฝน อยู่ตลอดเวลา จึงการเสื่อมสภาพของวัสดุเร็วกว่าองค์ประกอบส่วนอื่นของเรือน และมีรอบอายุของวัสดุที่ต้องซ่อมแซมและเปลี่ยนใหม่อยู่บ่อยครั้ง ดังนั้น การเข้ามาของวัสดุก่อสร้างแบบอุตสาหกรรม ซึ่งมีความคงทนและมีอายุการใช้งานที่ยาวนานกว่า จึงเข้ามาแทนที่วัสดุธรรมชาติแบบดั้งเดิม รวมไปถึง องค์ประกอบในส่วนของหลังคาและผนังนั้น มีลักษณะเป็นเหมือนเปลือกที่ห่อหุ้มอาคาร จึงสามารถรื้อถอนได้สะดวก โดยไม่กระทบกับโครงสร้างหลักของเรือน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนมาใช้วัสดุอุตสาหกรรม โดยเฉพาะวัสดุประเภทผนังและหลังคาสังกะสี เนื่องจากมีราคาไม่แพงและสามารถรักษาคุณสมบัติของวัสดุที่มีความเบาไว้ได้ แต่ในทางกลับกัน ก็สูญเสียคุณสมบัติการระบายความร้อนไปเช่นกัน

รูปที่ 36 เสาไม้ที่ถูกเตรียมไว้สำหรับการก่อสร้าง

รูปที่ 37 วัสดุก่อสร้างประเภทคานไม้ที่ถูกขนส่งมาทางรถ

รูปที่ 38 ภูมิทัศน์ที่ราบลุ่มรอบโตนเลสาบที่เต็มไปด้วยต้นตาล ซึ่งใบตาลสามารถใช้เป็นวัสดุมุงผนังและหลังคา

รูปที่ 39 ใบตาลที่ถูกนำมาเย็บเป็นตับ เผื่อใช้สำหรับมุงหลังคา

รูปที่ 40 วัสดุประเภทใบตาล สำหรับใช้มุงผนังและหลังคา ซึ่งมีคุณสมบัตินำหนักเบาและอากาศถ่ายเทได้สะดวก เหมาะกับภูมิอากาศแบบร้อนชื้น

รูปที่ 41 การเปลี่ยนมาใช้วัสดุอุตสาหกรรมประเภทสังกะสี แม้ว่าจะรักษาคุณสมบัติความเบาของวัสดุไว้ได้ แต่ ก็สูญเสียคุณสมบัติการระบายความร้อน

ขั้นตอนการก่อสร้างของเรือนเสาสูง

ในการก่อสร้างเรือนเสาสูง เริ่มต้นด้วยการขุดหลุมลึกประมาณ 1 เมตร เพื่อฝังเสา หรือ ซอซอร์ (សសរ) ลงในดิน โดยเสาที่ใช้จะเป็นเสากลม หรือ ซอซอร์มล (សសរមូល) อย่างไรก็ตาม ด้วยขนาดเสามีความยาวและมีน้ำหนักมาก ลำพังเพียงแรงงานคน จึงไม่สามารถยกขึ้นให้ตั้งในแนวดิ่งเพื่อฝังลงหลุมโดยตรงได้ ดังนั้น วิธีการตั้งเสา จึงต้องใช้การยกจากแนวราบ แล้วค่อยๆ ผลักเสาให้เอียงขึ้นจนตั้งตรงในแนวดิ่ง โดยบริเวณปากหลุมจะมีการตั้งไม้กระดานเพื่อใช้ค้ำยันและบังคับเสาให้ลงไปในหลุม ในขณะเดียวกันบริเวณปลายเสาจะคล้องเชือกไว้ เพื่อช่วยดึงเสาขึ้นและพยุงเสาไม่ให้แกว่งไปมา

เสาเรือนมี 2 ลักษณะแตกต่างตามตำแหน่งที่วาง คือ 1) เสากลาง หรือเสาดั้ง มีชื่อเรียกในภาษาเขมรว่า ซอซอร์กนโลง (សសរកន្លោង) หรือ ซอซอร์ตรง (សសរទ្រង) โดยจะวางอยู่ในแนวกึ่งกลางของเรือน ทำหน้าที่รับโครงสร้างอกไก่ และ 2) เสาข้าง หรือ ซอซอร์เจิงเรียน (សសរជើងរៀន) เป็นเสาที่วางขนาบทั้งสองข้างของเรือน ทั้งนี้ เสากลางต้นแรกที่ทำการติดตั้ง จะทำพร้อมกับพิธีเซนกรงเปียลีเพื่อความเป็นสิริมงคล ดังที่กล่าวไปในหัวข้อก่อนหน้านี้

ขั้นตอนถัดมาคือ ตั้งโครงสร้างค้ำยันระหว่างเสาแต่ละต้น เพื่อเสริมความแข็งแรงเสาให้สามารถตั้งอยู่ได้โดยไม่โยกคลอน รวมไปถึง โครงสร้างค้ำยันยังช่วยลดภาระการรับแรงทางแนวดิ่งของเสา และทำให้เกิดการถ่ายเทน้ำหนักของโครงสร้างแบบสามมิติ ซึ่งมีประสิทธิภาพในการกระจายน้ำหนักลงสู่พื้นดิน

หลังจากยึดโยงโครงสร้างเสาและค้ำยันให้มีความมั่นคงแข็งแรงแล้ว ขั้นตอนถัดมาคือ การติดตั้งโครงสร้างพื้น ได้แก่ คาน หรือรนุก (រនុក) หรือรด (រត) (สันนิษฐานว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า “รอด” ในงานสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งทำหน้าที่เช่นเดียวกับคาน) และตง หรือรนึง (រនឹង) ซึ่งจะทำให้เกิดพื้นที่สำหรับทำงานด้านบน เพื่อความสะดวกในการติดตั้งโครงสร้างหลังคาในลำดับถัดไป อย่างไรก็ตาม หากเสาที่หามาได้มีความยาวไม่เพียงพอ ก็จะทำการต่อเสาให้ได้ระดับตามที่ต้องการก่อนที่จะติดตั้งโครงสร้างหลังคา

โครงสร้างหลังคาประกอบด้วย ขื่อ (รดตะตึง, រតទឹង) อะเส (รดบันเตาย์, រតបណ្តោយ) อกไก่ (แมดอมโบล, មេដំបូល) จันทัน (ผโตง, ផ្តៅង) แป (ผาน, ផាន) ไม้ระแนง (ไดโรเนียง, ដៃរណែង) กลอน (บองกง, បង្កង់) และมุงหลังคา (ดอมโบล, ដំបូល) ตามลำดับ จากนั้นถึง ติดตั้งโครงสร้างผนัง (จญเจียง, ជញ្ជាំង) ประตู (ตเวียร, ទ្វារ) หน้าต่าง (บองอวจ, បង្អួច) และพื้น (รเนียบ, រនាប หรือกะดาร์กราล, ក្តារក្រាល)

อย่างไรก็ตาม การปลูกสร้างเรือนใหม่โดยส่วนใหญ่ จะทำการรื้อเรือนเดิมลงและสร้างทับลงบนที่ดินเดิม ดั้งนั้น ในช่วงระหว่างที่มีการก่อสร้าง จึงต้องมีการทำเรือนพักอาศัยชั่วคราว โดยใช้วัสดุ

ประเภทไม้ไผ่ มุงผนังและหลังคาด้วยใบตาล หรืออีกกรณีหนึ่ง หากไม่สร้างเรือนชั่วคราวก็จะย้ายไปอาศัยอยู่กับญาติที่อยู่บริเวณใกล้เคียงแทน

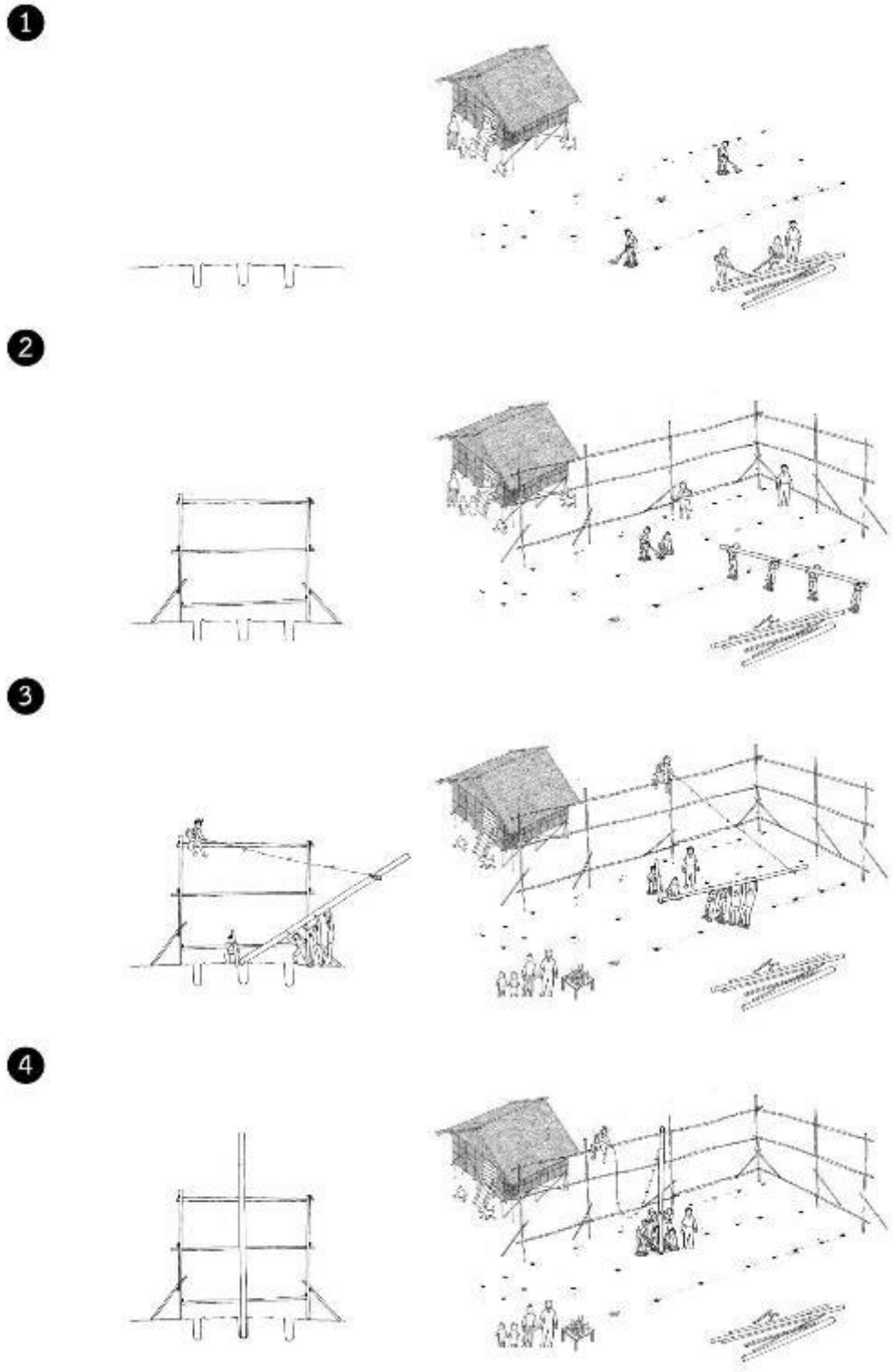

รูปที่ 42 ขั้นตอนการก่อสร้างเรือนเสาสูง

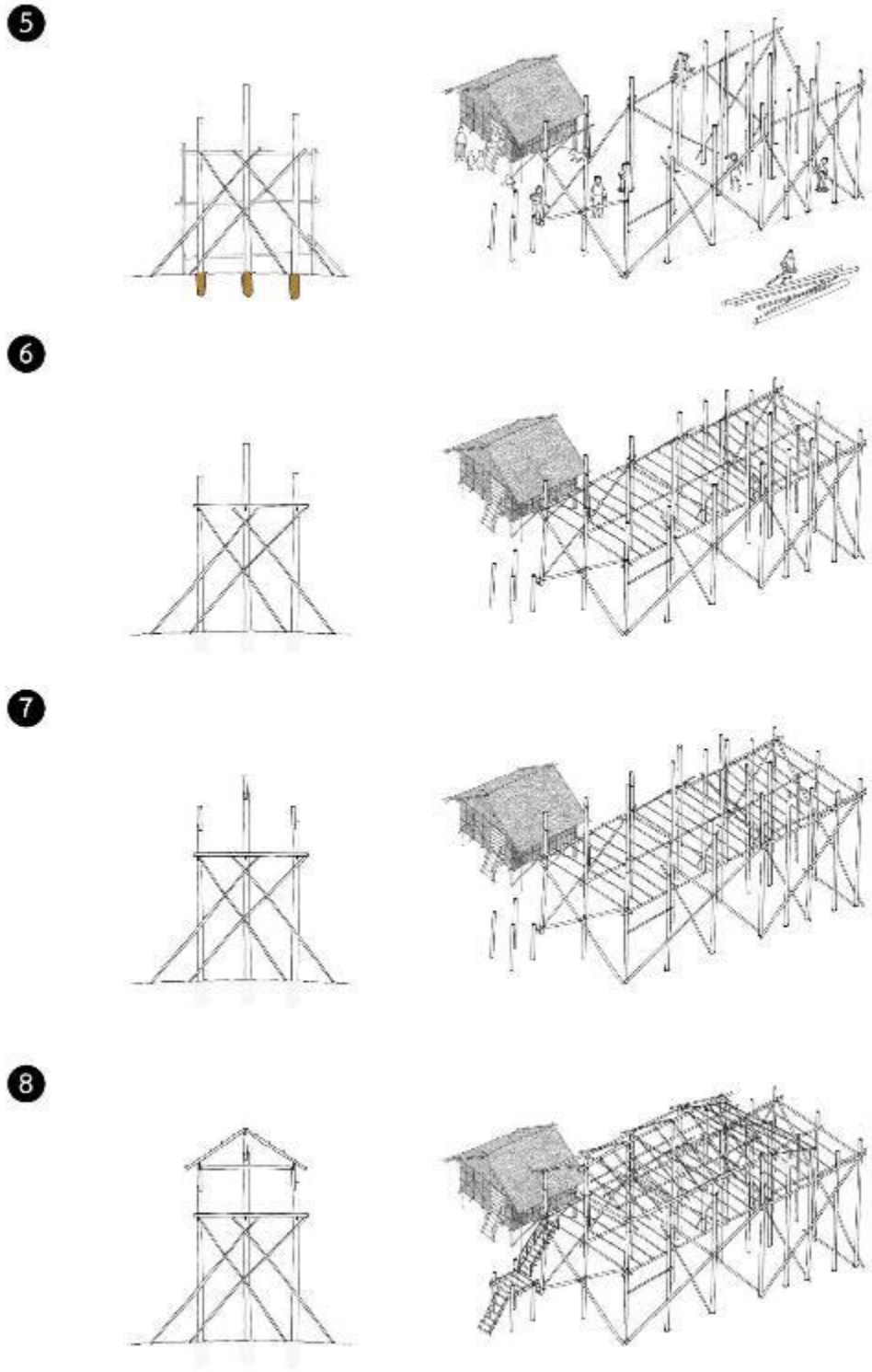

รูปที่ 43 ขั้นตอนการก่อสร้างเรือนเสาสูง (ต่อ)

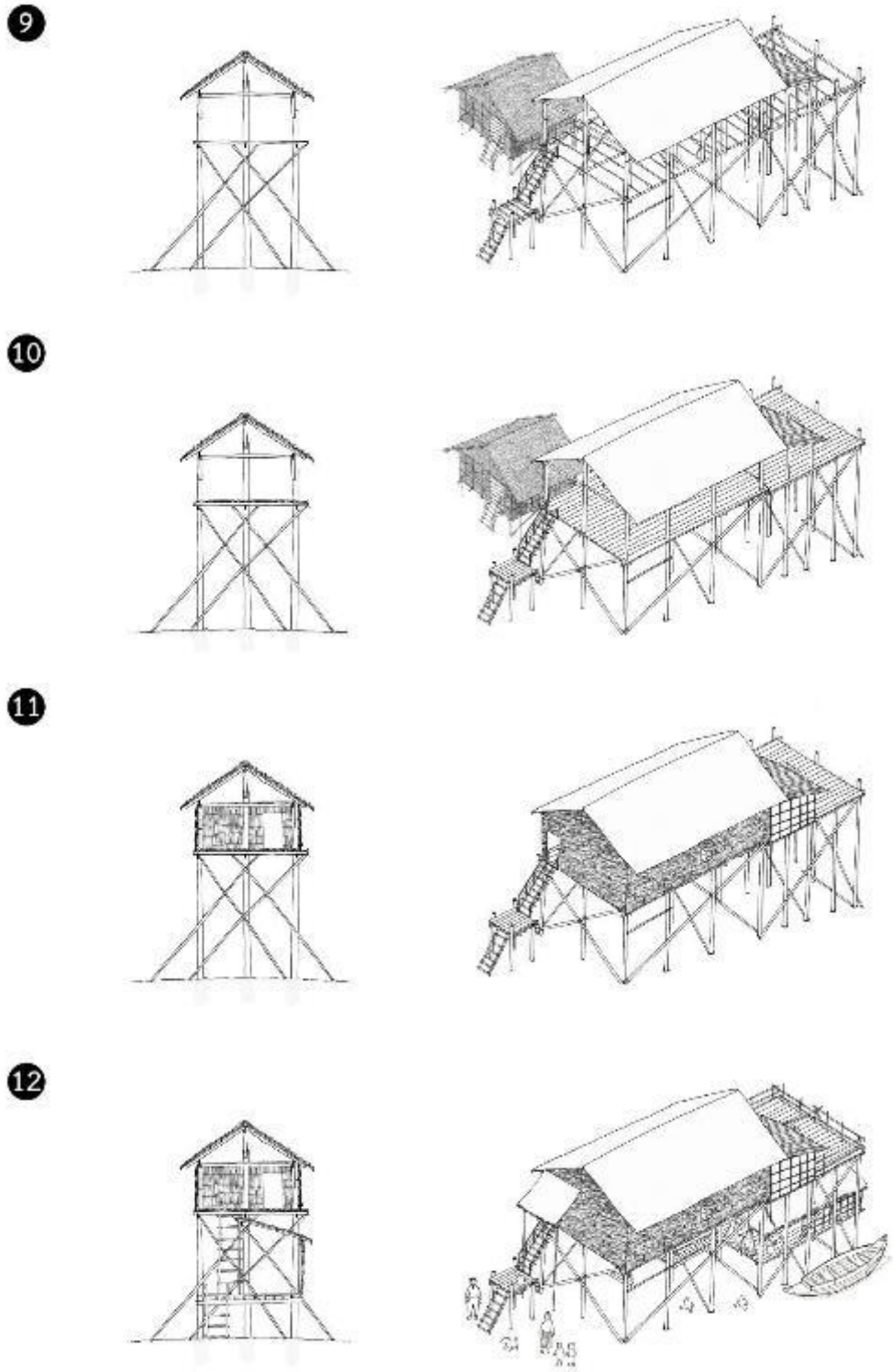

รูปที่ 44 ขั้นตอนการก่อสร้างเรือนเสาสูง (ต่อ)

รูปที่ 45 เรือนชั่วคราวที่ปลูกสร้างขึ้นใกล้กับเรือนใหม่ที่กำลังก่อสร้าง

รูปที่ 46 เรือนชั่วคราวเพื่อใช้อยู่อาศัยของเจ้าของเรือน ระหว่างรอการก่อสร้างเรือนใหม่แล้วเสร็จ

รูปที่ 47 วิธีการยกติดตั้งเสาเรือน

รูปที่ 48 การติดตั้งโครงสร้างพื้นเรือน เพื่อให้มีพื้นที่สำหรับการทำงานด้านบนโดยสะดวก

รูปที่ 49 ขั้นตอนการตั้งโครงสร้างหลังคา

ระบบโครงสร้างของเรือนสูง

เรือนเสาสูง ประกอบด้วยระบบโครงสร้างสำคัญ 2 ส่วน คือ 1) โครงสร้างแบบเสา-คาน (Post-beam system) เป็นระบบโครงสร้างหลักของเรือน ซึ่งรับน้ำหนักตั้งแต่โครงสร้างตั้งแต่ส่วนของหลังคา ผนัง และพื้น โดยถ่ายน้ำหนักเสาแต่ละต้นลงไปยังพื้นดิน โดยมีระยะห่างระหว่างเสาโดยเฉลี่ยประมาณ 2.5 เมตร และการวางผังเสาเป็นแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัสต่อเนื่องกัน ทำให้เสาแต่ละต้นมีการกระจายน้ำหนักเฉลี่ยเท่าๆกัน 2) โครงสร้างระบบค้ำยั้น (Bracing system) เป็นโครงสร้างที่ช่วยเสริมความแข็งแรงให้กับโครงสร้างแบบเสา-คาน เพื่อแก้ปัญหาเรื่องความมั่นคงของโครงสร้างที่มาจากสัดส่วนขอเรือนที่มีลักษณะสูงชลูด โดยจะวางพาดเป็นแนวทแยงรูปกากบาทต่อเนื่องตลอดทั้งทางลึกและทางกว้าง

ทั้งนี้ เมื่อผนวกโครงสร้างทั้งสองระบบ จะทำให้เรือนเสาสูงมีคุณสมบัติในการกระจายแรงที่มีประสิทธิภาพ โดยโครงสร้างระบบเสา-คาน (Post-beam system) เป็นโครงสร้างที่รับน้ำหนักในทางดิ่ง เกิดจากน้ำหนักตายตัว (Dead load) ของโครงสร้างทั้งหมดของเรือน ตั้งแต่ส่วนโครงสร้างหลังคา ผนัง และพื้น ถ่ายน้ำหนักไปที่เสาเรือนก่อนจะลงสู่พื้นดิน นอกจากนี้ ยังมีน้ำหนักจร (live load) ที่แปรผันตามจำนวนของผู้ที่อยู่อาศัย และอุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ภายในเรือนด้วย

ในขณะที่โครงสร้างระบบค้ำยัน (Bracing system) เป็นโครงสร้างที่รับแรงกระทำแบบเคลื่อนที่ (Dynamic Loads) ที่เกิดจากพฤติกรรมของธรรมชาติเช่น อิทธิพลจาก “น้ำท่วมหลาก (Flooded)” แต่ด้วยทางภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำโตนเลสาบที่มีลักษณะเป็นแอ่งรับน้ำจากภูเขา รวมถึงน้ำบางส่วนที่ล้นมาจากแม่น้ำโขง ทำให้พฤติกรรมของน้ำในลักษณะของการแผ่กระจายในวงกว้างและค่อยๆ ยกระดับสูงขึ้น ไม่ได้ไหลบ่ารุนแรงเหมือนบริเวณแม่น้ำสายหลัก ทำให้แรงปะทะของน้ำน้อยกว่า จึงไม่ส่งผลเสียหายต่อโครงสร้างมากนัก อย่างไรก็ตาม ในช่วงฤดูน้ำหลาก เป็นช่วงเปิดของฤดูกาลออกหาปลา ดังนั้น เรือประมงที่วิ่งกันอย่างขวักไขวในช่วงเวลานี้ จึงทำให้เกิดผลกระทบจากแรงกระแทกจำนวนมากที่ปะทะกับโครงสร้างเรือน

นอกจากนี้ จากสภาพแวดล้อมโตนเลสาบที่มีลักษณะเป็นที่โล่ง ประกอบกับฐานรากของเรือนเสาสูงที่มีลักษณะแค่การฝังเสาลงในดินเพียงหนึ่งเมตร ดังนั้น เมื่องถึงช่วงฤดูแล้งที่น้ำลดระดับลงจนแห้งถึงพื้นดิน และเผยให้เห็นโครงสร้างที่สูงโย่งของเรือนเสาสูง ทำให้เรือนเสาสูงได้รับอิทธิพลจากการปะทะของ “แรงลม (Wind Load)” ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความแข็งแรงของเรือน ดังนั้น โครงสร้างระบบค้ำยัน (Bracing system) จึงมีส่วนช่วยในการรับแรงปะทะจากลมทางด้านข้างของเรือน ทำให้เรือนเสาสูงมีความมั่งคงมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำเรือนเสาสูงสามารถตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคงคือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน) เป็นแนวยาว (Linear Settlement) ที่มีการปลูกสร้างเรือนชิดและต่อเนื่องกัน ทำให้ลดพื้นที่ปะทะลมโดยตรงของเรือน โดยเฉพาะผนังผืนใหญ่ทางด้านยาวของเรือน รวมไปถึง ยังช่วยลดแรงปะทะจากคลื่นที่เกิดจากเรือยนต์ในช่วงฤดูน้ำหลากได้ด้วยเช่นกัน

จากการศึกษาพบว่า เรือนเสาสูงบางหลังประสบปัญหากับการโยกคลอนของเรือนในช่วงหน้าแล้ง จึงต้องแก้ปัญหาด้วยการใช้เชือกมาขึงรั้งเอาไว้รอบตัวเรือน ซึ่งเรือนที่ประสบปัญหาดังกล่าวคือ เรือนที่ปลูกสร้างอยู่บริเวณทั้งสองฝั่งของแม่น้ำ เป็นเรือนที่ปลูกสร้างขึ้นในระยะหลัง เนื่องจากความหนาแน่นของเรือนจำนวนมากบริเวณถนนแกนกลางของชุมชน ทำให้ชุมชนบางส่วนขยับขยายออกมาปลูกสร้างเรือนบริเวณริมแม่น้ำโดยบางส่วนยังคงปลูกสร้างเกาะกลุ่มเรียงต่อกัน แต่มีบางหลังปลูกสร้างแยกออกไปตั้งเดี่ยว ซึ่งทำให้ประสบกับปัญหาเรื่องแรงปะทะของลมที่มาจากรอบทิศทาง

ทั้งนี้ ระบบโครงสร้างของเรือนเสาสูงในส่วนของโครงสร้างหลัก เช่น เสา คาน และโครงสร้างหลังคา จะใช้วัสดุประเภทไม้จริงเพื่อต้องการความแข็งแรง ในขณะที่องค์ประกอบส่วนอื่นๆจะใช้วัสดุที่มีน้ำหนักเบา เพื่อลดภาระในการรับน้ำหนักของโครงสร้างหลัก โดยในส่วนของผนังและหลังคาแบบดั้งเดิมจะใช้วัสดุประเภทจาก ซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ในสภาพแวดล้อมและสามารถทำได้ด้วยภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่น โดยคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของวัสดุประเภทจากคือ สามารถถ่ายเทอากาศโดยแทรกผ่านช่องว่างระหว่างใบได้ แต่ก็สามารถป้องกันแดดและฝนได้ในเวลาเดียวกัน ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวเหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศแบบร้อนชื้นในเขตพื้นที่โตนเลสาบ

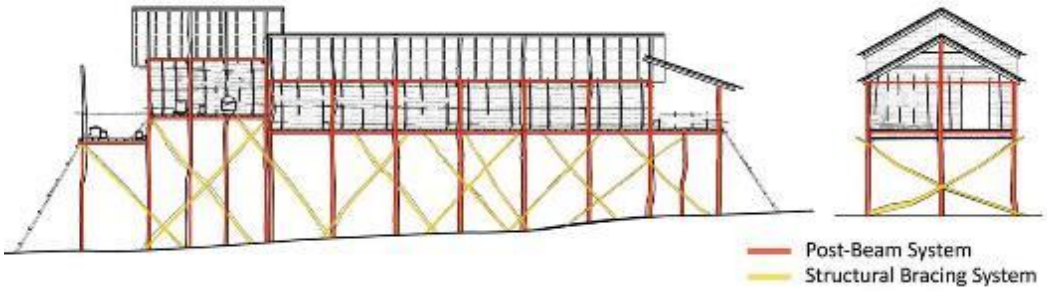

รูปที่ 50 แสดงระบบโครงสร้างหลัก 2 ส่วนของเรือนเสาสูง 1) โครงสร้างระบบเสา-คาน (สีแดง) และ 2) โครงสร้างระบบค้ำยัน (สีเหลือง)

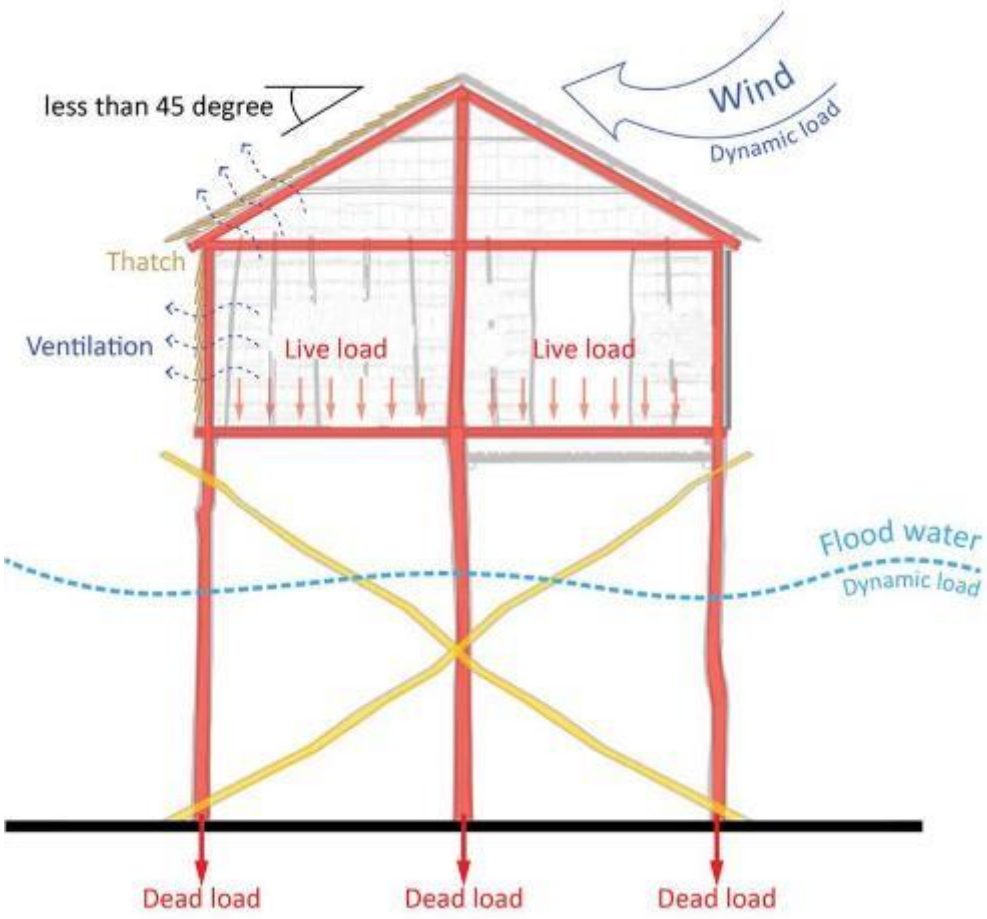

รูปที่ 51 ลักษณะการถ่ายแรงของน้ำหนักตายตัว (Dead load) ของโครงสร้างระบบเสา-คาน และการรับแรงกระทำแบบเคลื่อนที่ (Dynamic Loads) จากน้ำและลม ของโครงสร้างระบบค้ำยัน

รูปที่ 52 โครงสร้างของเรือนเสาสูง

รูปที่ 53 เรือนเสาสูงที่มีการใช้เชือกขึงรั้งตัวเรือนพื่อเสริมความแข็งแรง เนื่องจากสร้างขึ้นบนที่โล่ง แยกห่างของจากกลุ่มบ้านอื่นๆ ทำให้รับแรงปะทะจากลมทุกทิศทาง

การจำแนกรูปแบบและลักษณะทางสถาปัตกรรมของเรือนเสาสูง

(Architectural Forms and Characteristics)

เรือนเสาสูง เป็นสถาปัตยกรรมที่ก่อรูปขึ้นมาจากอิทธิพลของน้ำท่วมในฤดูน้ำหลากของโตนเลสาบเป็นปัจจัยหลัก ดังนั้น รูปทรงพื้นฐานของเรือนจึงมีสัดส่วนที่สูงชลูด ซึ่งเกิดขึ้นจากความพยายามในการสร้างเรือนเพื่อหนีระดับน้ำท่วมสูงสุด รวมไปถึงผังเรือนที่มีสัดส่วนของหน้าเรือนแคบ และลึก

รูปแบบที่ 1 เรือนที่ประยุกต์จากเรือนลอยน้ำ

เป็นลักษณะเรือนที่สะท้อนรูปแบบการอยู่อาศัยแบบแรกเริ่มของชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ตัดสินใจเปลี่ยนแปลงวิถีการอยู่อาศัยจากการชุมชนฐานน้ำ หรือชุมชนลอยน้ำ มาสู่การตั้งถิ่นฐานแบบถาวร แต่อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการปลูกสร้างเรือนใหม่นั้น ต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมาก ทั้งในแง่ของสะสมวัสดุก่อสร้างและการจ้างแรงงานช่าง ดังนั้น ด้วยข้อจำกัดของฐานทางเศรษฐกิจภายในครัวเรือนที่ต้องใช้ระยะเวลาในการสะสมทุนทรัพย์และทรัพยากรในการก่อสร้าง ทำให้มีการประยุกต์ใช้เรือนลอยน้ำเดิม มาทำเป็นเรือนที่ตั้งบนแผ่นดิน โดยการถอดโครงสร้างกระบะไม้ หรือทุ่นลอยน้ำออก แล้วนำเสาไม้มาค้ำเสริมเพื่อให้พื้นเรือนยกสูงขึ้น

แต่อย่างก็ไรก็ตาม เมื่อถึงฤดูน้ำหลากที่ระดับน้ำยกสูงขึ้นจนท่วมผืนดิน ก็จำเป็นต้องประกอบเรือนกับโครงสร้างกระบะไม้เข้าด้วยกันให้เป็นเรือนลอยน้ำอีกครั้ง เพื่อให้สามารถอยู่อาศัยในสภาพแวดล้อมแบบน้ำท่วมได้

รูปที่ 54 เรือนลอยน้ำที่ถูกถอดโครงสร้างทุ่นลอยน้ำ เพื่อตั้งเรือนสำหรับอยู่อาศัยบนพื้นดิน

รูปที่ 55 โครงสร้างทุ่นลอยน้ำแบบกระบะไม้ที่ถูกถอดออกจากเรือนลอยน้ำ

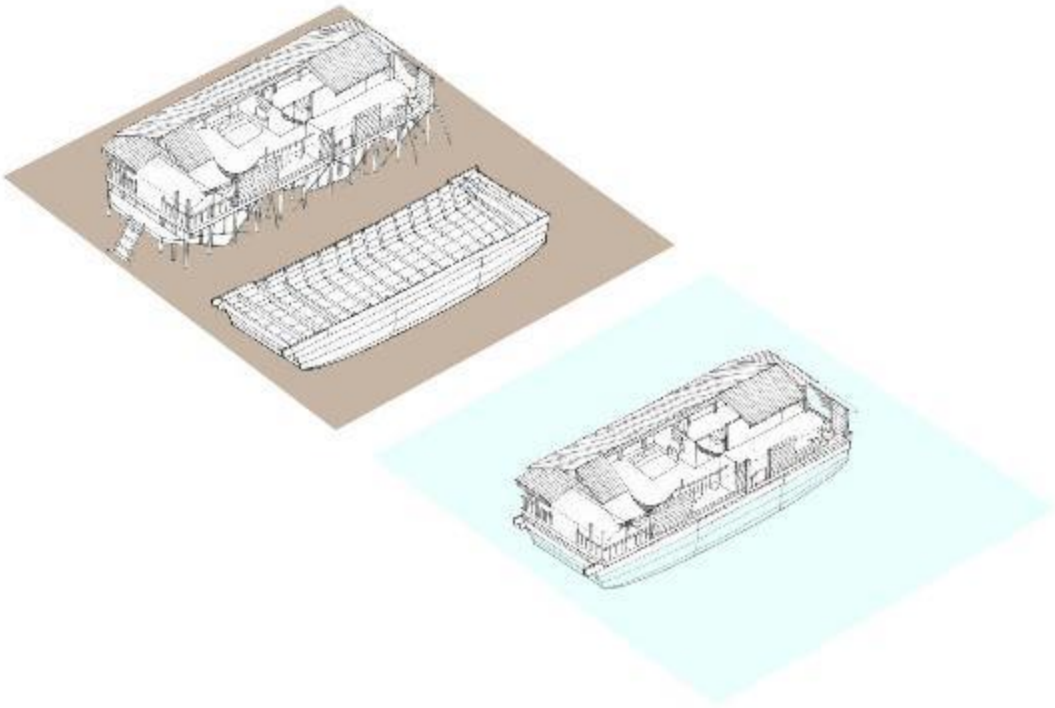

รูปที่ 56 ภาพกราฟิกแสดงลักษณะการประยุกต์เรือนลอยน้ำเพื่อการตั้งถิ่นฐานบนแผ่นดิน (ซ้าย) เรือนลอยน้ำที่ถอดโครงสร้างทุนลอยน้ำ เพื่อการอยู่อาศัยบนพื้นดินในฤดูแล้ง และ (ขวา) การประกอบเรือนเข้ากับโครงสร้างทุนลอยน้ำอีกครั้ง เพื่อการอยู่อาศัยแบบน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก

รูปแบบที่ 2 เรือนเสาสูงขนาด 2 ช่วงเสา

เรือนขนาดหน้ากว้าง 2 ช่วงเสา เป็นรูปแบบเรือนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในพื้นที่ศึกษา โดยสามารถจำแนกรูปแบบย่อยตามได้ 3 ลักษณะคือ

1) เรือนสองช่วงเสาขนาดเล็ก โดยส่วนใหญ่เป็นเรือนยกพื้นไม่สูงมาก และเป็นเรือนของคนที่มีรายได้น้อย ที่ประกอบอาชีพรับจ้างเป็นแรงงานในภาคการประมง กรือทำประมงเพื่อยังชีพ มีพื้นที่ใช้สอยเท่าที่จำเป็นไม่ซับซ้อน ประกอบด้วย โถงอเนกประสงค์ (HA) ที่แบ่งพื้นที่บางส่วนไว้สำหรับเป็นที่นอน (SA) และส่วนพื้นที่ครัวที่เชื่อมต่อกับโถง ไม่ได้แยกออกเป็นสัดส่วนอย่างชัดเจน

นอกจากนี้ พบว่า เรือนกรณีศึกษาบางหลัง มีการก่อสร้างโดยให้โครงสร้างเสาที่ยื่นทะลุสูงขึ้นไปเหนือหลังคา เนื่องจากเตรียมไว้สำหรับการขยายตัวของเรือนในอนาคต หากมีการสะสมทุนเพื่อปลูกสร้างเรือนใหม่ก็สามารถใช้เสาเดิม และยกพื้นเรือนให้สูงขึ้นไปได้

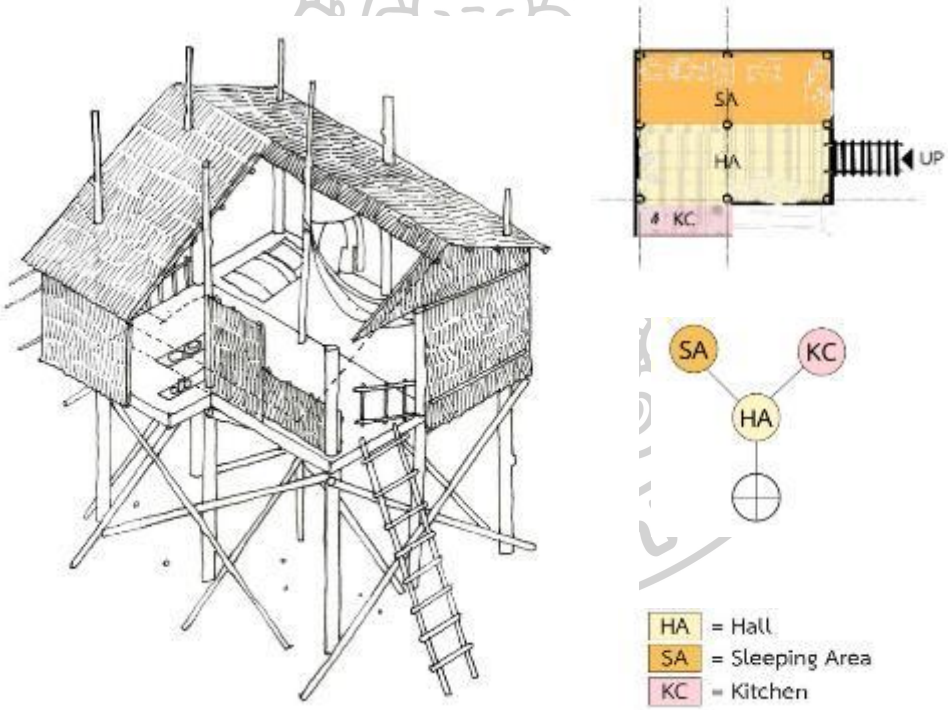

รูปที่ 57 เรือนกรณีศึกษา DK-W047

รูปที่ 58 เรือนกรณีศึกษา DK-W047

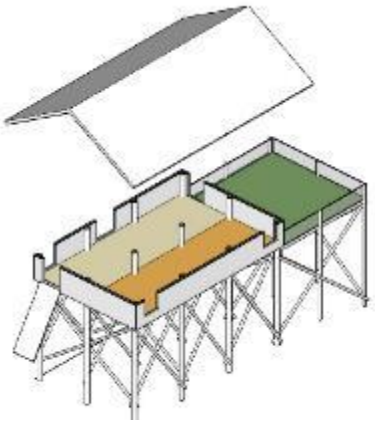

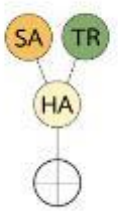

รูปที่ 59 เรือนกรณีศึกษา DK-W047

2) เรือนสองช่วงเสาขนาดกลาง เป็นเรือนที่มีพัฒนาการต่อจากเรือนสองเสาขนาดเล็ก โดยมีการยกพื้นเรือนที่สูงพ้นจากระดับน้ำท่วมสูงสุด และมีการขยายพื้นที่ส่วนด้านหลังของเรือน เพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย ส่วนครัว (KC) และชานแดด (TR) รวมถึงเรือนบางหลังมีการต่อเติมพื้นที่บริเวณใต้ถุนเรือน เพื่อใช้สอยในช่วงฤดูแล้งที่ระดับน้ำลดลง ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ใช้สอยที่มีความหลากหลายตามความต้องการของเจ้าของเรือน เช่น ระเบียง (VD) และโถงอเนกประสงค์ (HA) สำหรับเตรียมเครื่องมือทำประมงและนั่งเล่นพักผ่อน พื้นที่เก็บของ (SR) และพื้นที่ครัว (KC) รวมไปถึงเรือนบางหลังมีการทำบันไดเพื่อเชื่อมต่อพื้นที่ใต้ถุนกับพื้นที่ชั้นบนส่วนด้านหลังเรือนด้วย

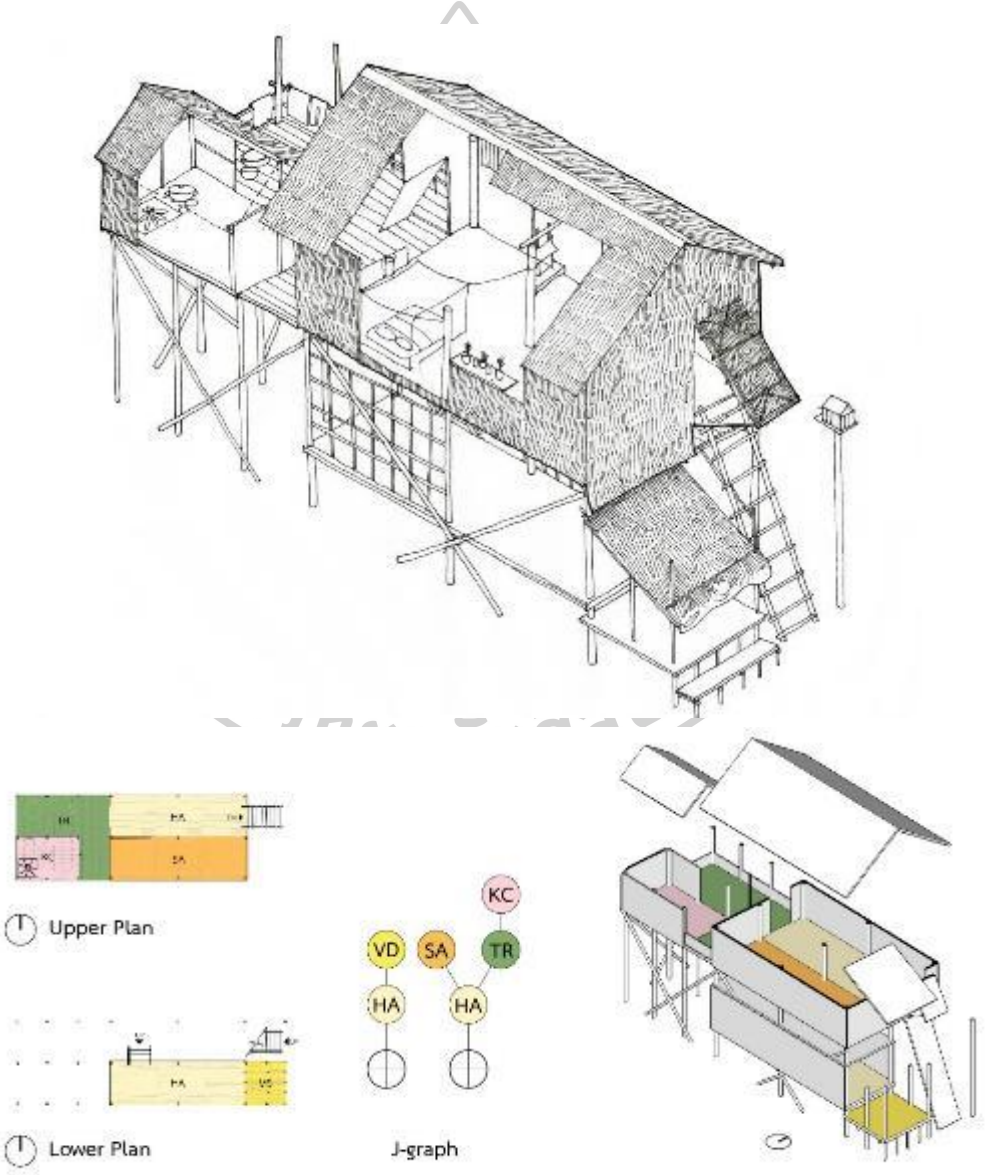

รูปที่ 60 เรือนกรณีศึกษา KK-023

รูปที่ 61 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนกรณีศึกษา KK-023

รูปที่ 62 (ซ้าย) พื้นที่ระเบียงบริเวณใต้ถุนเรือนสำหรับรับแขก และเตรียมเครื่องมือทำประมง
(ขวา) พื้นที่ส่วนครัว และชานแดด บริเวณชั้นบนส่วนด้านหลังเรือน

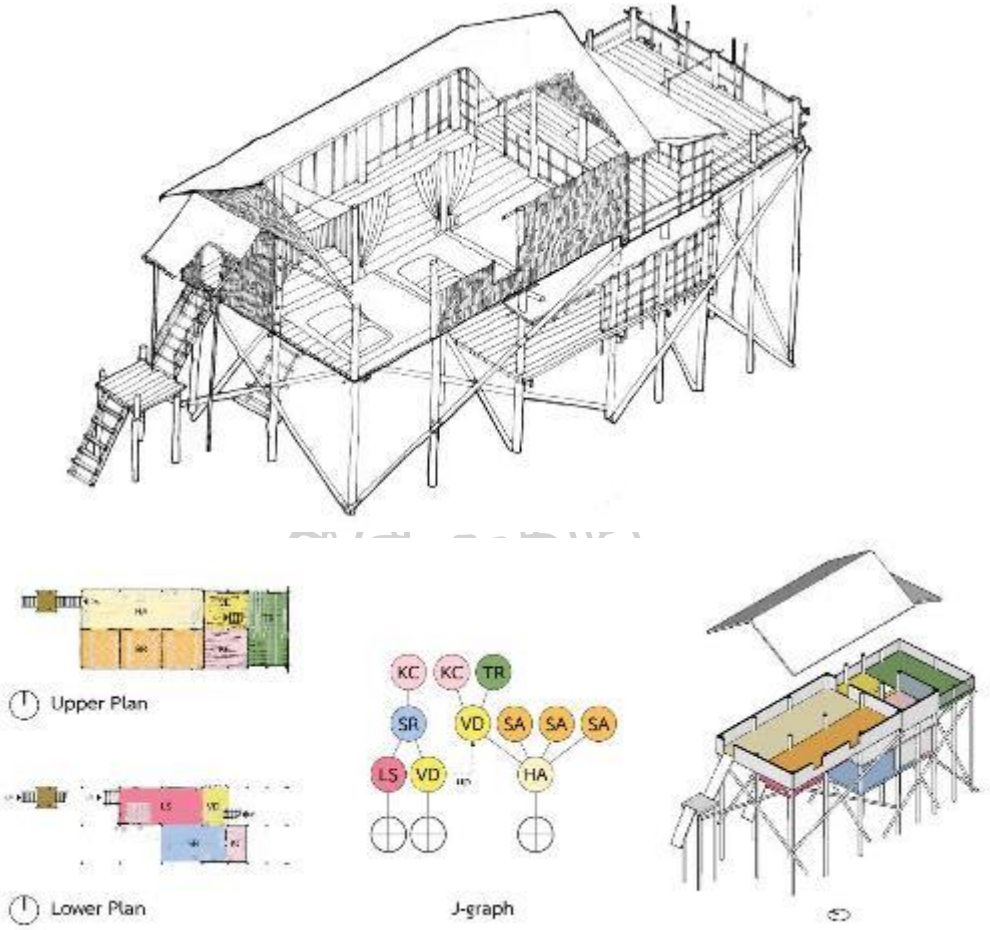

รูปที่ 63 เรือนกรณีศึกษา DK-E002

รูปที่ 64 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนกรณีศึกษา DK-E002

รูปที่ 65 (ซ้าย) การกั้นพื้นที่ส่วนนอนด้วยม่าน (ขวา) การเพิ่มพื้นที่ใช้สอยใต้นถุนเรือน

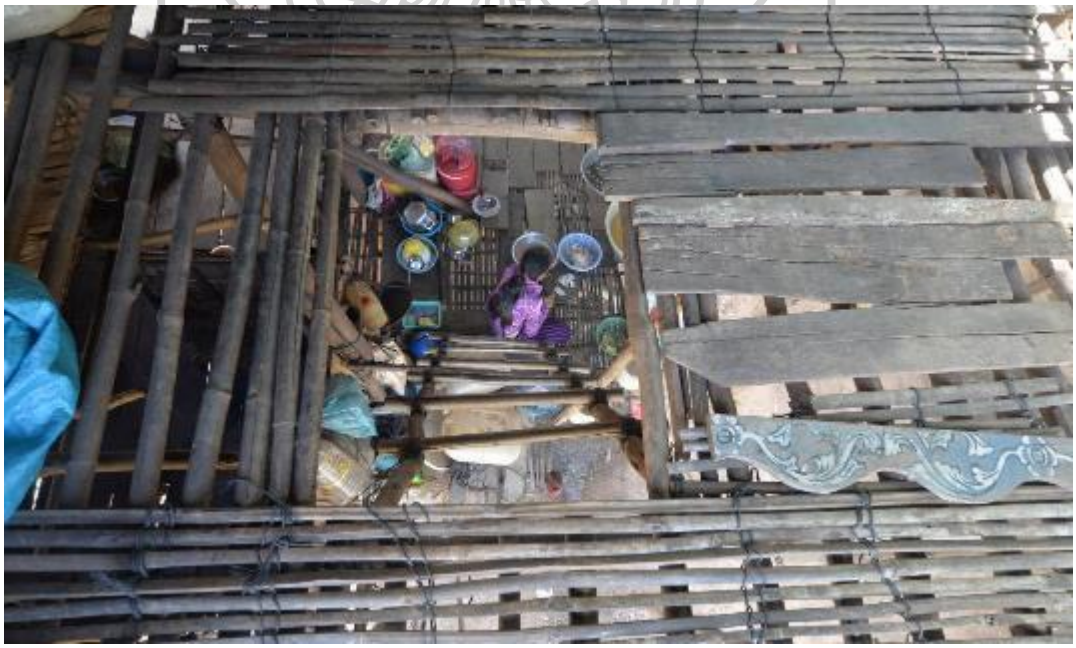

รูปที่ 66 บันไดเชื่อมต่อระหว่างพื้นที่ใต้ถุนและส่วนชานแดดชั้นบน ของเรือนกรณีศึกษา DK-E002

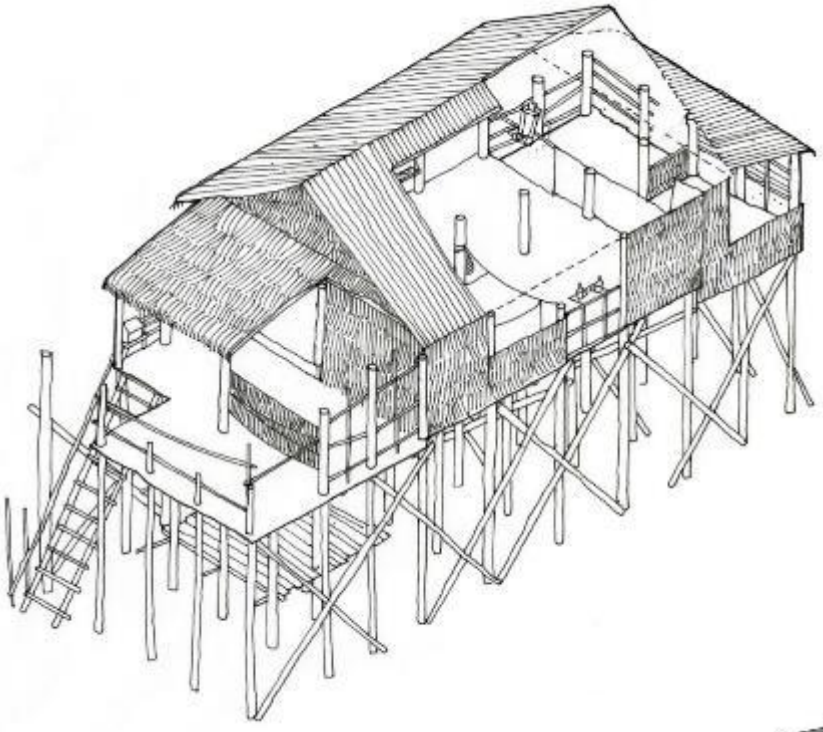

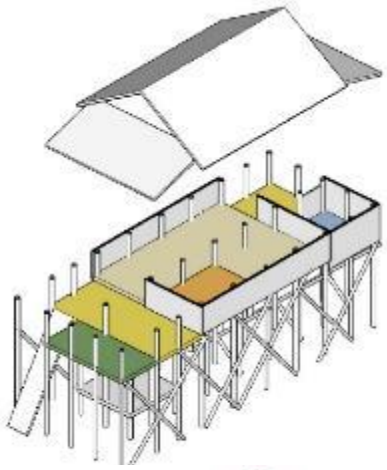

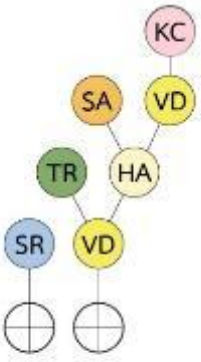

J-graph

รูปที่ 67 เรือนกรณีศึกษา KK-E048

3) เรือนสองช่วงเสาขนาดใหญ่ เป็นเรือนยกพื้นสูงพ้นระดับน้ำท่วมสูงสุด มีพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่และมีความซับซ้อน ทั้งนี้ สามารถแบ่งพื้นที่ใช้สอยได้เป็น 4 ส่วน คือ

ส่วนหน้าเรือน เป็นพื้นที่ที่มีคุณลักษณะแบบกึ่งสาธารณะ (Semi-public) มีลักษณะเป็นระเบียง (VD) เชื่อมต่อกับบันไดทางขึ้นเรือน ทำหน้าที่เป็นพื้นที่สำหรับรับแขก

ส่วนกลางเรือน เป็นพื้นที่ที่มีคุณลักษณะแบบส่วนตัว (Private) และมีขนาดพื้นที่ใช้สอยมากที่สุดของเรือน ประกอบด้วย โถงอเนกประสงค์ (HA) พื้นที่ส่วนนอน (SA) บางเรือนที่การกั้นพื้นที่เป็นห้องนอน (BR)

ส่วนหลังเรือน มีพื้นที่ใช้สอยหลัก ประกอบด้วย ส่วนครัว (KC) และ ชานแดด (TR) สำหรับซักล้าง และตากผ้า เรือนบางหลังการสร้างชานแดดขนาดใหญ่ ไว้เป็พื้นที่สำหรับตากกุ้งเพื่อทำเป็นกุ้งแห้ง

ส่วนใต้ถุนเรือน มีการต่อเติมพื้นที่ใช้สอยขึ้นอยู่กับความต้องการ ได้แก่ ระเบียง (VD) และโถงอเนกประสงค์ (HA) พื้นที่เก็บของ (SR) และพื้นที่ครัว (KC) รวมไปถึงเรือนบางหลังมีแบ่งพื้นที่สำหรับเป็นพื้นที่ส่วนนอน (SA) และพื้นที่ค้าขาย (CB)

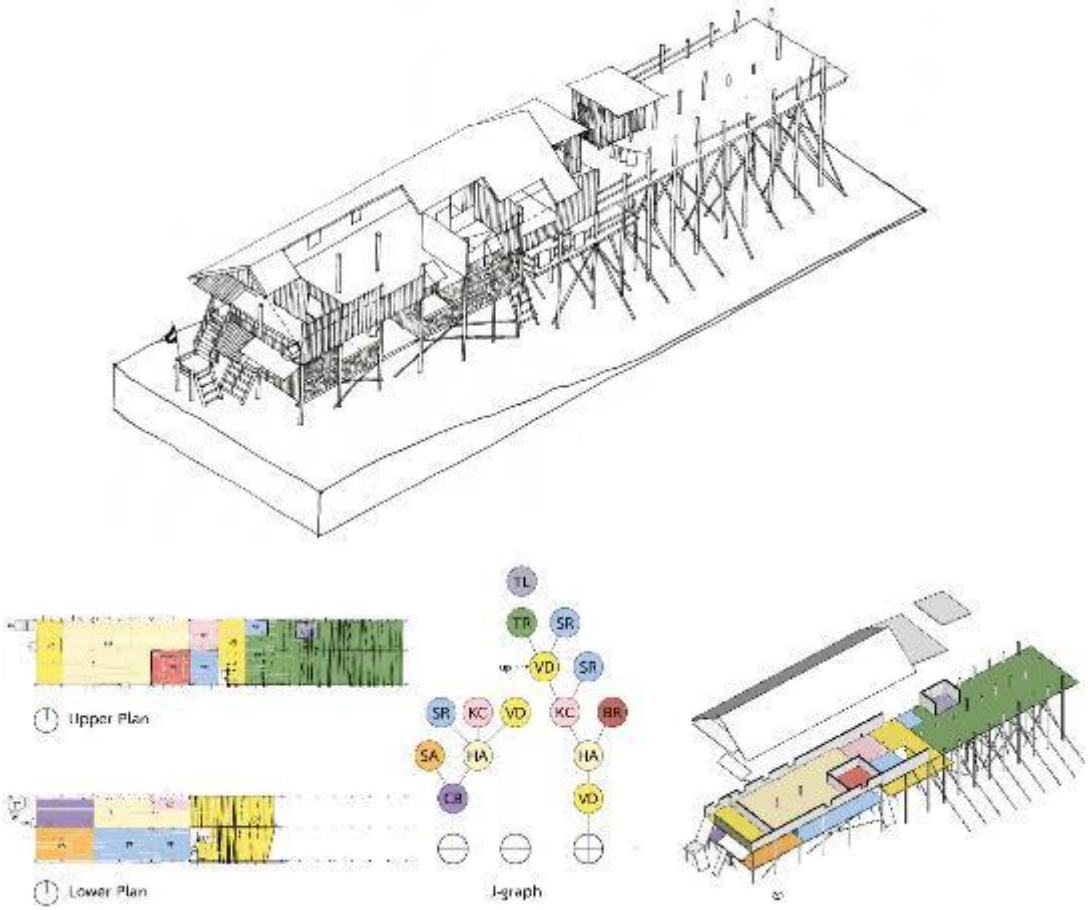

รูปที่ 68 เรือนกรณีศึกษา DK-E032

รูปที่ 69 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเรือนกรณีศึกษา DK-E032

รูปที่ 70 พื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ส่วนใต้ถุนของเรือนกรณีศึกษา DK-E032

รูปที่ 71 พื้นที่ส่วนนอนบริเวณใต้ถุนของเรือนกรณีศึกษา DK-E032

รูปที่ 72 พื้นที่ชานแดดขนาดใหญ่ บริเวณชั้นบน สำหรับตากกุ้งเพื่อทำเป็นกุ้งแห้ง

รูปแบบที่ 3 เรือนเสาสูงขนาด 3 ช่วงเสา

เรือนเสาสูงขนาด 3 ช่วงเสา เป็นรูปแบบที่มีความใกล้เคียงกับรูปแบบที่ 2 เรือนเสาสูงขนาด 2 ช่วงเสา แต่มีพัฒนาการรูปแบบย่อยของเรือน 2 รูปแบบคือ เรือนสามช่วงเสาขนาดกลาง และเรือนสามช่วงเสาขนาดใหญ่ เรือนโดยส่วนใหญ่มีการใช้สอยพื้นที่ไม่แตกต่างจากเรือนสองช่วงเสามากนัก แต่เนื่องจากขนาดเรือนที่กว้างขึ้น ทำให้การขยายตัวทางด้านยาวน้อยกว่า เรือนแบบสองช่วงเสา

แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาพบว่า เรือนกรณีศึกษาแบบสามช่วงเสาบางหลัง มีการใช้ประโยชน์จากช่วงเสาที่เพิ่มขึ้นทางด้านข้างของเรือน ทำให้เกิดคุณลักษณะของพื้นที่แบบโถงทางเดิน (Corridor) ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวทำให้พื้นที่ชั้นบน มีการแบ่งพื้นที่ภายนอกกับภายในอย่างชัดเจน จากเดิมที่การเชื่อมต่อ พื้นที่ส่วนหน้าของเรือนกับพื้นที่ส่วนหลังของเรือน ต้องเดินผ่านพื้นที่โถงกลางเรือนซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนนอน แต่เมื่อเพิ่มช่วงเสาทางด้านข้างทำให้สามารถสร้างเส้นทางที่เชื่อมไปยังด้านหลังของเรือนโดยไม่ต้องผ่านโถงกลางเรือน ทำให้พื้นที่ส่วนนอนมีคตวามเป็นส่วนตัวมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังพบการใช้พื้นที่โถงทางเดิน (CO) ในการเชื่อมต่อระหว่างเรือนสองหลังที่เป็นเครือญาติกันอีกด้วย

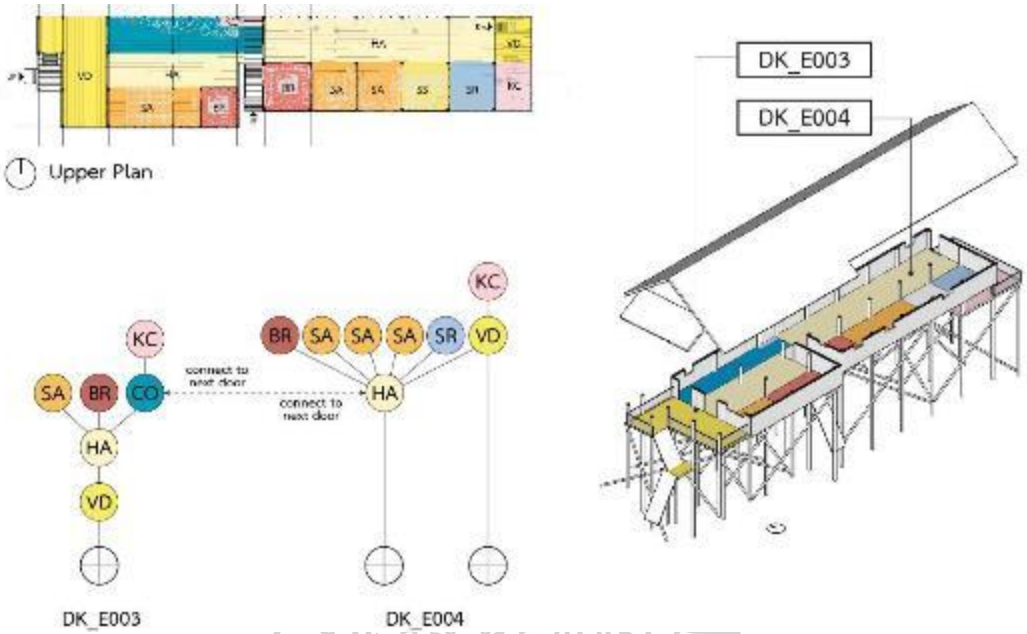

รูปที่ 73 เรือนกรณีศึกษา DK-E003 ซึ่งมีโถงทางเดิน (CO) เชื่อมต่อไปยังเรือน DK-E004 ซึ่งเป็นเครือญาติกัน

รูปที่ 74 (ซ้าย) ลักษณะภายนอกเรือน DK-E003 (ขวา) โถงทางเดินที่เชื่อมต่อไปยังเรือนด้านหลัง

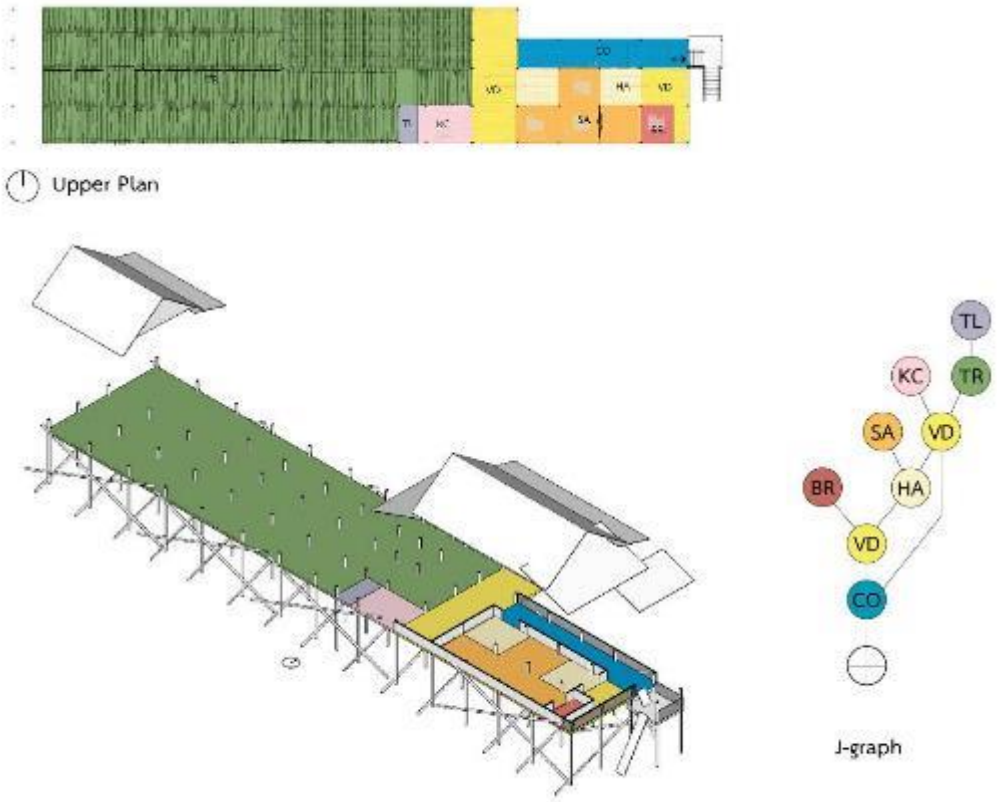

รูปที่ 75 เรือนกรณีศึกษา KK-W021 ซึ่งมีโถงทางเดิน (CO) เชื่อมต่อโดยตรงไปยังส่วนด้านหลังเรือน

รูปที่ 76 ภาพด้านหน้าของเรือนกรณีศึกษา KK-W021

รูปแบบที่ 4 เรือนเสาสูงแบบหลังคาจั่วต่อเนื่อง

เรือนเสาสูงแบบหลังคาจั่วต่อเนื่อง เป็นรูปแบบเรือนที่มีการวางสันหลังคาจั่วขนานกันทางสัญจร โดยมีลักษณะเป็นหลังคาจั่วหลายผืนต่อเนื่องกันในทางด้านยาวของเรือน ทั้งนี้ หลังคาจั่วผืนหน้าสุดจะคลุมพื้นที่ส่วนระเบียง (VD) ส่วนหลังคาจั่นผืนต่อๆมา จะคลุมพื้นที่ส่วนกลางของเรือน ประกอบด้วย ประกอบด้วย โถงอเนกประสงค์ (HA) พื้นที่ส่วนนอน (SA) และห้องนอน (BR) ทั้งนี้ หากพื้นที่กลางเดินขนาดใหญ่จะมีการทำหลังคาจั่วต่อเนื่องมากกว่า 1 ผืน เพื่อให้ครอบคลุมพื้นที่ทั้งหมด

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณารูปแบบทางสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะการสร้างหลังจั่วต่อเนื่อง พบว่า มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่สัมพันธ์กับเรือนของชุมชนฐานแผ่นดิน หรือชุมชนเกษตรกรรมโดยเรือนหลังคาจั่วต่อเนื่องนั้น เป็นแบบแผนของเรือนที่นิยมสร้างโดยทั่วไปของชุมชนฐานแผ่นดินที่ตั้งถิ่นฐานอยู่โดยรอบโตนเลสาบ ดังนั้น จึงไม่แปลกที่รูปทรงดังกล่าวจะเป็นแรงบันดาลใจให้กับการปลูกสร้างเรือนเสาสูงในชุมชนกำปงพลกได้เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลการสัมภาษณ์สมาชิกของเรือนกรณีศึกษา DK-W012 ซึ่งเป็นรือนที่มีลักษณะเป็นเรือนเสาสูงแบบหลังคาจั่วต่อเนื่อง พบว่า เป็นกลุ่มคนที่ย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานที่ชุมชนกำปงพลก ภายหลังจากสิ้นยุคการปกครองของเขมรแดง ใน ค.ศ.1979 (พ.ศ.2522) ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ทีในการนำเอารูปแบบเรือนจากชุมชนเกษตรกรรมมาสร้าง

รูปที่ 77 เรือนกรณีศึกษา DK-W012

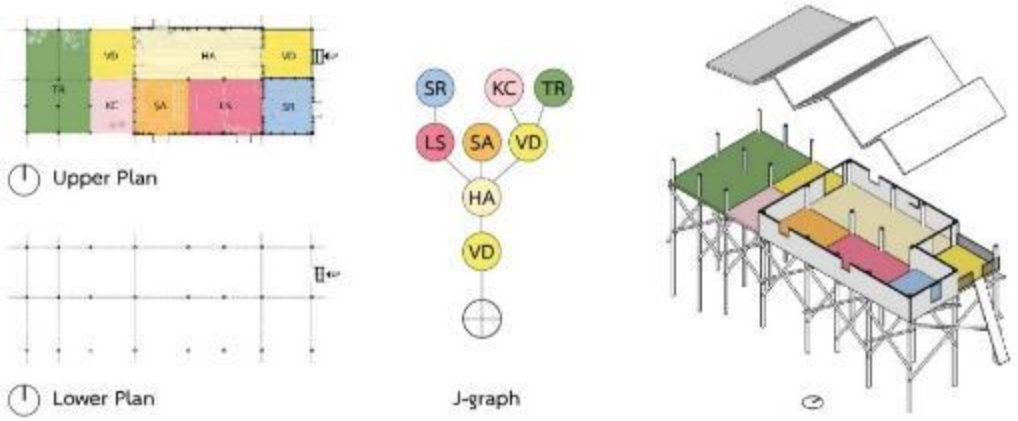

รูปที่ 78 เรือนกรณีศึกษา DK-W012

รูปที่ 79 เรือนกรณีศึกษา DK-W012

รูปที่ 80 เรือนในชุมชนเกษตรกรรม

รูปแบบที่ 5 เรือนสามห้องเสา หลังคาจั่วขนาน

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบของเรือนสามห้องเสา และวางสันหลังคาจั่วขนานกันทางสัญจร เป็นเรือนที่มีการวางผังที่รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมจีน ซึ่งให้ความสำคัญกับความสมมาตร โดยการกำหนดให้บันไดทางขึ้นเรือนและประตูทางเข้าอยู่ในช่วงเสากลางของอาคาร นอกจากนี้ เมื่อเข้าไปสู้พื้นที่ด้านใน จะมีศาลกงมา (อากง อาม่า) ตั้งอยู่บริเวณชื่อ ระหว่างกึ่งกลางของเสาคู่กลางเรือน ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์เรือนกรณีศึกษา DK_E005 และKK_E034 ให้ข้อมูลว่า เป็นชาวขแมร์เชื้อสายจีน ซึ่งมีบรรพบุรุษมาอพยพมาจากเมืองจีน แต่ปัจจุบันไม่สามารถสืบย้อนกัลบไปได้ว่าเป็นเชื้อสายจากจีนกลุ่มใด เนื่องจากเหตุการณ์ความวุ่นวายในยุคการปกครองของเขมรแดง ที่มีการเคลื่อนย้ายกลุ่มเพื่อเป็นแรงงานภาคเกษตรกรรม ส่งผลให้ระบบสังคมวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมล่มสลายลง นอกจากนี้ ความโกลาหลที่เกิดจากการกระจายตัวของผู้คนภายหลังจากการสิ้นสุดการปกครองของเขมร ทำให้คนจำนวนมากอพยพย้ายถิ่นฐาน และไม่สามารถเชื่อมต่อกับรากเหง้าบรรพบุรุษของตนเองได้

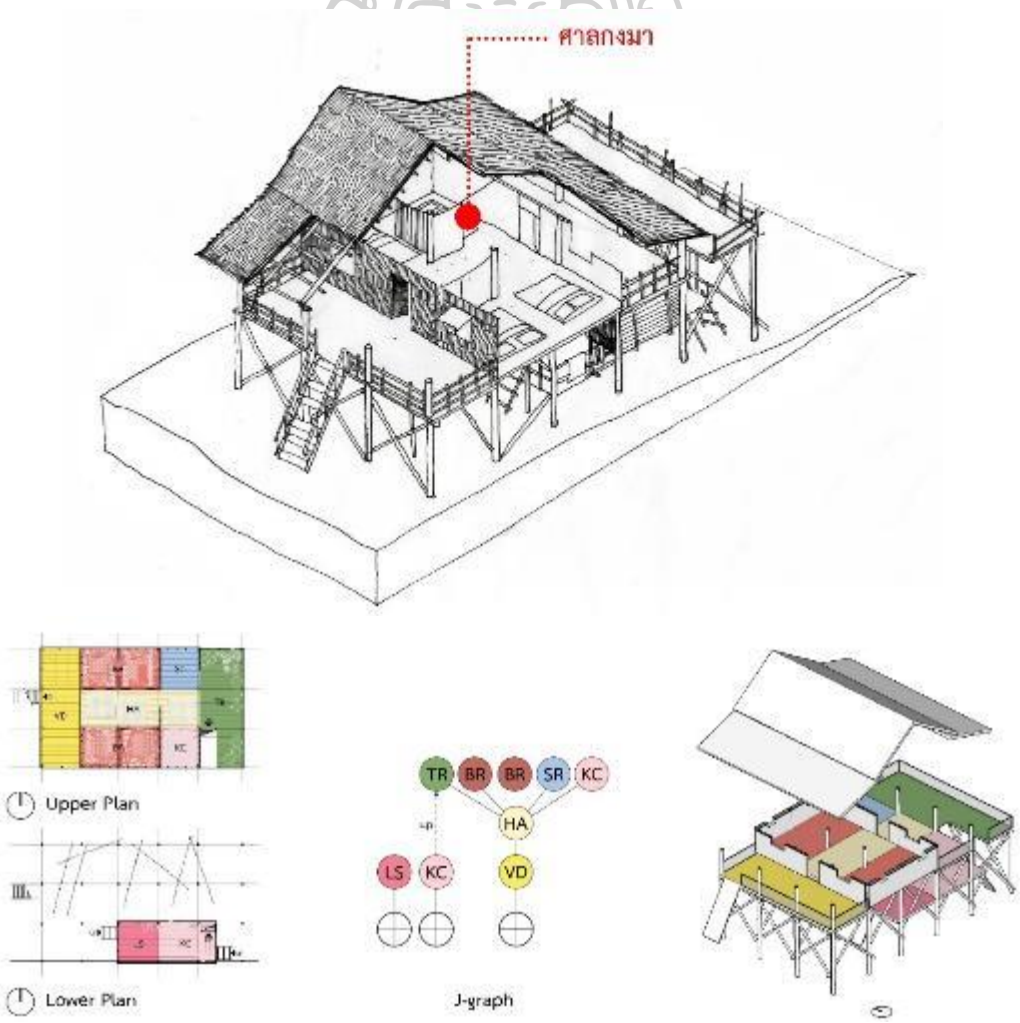

รูปที่ 81 เรือนกรณีศึกษา DK-W012

รูปที่ 82 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเรือนกรณีศึกษา DK-W012

รูปที่ 83 ศาลกงมา ตัวแทนของบรรพบุรุษของชาวแขมร์เชื้อสายจีน ตั้งอยู่บริเวณตรงกลางขื่อของเสาคู่กลาง

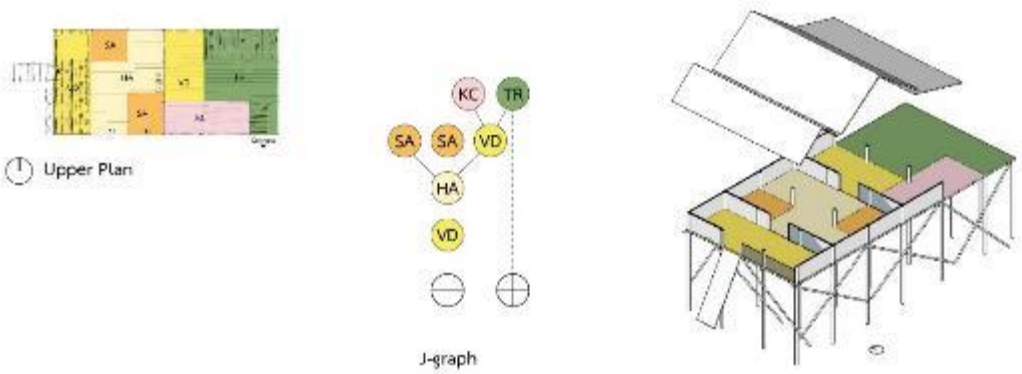

รูปที่ 84 เรือนกรณีศึกษา KK-E034

รูปที่ 85 รูปเรือนกรณีศึกษา KK-E034

รูปที่ 86 ศาลกงมา เรือนกรณีศึกษา KK-E034

แบบแผนการจัดวางพื้นที่ภายในเรือนกับคติความเชื่อเรื่องทิศหัวนอน

จากการศึกษาแสดงให้เห็นถึงแบบแผนที่สำคัญของพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนคือ การให้พื้นที่ส่วนนอนอยู่ทางทิศใต้ ทั้งนี้ จากการสำรวจรังวัดและเก็บข้อมูลการจัดวางพื้นที่ใช้สอยของเรือนกรณีศึกษาทั้ง 66 หลัง พบว่า มีเรือนจำนวนถึง 48 หลัง ที่มีพื้นที่ส่วนนอนอยู่ทางทิศใต้ ในขณะที่มีเรือนกรณีศึกษาจำนวน 11 หลัง ที่มีกีจัดวางพื้นที่ส่วนนอนทั้งทางทิศเหนือและทิศใต้ แต่อย่างไรก็ตาม พื้นที่ในส่วนที่กั้นผนังเป็นห้องนอนจะอยู่ทางทิศใต้เสมอ จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับทิศใต้ในแบบแผนการใช้สอยพื้นที่อย่างมีนัยสำคัญ

ทั้งนี้ คติในการให้ความสำคัญกับทิศใต้นั้น ปรากฏอยู่ในการศึกษาของ François Tainturier ที่กล่าวถึง ช่วงเวลาหลังการล่มสลายของระบอบเขมรแดง ในปี ค.ศ.1979 ทำให้เกิดเคลื่อนย้ายของผู้คนในการแสดงหาพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐาน โดยบางส่วนได้ย้ายกลับมาที่หมู่บ้านเดิมที่เคยถูกทิ้งร้างไป อย่างไรก็ตาม ในการปลูกสร้างเรือนใหม่บนที่ดินที่เคยเป็นที่อยู่อาศัยมาก่อนนั้น ห้ามมิให้มีการปลูกสร้างเรือนหลังใหม่ทับลงบนตำแหน่งเดิมของเรือนเก่า เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการเคารพบรรพบุรุษเดิมที่เคยอยู่อาศัยก่อนหน้า โดยจะทำการปลูกสร้างเรือนใหม่ค่อนไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เนื่องจากการปลูกสร้างบริเวณทางทิศใต้ของเรือนเดิม จะเป็นการสร้างทับพื้นที่ส่วนหัวของผู้อยู่อาศัยเดิม ดังนั้น เรือนหลังใหม่จะสร้างขึ้นได้เฉพาะทางด้านทิศเหนือเท่านั้น [(Tainturier, 2006), p.98]

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาศัพท์คำว่า “ทิศใต้” ในภาษาขแมร์เรียกว่า “ทิศขางตะโบง (ទិសខាងត្បូង)” โดยคำว่า “ขาง (ខាង)” แปลว่า “ข้าง” หรือ “ฝั่ง” ในขณะที่คำว่า “ตะโบง (ត្បូង)” เป็นคำขแมร์โบราณหมายถึง “หัว” (ในปัจจุบันคำว่า “หัว” ในภาษาขแมร์ใช้คำว่า กะบาล (ក្បាល)”) ดังนั้น การจัดวางพื้นที่ส่วนนอนของเรือนไว้ทาง “ทิศใต้” หรือ “ทิศขางตะโบง” จึงมีนัยหมายถึง “ทิศฝั่งหัวนอน” เนื่องจากสัมพันธ์กับการหันหัวนอนไปทางทิศใต้ความคติความเชื่อ

จากการศึกษาพบว่า คติความเชื่อเรื่องทิศหัวนอน ยังมีบทบาทสำคัญในการจัดวางผังพื้นของเรือนในชุมชนกำปงพลก กล่าวคือ เรือนที่ตั้งอยู่ทางฝั่งทิศตะวันออกของถนนกลางชุมชน โดยเฉพาะเรือนที่มีสองช่วงเสาส่วนใหญ่จะกำหนดให้บันไดทางขึ้นเรือนอยู่ทางฝั่งซ้าย ซึ่งจะสัมพันธ์กับการเว้นพื้นที่ทางฝั่งขวาหรือทิศใต้ ไว้สำหรับเป็นพื้นที่ส่วนนอน และสามารถหันหัวนอนไปทางทิศใต้ได้ตามคติ ในขณะที่เรือนที่ตั้งอยู่ทางฝั่งทิศตะวันตกของถนนกลางชุมชน ส่วนใหญ่จะสร้างบันไดขึ้นเรือนทางฝั่งขวา และฝั่งซ้ายจะเป็นพื้นที่ส่วนนอนซึ่งหันหัวทางทิศใต้ได้ตามคติความเชื่อ

ทั้งนี้ สำหรับหมู่บ้านเดยกรอฮอม และหมู่บ้านทะเนากำบต ซึ่งมีตำแหน่งที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของวัดมณีสากร ทำให้การจัดวางผังเรือนโดยกำหนดให้พื้นที่ส่วนนอนอยู่ทางทิศใต้ จึงทำให้สอดคล้องกับการหันหัวนอนเข้าหาวัดด้วยเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในส่วนของหมู่บ้านโคกกะโดล ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัดมณีสากร พบว่า คติความเชื่อเรื่องทิศหัวนอนทางทิศใต้ ยังคงมี

บทบาทสำคัญในการกำหนดพื้นที่ส่วนนอนไว้ทางทิศใต้ของเรือน แม้ว่าการจัดวางผังพื้นลักษณะดังกล่าวจะทำให้ต้องหันปลายเท้าเข้าสู่วัดก็ตาม

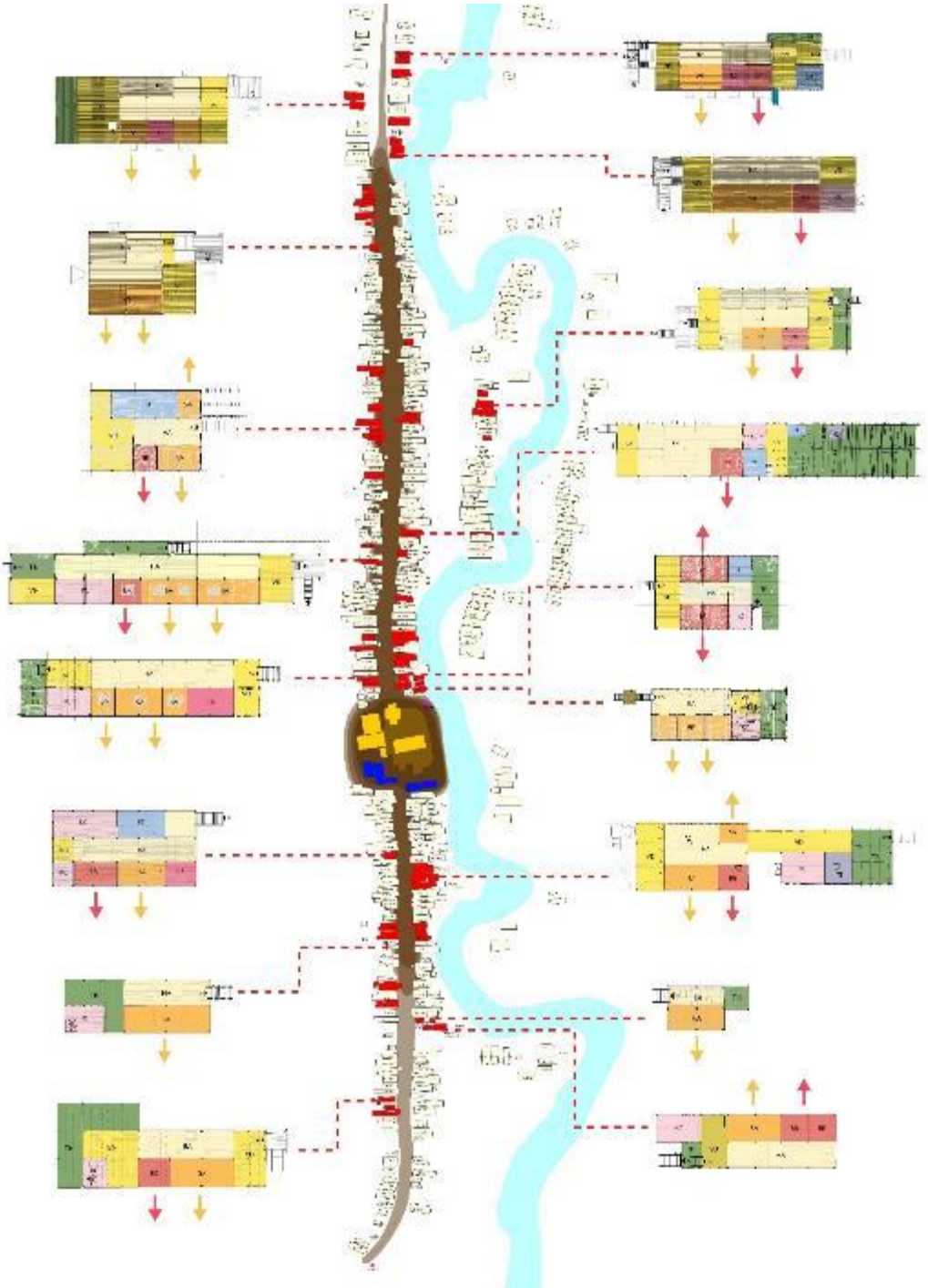

รูปที่ 87 แบบแผนการจัดวางพื้นที่ส่วนนอนของเรือนในชุมชนกำปงพลก

การใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนเรือน กับปรับตัวตามฤดูกาล

จากการศึกษารูปแบบและพื้นที่ใช้สอยของเรือนเสาสูง พบว่า ในช่วงฤดูแล้งที่น้ำลดระดับลง จะพบพฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เนื่องจากระดับของพื้นเรือนที่ยกสูง ทำให้ไม่สะดวกในการขึ้นลงตลอดเวลา ดังนั้น พื้นที่ใช้สอยโดยส่วนใหญ่ที่มีการใช้บริเวณใต้ถุนเรือน คือ พื้นที่ส่วนนั่งเล่นพักผ่อน พื้นที่สำหรับเตรียมเครื่องมือและจัดเก็บอุปกรณ์ประมง นอกจากนี้ เรือนบางหลังยังมีการย้ายพื้นที่ครัวมาไว้บริเวณใต้ถุนเพื่อความสะดวก รวมไปถึงการสร้างบันไดเชื่อมต่อมาจากด้านหลังของพื้นที่ส่วนบน ซึ่งการต่อเติมดังกล่าวทำให้เป็นการเพิ่มทางเข้ารองในระดับพื้นดินของเรือนอีกทางหนึ่งนอกเหนือจากทางเข้าหลักด้านหน้า ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการใช้งานในช่วงเวลากลางวัน อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงฤดูน้ำหลากที่ระดับท่วมสูงขึ้น พื้นที่ส่วนบริเวณใต้ถุนก็จะจมอยู่ใต้น้ำ ดังนั้น โครงสร้างที่ถูกต่อเติมในส่วนพื้นที่ใต้ถุนเรือนส่วนใหญ่ จึงใช้วัสดุประเภทไม้ไผ่ และวัสดุประเภทใบตาล ซึ่งง่ายต่อการรื้อถอน

รูปที่ 88 ลักษณะการใช้สอยพื้นที่ใต้ถุนที่มีการปรับตัวตามฤดูกาล

การเชื่อมต่อระหว่างเรือนในระบบเครือญาติ

จากการศึกษา พบว่า มีลักษณะของการปลูกสร้างเรือนเกาะกลุ่มในระบบเครือญาติ ซึ่งมีรูปแบบอยู่ 2 ลักษณะคือ 1) การปลูกสร้างเรือนต่อเนื่องกันหน้า-หลัง ซึ่งกรณีนี้ส่วนใหญ่จะเป็นการแบ่งที่ดินระหว่างพี่น้องที่ได้รับมรดกตกทอดมาจากรุ่นพ่อแม่ เนื่องจากที่ดินมีสัดส่วนที่แคบและลึก ทำให้มีต้องมีการแบ่งที่ดินออกเป็นส่วนหน้าและส่วนหลัง โดยการปลูกสร้างเรือนรูปแบบนี้ จะพบในหมู่บ้านโคกกะโดล และหมู่บ้านเดยกรอฮอม ที่มีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่การตั้งชุมชน ประกอบกับความหนาแน่นของเรือน ทำให้ไม่สามารถขยายตัวทางด้านข้างได้ และ 2) การปลูกสร้างเรือนขนานกัน ในกรณีนี้เกิดขึ้นจากการขยายตัวออกมาซื้อที่ดินเพื่อปลูกสร้างเรือนเกาะกลุ่มแบบขนานกัน ทั้งนี้การปลูกสร้างเรือนลักษณะนี้ จะพบในหมู่บ้านทะเนากำบต ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่เกิดจากการขยายตัวในชั้นหลัง และยังมีความหนาแน่นของการอยู่อาศัยไม่มาก จึงเปิดโอกาสให้เกิดการปลูกสร้างเรือนแบบเกาะกลุ่มระหว่างเครือญาติได้ อย่างไรก็ตาม กลุ่มเรือนที่มีความใกล้ชิดกันในระบบเครือญาติดังกล่าวจะมีการสร้างทางเดินเชื่อมต่อในระดับพื้นชั้นบนเพื่อความสะดวกในการไปมาหาสู่กัน

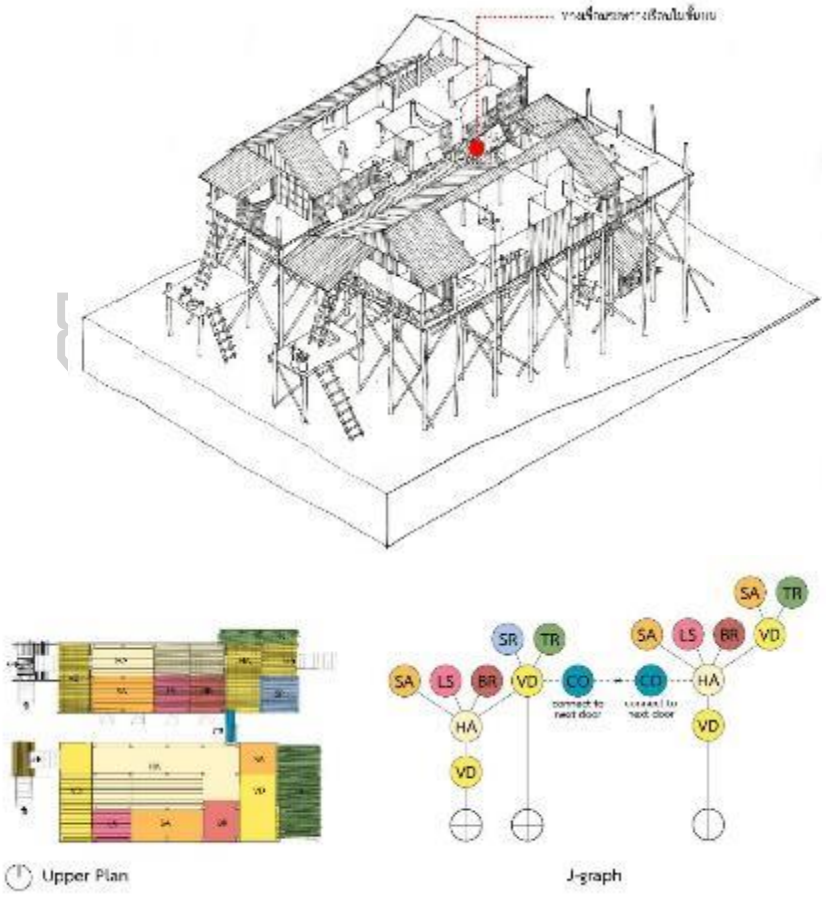

รูปที่ 89 ลักษณะของเรือนระบบเครือฐาติที่ปลูกสร้างขนานกัน และสร้างทางเดินเชื่อมต่อในระดับพื้นชั้นบน

รูปที่ 90 ทางเดินเชื่อมต่อในระดับพื้นชั้นบน

บทที่ 6 วิเคราะห์และสรุปผล

จากวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ต้องการศึกษาปัจจัยแวดล้อมที่ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน ในทีนี้ ผู้วิจัยได้ทบทวนเอกสารว่าด้วยแนวคิดทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบทที่ 2 ซึ่งได้ให้แนวทางในทำความเข้าใจสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ผ่านการวิเคราะห์เครือข่ายของมิติความสัมพันธ์ที่เชื่อมโยงปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ที่มีผลต่อสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในรูปแบบของ Vernacular Matrix ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 6 ปัจจัย ได้แก่

1) ปัจจัยด้านระเบียบสัดส่วน ความงาม และการตกแต่ง (Aesthetics, Formalist, Ornamental, Organic)

2) ปัจจัยด้านการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์สังคม (Dispersion geographic social)

3) ปัจจัยด้านวัสดุ เครื่องมือ และวิธีการ (Method, Material, Tool, Process , Scale)

4) ปัจจัยด้านศาสนา วัฒนธรรม พื้นที่ทำงานและสันทนาการ (Culture, Collective spatial images, Religion-morality, Work and Leisure, Status)

5) ปัจจัยด้านสภาพแวดล้อมทางสังคม ภูมิอากาศ และบริบท (Social-environment, Climate, Context) และ

6) ปัจจัยด้านรูปแบบ และพัฒนาการประวัติศาสตร์ (Evolution, Historical, Typology)

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาวิจัยในบทที่ 3 ว่าด้วยระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมของโตนเลสาบ บทที่ 4 ว่าด้วยข้อมูลทั่วไปและลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน โดยมีกรณีศึกษาเป็นชุมชนกำปงพลก และบทที่ 5 ว่าด้วยความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับเรือน และบทวิเคราะห์ทางด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนเสาสูงในชุมชนกำปงพลก ทั้งนี้ จากผลการศึกษาทั้งสามบท ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ยังมีปัจจัยแวดล้อมอื่นๆนอกเหนือจากปัจจัยทั้ง 6 ด้านที่กล่าวไว้ข้างต้น ที่ส่งอิทธิพลต่อการตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างมีนัยสำคัญ โดยเฉพาะปัจจัยทางด้านระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมธรรมชาติของลุ่มโตนเลสาบ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ รวมไปถึงปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศกัมพูชา ที่ก็ส่งผลกระทบในวงกว้างต่อวิถีการอยู่อาศัยและการดำรงชีวิตของผู้คน

จากการศึกษานี้ มีข้อเสนอว่า ทฤษฎี Vernacular Matrix นั้น ไม่เพียงพอต่อการวิเคราะห์ในบริบทของสภาพแวดล้อมและสังคมวัฒนธรรมของประเทศกัมพูชา รวมไปถึงบริบทของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในโลกตะวันออก โดยผู้วิจัยเสนอองค์ประกอบของปัจจัยแวดล้อมในทฤษฎีดังกล่าว อีก 2 ประเด็น คือ “ปัจจัยด้านระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ (Ecology and Natural environment factors)” และ “ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการเมือง”

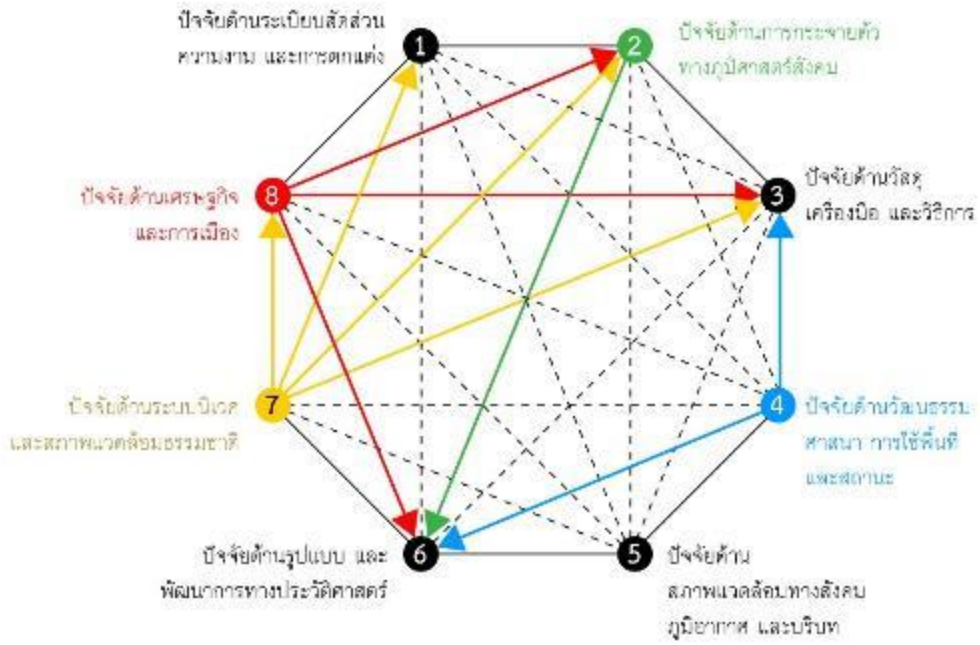

รูปที่ 91 มิติความสัมพันธ์ของปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชนกึ่งน้ำกึ่งแผ่นดิน กรณีศึกษาชุมชนกำปงพลก

จากภาพไดอะแกรมสรุปมิติความสัมพันธ์ของปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อลักษณะการตั้งถิ่นฐานและการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยแวดล้อมที่ส่งอิทธิพลต่อปัจจัยอื่นๆมากที่สุดคือ ปัจจัยด้านระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ รองลงมาคือ “ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการเมือง” “ปัจจัยด้านวัฒนธรรม ศาสนา การใช้พื้นที่” และ “ปัจจัยด้านการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์สังคม” ตามลำดับ ทั้งนี้ ขอให้รายละเอียดมิติความสัมพันธ์ของแต่ละปัจจัย ดังต่อไปนี้

ปัจจัยด้านระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

จากการศึกษาพบว่า “ปัจจัยด้านระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมธรรมชาติ” เป็นปัจจัยหลักที่ส่งอิทธิพลให้กับปัจจัยแวดล้อมอื่นจำนวนมาก เนื่องจากระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของลุ่มน้ำโตนเลสาบนั้น เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติอันอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อ “ปัจจัยด้านการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์สังคม” ที่ดึงดูดให้ผู้คนเคลื่อนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ตั้งแต่ในอดีต นอกจากนี้ ด้วยความหลากหลายทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำจำนวน

มาก จึงทำให้ให้เกิดความมั่นคงของ “ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ” ให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างปกติสุข

ในขณะที่ ระบบนิเวศและสภาพภูมิศาสตร์ของลุ่มน้ำโตนเลสาบที่มีความหลากหลาย ทั้งพื้นที่ภูเขา พื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่ราบน้ำท่วมถึง ที่ทำให้เกิดการเจริญเติบโตของพืชพันธุ์ที่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นฐานทรัพยากรที่สำคัญสำหรับ “ปัจจัยด้านวัสดุ” ที่นำมาปลูกสร้างเรือน

นอกจากนี้ ด้วยอิทธิพลของน้ำท่วมหลากตามฤดูกาล ที่ส่งผลต่อพฤติกรรมการขึ้นลงของระดับน้ำอย่างรุนแรง ทำให้เกิดภูมิปัญญาในการปรับตัวเพื่อการอยู่อาศัย โดยสัมพันธ์กับ “ปัจจัยด้านเครื่องมือ และวิธีการ” ในการปลูกสร้างเรือนที่มีระบบโครงสร้างและการถ่ายเทน้ำ เพื่อให้ดำรงอยู่ได้ในทั้งในสภาวะน้ำท่วมสูงในฤดูน้ำหลาก และอิทธิพลจากลมในช่วงฤดูแล้ง รวมไปถึง การปรับตัวเพื่อการอยู่อาศัยในพื้นที่น้ำท่วมสูง ยังเป็นตัวกำหนดระดับความสูงของพื้นเรือน ซึ่งส่งผลต่อ “ปัจจัยด้านระเบียบสัดส่วน” ของเรือนที่มีสัดส่วนที่สูงชะลูด เพื่อให้ป้องกันไม่ให้ตัวเรือนถูกน้ำท่วม

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและการเมือง

“ปัจจัยด้านการเมือง” เป็นปัจจัยสำคัญที่เป็นต้นเหตุความวุ่นวายของสงครามกลางเมืองในประเทศกัมพูชา เรื่อยมาจนถึงระบอบการปกครองของเขมรแดง ที่มีความพยายามในการจัดระเบียบสังคมแบบใหม่ ซึ่งส่งผลต่อ “ปัจจัยด้านการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์สังคม” ด้วยการอพยพเคลื่อนย้ายผู้คนจากพื้นที่ต่างๆ ไปเป็นแรงงานในภาคเกษตรกรรม ทำให้ระบบสังคมวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมสูญสลายไป

ในขณะที่ “ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ” ที่สะท้อนให้เห็นจากความแตกต่างของศักยภาพในการทำมาหากิน และการหารายได้ของแต่ละครัวเรือน ซึ่งสัมพันธ์กับฐานะทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันของแต่ละครัวเรือน ยังส่งผลต่อ “ปัจจัยด้านวัสดุ” และ “ปัจจัยด้านรูปแบบ” กล่าวคือ ครัวเรือนที่ฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี จะเลือกใช้วัสดุที่มีความคงทน หรือวัสดุอุตสาหกรรมมากกว่าครัวเรือนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดี รวมไปถึงความแตกต่างของรูปแบบและขนาดเล็กใหญ่ของเรือน ด้วยเช่นเดียวกัน

ปัจจัยด้านวัฒนธรรมและศาสนา

สำหรับ “ปัจจัยด้านวัฒนธรรมและศาสนา” ที่ส่งผลต่อ “ปัจจัยด้านรูปแบบ” ที่สำคัญ คือ คติความเชื่อเรื่องการหัวนอนทางทิศใต้ ซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการกำหนดรูปแบบและการจัดวางพื้นที่ภายในเรือนให้สอดคล้องกับคติดังกล่าว นอกจากนี้ ยังมีคติความเชื่อเรื่องการ “เสนกรงเพีย” “เสนเปรี๊ยะฮ์พิษณุการ” และการยกเสากลางเรือน ที่ถูกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการก่อสร้าง ที่เป็น “ปัจจัยด้านวัสดุ เครื่องมือ และวิธีการ”

ปัจจัยด้านการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์สังคม

“ปัจจัยด้านการกระจายตัวทางภูมิศาสตร์สังคม” ที่สัมพันธ์กับ “ปัจจัยด้านรูปแบบ และพัฒนาการประวัติศาสตร์” สะท้อนให้เห็นอยู่ 2 ประเด็น 1) รูปแบบการปลูกสร้างเรือนและการจัดวางพื้นที่แบบสมมาตร ซึ่งเป็นสัมภาระทางวัฒนธรรมจีนของคนจีนที่มีการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศกัมพูชา และ 2) รูปแบบเรือนที่สัมพันธ์กับชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจาก “ปัจจัยด้านการเมือง” ภายหลังจากการล่มสลายของระบบเขมรแดง ส่งผลให้เกิดการอพยพและการละทิ้งถิ่นฐานเดิมเพื่อแสวงหาพื้นที่และโอกาสในการทำมาหากิน แต่ยังหยิบยืมรูปแบบการสร้างเรือนหลังคาจั่วต่อเนื่องจากชุมชนเกษตรกรรม

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ได้แสดงให้เห็นถึงบทวิเคราะห์และมิติความซับซ้อนของการตั้งถิ่นฐานและการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเรือนที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่างๆ ซึ่งเป็นการขยายพรมแดนความรู้และเติมเต็มช่องว่างขององค์ความรู้ของศาสตร์ด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมทั้งที่เป็นกายภาพ (Tangible) และนามธรรม (Intangible) ซึ่งบ่งชี้ถึงทัศนคติต่อวิถีวัฒนธรรมและการดำเนินชีวิต ในแง่มุมต่างๆ อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจในความสัมพันธ์และความแตกต่างทางวัฒนธรรม และเป็นภูมิคุ้มกันทางวัฒนธรรมของชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่อไป

มหาวิทยาลัยศิลปากร

รายการอ้างอิง

Diffloth, G. (1980). *The Wa languages*. Berkeley: Dept. of Linguistics, University of California.

Giteau, M. (1971). UN COURT TRAITÉ D'ARCHITECTURE CAMBODGIENNE MODERNE. *Arts Asiatiques,* 24, 103-147.

Howard, R. G. (2005). A Theory of Vernacular Rhetoric: The Case of the "Sinner's Prayer". *Folklore,* 111, 172-188.

Hubbel, D. (1999). Food for the People: Natural Fisheries of the Mekong River. *Watershed,* 4(3).

Kerrigan, L. (2006). *The Atlas of Cambodia: National Poverty and Environment Maps*. Phnom Penh: Save Cambodia's Wildlife

Lantis, M. (1960). Vernacular Culture. *American Anthropologist,* 62(2), 202-216.

McCormick, C. T., & White, K. K. (2011). *Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art* (second ed. Vol. 1).

Milne, S. (2013). *Situation Analysis at Three Project Sites on the Tonle Sap Lake, Cambodia*. Cambodia: IUCN.

MRC. (2003). *State of Basin Report* 2003. Phnom Penh: Mekong River Commission.

Oliver, P. (1997). *Encyclopedia of vernacular architecture of the world* (P. Oliver Ed. Vol. 2). New York: Cambridge University Press, .

Oliver, P. (2006). The Important of the Study of Vernacular Architecture. In P. Oliver (Ed.), *Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture*. Amsterdam: Elsevier.

Papanek, V. (1995). *The Green Imperative: Ecology and Ethics in Design and Architecture*. London: Thames and Hudson.

Punpairoj, P. (2010). Recalibrating the New Thai Vernacular Architecture. *Journal of Architectural Research and Studies (JARS),* 7(2), 65-79.

Rapoport, A. (1969). *House form and Culture* Englewood Cliffs N.J.: : Prentice-Hall.

Roshko, T. (2009). The Junction of Interior Territories: Chinese shop–houses in Chong Kneas, Cambodia. *IDEA JOURNAL,* 1(1), 134-149.

Roshko, T. (2011). The Floating Dwellings of Chong Kneas, Cambodia. *Buildings & Landscapes: Journal of the Vernacular Architecture Forum,* 18(2), 43-59.

Santanee Phasuk, & Stott, P. (2004). *Royal Siamese maps : war and trade in nineteenth century Thailand*. Bangkok: River Books.

Sareth Lek. (2000, 9-12 October 2000). *Evolution of the Khmer Architecture* Paper presented at the Asia-Pacific Traditional Arts Forum, the National Center for Traditional Arts, Taiwan.

Sithirith, M. (2007). *Fishing Economy of Stand-stilt Community in the Tonle Sap: A Case Study in Kampong Phluk, Tonle Sap*. Retrieved from

Sithirith, M., & Grundy-Warr, C. (2013). *Floating Lives of the Tonlle Sap*. Chiangmai: Regional Center for Social Science and Sustainable Development.

T. Evans, P., Marschke, M., & Paudyal, K. (2004). *Flood forest, fish and fishing village, Tonle Sap, Cambodia*. Retrieved from Philippines:

Tainturier, F. (2006). *Wooden Architecture of Cambodia: A Disappearing Heritage*. Phnom Penh: Center for Khmer Studies

เกรียงไกร เกิดศิริ. (2553). ทรรศนะอุษาคเนย์. อุษาคเนย์: กรุงเทพฯ.

กรมอาเซียน. (2555). การรวมตัวเป็นประชาคมอาเซียนภายในปี ๒๕๕๘ (ค.ศ. ๒๐๑๕). กรุงเทพฯ: กรมอาเซียน กระทรวงต่างประเทศ.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2538). ชุดโครงการวิจัยประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย (ทุนเมธีวิจัยอาวุโส). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ธีระ นุชเปี่ยม. (2542). การพัฒนาเศรษฐกิจและการเมือง กัมพูชา. กรุงเทพฯ: สถาบันเอเชียตะวันออกศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

รัตนะ บัวสนธ์. (2552). ปรัชญาวิจัย กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศรันยา หล่อมณีนพรัตน์. (2548). โครงการศึกษารูปแบบเรือนพื้นถิ่น และภูมิทัศน์ในบริเวณที่พักอาศัยของเกษตรกรชาวเขมรในบริเวณเกาะแด็ช จังหวัดกันดล ประเทศกัมพูชา กรุงเทพฯ: ภาควิชาภูมิสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ศุภลักษณ์ ผาดศรี, & วิไลวรรณ มณีจักร สโนว์. (2555). วิธีการวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล. วารสารกิจกรรมบำบัด 17(3), 30-37.

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ. (2547). แผนที่ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

อรศิริ ปาณินท์. (2545). ชุดโครงการวิจัยภูมิปัญญา พัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไทย-ไท คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น (ทุนเมธีวิจัยอาวุโส สกว.). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อรศิริ ปาณินท์. (2552). ชุดโครงการวิจัยการศึกษาแบบองค์รวมของการปรับตัวในบริบทใหญ่ ที่แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์ไท-ลาว ในพื้นที่ลุ่มน้ำ ภาคกลางของประเทศไทย (ทุนศาสตราจารย์วิจัยดีเด่น). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	อิสรชัย บูรณะอรรจน์
วัน เดือน ปี เกิด	5 พฤศจิกายน 2527
สถานที่เกิด	ภูเก็ต
วุฒิการศึกษา	2557 | ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มหาวิทยาลัยศิลปากร 2545-2549 | ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร 2544 | โรงเรียนนวมินทราชูทิศ เตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้า 2541 | โรงเรียนเซนต์หลุยส์ จังหวัดฉะเชิงเทรา 2537 | โรงเรียนศิริราษฎร์วิทยา จังหวัดพังงา
ที่อยู่ปัจจุบัน	79/41 ต.บางแม่นาง อ.บางใหญ่ จ.นนทบุรี 11140
รางวัลที่ได้รับ	2559 | ทุนวิจัย โครงการ Asian Graduate Student Fellowships 2016 จาก The Asia Research Institute (ARI), มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ (National University of Singapore) 2558 | ทุนวิจัย โครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก (คปก.) รุ่นที่ 17 จาก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ประจำปีงบประมาณ 2558 2557 | รางวัลเกียรติบัตรผลการเรียนดีเด่น (4.00) ระดับบัณฑิตศึกษา สาขาศิลปะและศิลปะประยุกต์ ประจำปีการศึกษา 2556 จากบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร 2554 | ทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. มนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ รุ่นที่ 7 ประจำปีการศึกษา 2554